

VII TIETOYHTEISKUNNAN SUUNTAAN, jossa kuvataan sekä sivistystyön muutoksia että tietotekniikan yhä vahvistuvaa osuutta työn apuna ja osana

20. MUUTTUVIA NÄKÖKULMIA JA AIKOJA

Maailmalla oli monenlaisia muutoksia kahdeksankymmenluvun kuluessa. Ryhmittymien ja valtioiden keskinäiset jännitteet eivät kadonneet suurvaltasuhteista, mutta sovinollisiakin askelia otettiin yhteisymmärryksen suuntaan ja esimerkiksi ohjusarsenaalin kasvun rajoittamiseksi. Erityisesti Neuvostoliiton sisäiset muutokset tulivat heijastumaan voimakkaasti ja maailmanlaajuisesti.

Suomessa vaihtui pitkästä aikaa presidentti vuoden 1982 vaaleissa. Siitäkin oli ymmärrettävät heijastumansa lähes kaikkialle maan elämänalueilla. Alkoi monella tavalla uusi aikakausi kansakunnan elämässä. Muutoksia tapahtui myös Sivistysliitossa, joka oli muutaman edeltäneen vuosikymmenen kuluessa vakiinnuttanut asemansa maassa yhtenä keskeisistä kansansivistysjärjestöistä. Sen toimintaa, tehtäviä ja tavoitteita ei kyseenalaistettu millään ulkopuolisella taholla. Olennaiset muutospaineet nousivat liiton oman toiminnan sisältä ja ympärillä muuttuvasta yhteiskunnasta. Hyvä esimerkki opintokeskusten vakiintuneesta yhteistyöstä oli vuoden 1982 syksyllä toteutettu kampanja ”Idusta kasvuun opintokerhossa”. Se sai paljon näkyvyyttä maakunnissa ja alueradioissa.¹

TSL:n alatoimikunnat vähenevät

Kun Työväen Sivistysliitolla oli 1970-luvulla laajimmillaan 14 alatoimikuntaa, oli niitä vuonna 1981 enää kahdeksan. Niissä oli edelleen mukana runsaat sata asiantuntijajäsentä ja työväenliikkeen toimihenkilöä.² Pian toimikuntien määrää vähennettiin vielä siitäkin ja aivan tarkoituksella. Jussi Pikkusaaren luonnehdinnan mukaan monilta alatoimikunnilta ”lakkasi yksinkertaisesti tehtävä”. Liittotoimikunta päätti syksyllä 1981 lopettaa Seppo Saherman johtaman Työväen elokuvatoimikunnan, Antti Kivivuoren johtaman ideologisen toimikunnan, Raimo Lindlöfin johtaman Työmaakirjaston johtokunnan sekä Aarne Nurmen johtaman Työväentalomuseon hoitotoimikunnan.

Esimerkiksi viimeksi mainittu tuli tarpeettomaksi sen jälkeen, kun Työväenperinteen tutkimus ry otti puheenjohtajansa johdolla kokonaisvastuun Valtakunnallisesta työväentalomuseosta Riihimäellä.³ Työmaakirjaston pitkä ja komea toiminnan kaari oli hiipunut hiljalleen hyvin vähiin,

¹ TSL vuonna 1982 s 12.

² TSL vuonna 1981 s 6, 34.

³ Museon yhteys Sivistysliittoon kuitenkin säilyi. Tämän kirjoittaja toimi TSL:n edustajana Valtakunnallisen työväentalomuseon/Työväenperinteen tutkimus ry:n hallituksessa Pekka Gronowin (1980–82), Sulo Hentulan (1984–87) ja Juha Mäkisen (1983, 1987–93) jälkeen vuodesta 1993 alkaen, ks. Hellsten 1989 s 56–57; Eero Hellsten: Valtakunnallinen työväentalomuseo 1969–1984. II osa 1989–1994 [vuosilukuvirhe 1984

vain muutamille Neuvostoliiton puolella toimineille suurille työmaille. Liiton keskustoimiston voimavarojen puute vaikutti ideologisen toimikunnan lopettamiseen. Lisäksi Pikkusaaren esittämän arvion mukaan toimikunta ei koskaan saanut puoluetoimistolta varauksetonta tukea. Toimikuntaa olisi hänen mukaansa ehkä pidetty jopa haitallisena, kun puolue ryhtyi vuoden 1981 Porin puoluekokouksen päätöksellä periaateohjelman uudistamiseen.⁴

Pentti Öhmanin johtama Ammattiyhdistystoimikunta tuli liittotoimikunnan päätöksellä vuonna 1982 tiensä päähän. Sama koski Teuvo Ikosen johdolla toiminutta poliittisen koulutuksen toimikuntaa, Viljo Ripatin johtamaa Kuluttajatoimikuntaa ja Taisto Tontin johtamaa Sosiaalitoimikuntaa. Liiton näkökulmasta ne olivat enemmänkin opintotoiminnan järjestökohtaisia elimiä ja jäivät siten tarpeettomiksi. Yhteistyötä näiden edustamien järjestöjen sekä tahojen kanssa voitiin hoitaa muullakin tavalla. Filosofian maisteri Ritva-Liisa Pilhertan johtama Kirjallisuustoimikunta koki vuonna 1982 saman lakkauttamiskohtalon.⁵ Se ei, kuten ei Elokvatoimikuntakaan, ollut organisoitunut erityiseksi yhdistykseksi kuten Kuvataidetoimikunta oli jo varhain tehnyt. Tässäkin lakkauttamisessa vaikuttivat Pikkusaaren mukaan liiton toimiston vähäiset voimavarat, jotta niitä olisi voitu kunnolla hyödyntää. Kaikkeen eivät lisääntyneetkään henkilöresurssit nyt riittäneet.

Vuoteen 1983 päättyi Jussi Turtolan johdolla toimineen Työväenliikkeen historian tutkimustyöryhmän taival liiton toimikuntana; Pikkusaaren mukaan jäsenten kiinnostuksen ehtyessä. Onkin samalla muistettava työväen perinneasioissa juuri tuolloin käynnissä ollut huomattavan laaja-alainen rakentamisen vaihe, mikä myös edellytti tekijöitä. Toimikunnan entiset jäsenet kävivät kuitenkin tarvittaessa edelleen esimerkiksi opintokerhoissa alustamassa historian aiheista sekä opastamassa historiikki- ja näyttelyhankkeissa.

Vuonna 1984 TSL:n alatoimikuntina jatkoivat siten enää Työväen kuvataidetoimikunta sekä Ranta-Toivalan kurssikeskuksen hoitotoimikunta. Ensin mainitun puheenjohtajana oli vuosina 1977–80 sosiaalineuvos Aira Heinänen, seuraavana vuonna filosofian maisteri Anne Valkonen ja vuodesta 1982 alkaen toimittaja Kirsti Hynynen. Vuonna 1984 olivat jäseninä Erkki Kannosto, Irmeli Kukkapuro, Tero Laakkonen, Juha Ojansivu, Xenia Parros, Katriina Salo, Armas Salovirta, Sulo A. Savo, Olavi Suomela, Esko Tirronen, Pirkko Valo ja sihteerinä Ritva Penttonen.

Hoitotoimikunnan puheenjohtajana oli vuoteen 1982 toimittaja Eino Kyyhkynen, sitten Pentti

alkuperäisessä monistejulkaisussa, ei sivunumeroita, s 6].

⁴ Pikkusaari 2014 s 198–199, myös lainaukset. – Porissa päätettiin myös jatkaa Suunta-asiakirjan viitoittamalla tavalla puoluetoiminnan kehittämistä. Tähän hankkeeseen ja koulutustoimintaan tuli TSL mukaan. Yhdessä julkaistiin opintoaineisto Järjestötoiminnan kehittäminen. Helsinki: SDP, TSL 1981, 64 sivua.

⁵ Kirjallisuustoimikunnan monivuotinen jäsen, kirjailija Eila Pennanen (1916–94) laati 1990 vielä eräänlaisen perusteoksen kirjallisuuden harrastajille ja opintokerholaisille: ”Kirjan kannet auki - johdatus lukemiseen”. TSL kustansi tämän 120-sivuisen kirjan; ks. Helvi Ollikainen: Lukeminen on aivojen liikuntaa. Aikamerkki 2/1990 s 4–5.

Immonen vuosina 1983–87 sekä Erkki Tapola vuodesta 1988 alkaen. Puheenjohtajan lisäksi olivat esimerkkivuonna 1984 hoitotoimikunnassa mukana Eero Hoffrén, Kaarlo Kuokkanen, Juha Kettunen, Osmo Keinänen, Maire Pietikäinen, Matti Launonen, Viljo Manninen, Terho Suomela, Henrik Wulff ja sihteerinä Sulo Hentula.⁶

Mainittakoon, että vuonna 1987 päästiin toteuttamaan Ranta-Toivalan kurssikeskuksen peruskorjaus ja myös lisärakentamishanke. Siinä auttoi eduskunnan myöntämä puolen miljoonan markan (lähes 160 000 euroa) erityisavustus. Uudisrakennus sai syyskuussa vihkiäistilaisuudessa nimekseen Supan tupa; nimellä oli TSL:n pitkäaikaiseen kulttuurisihteeriin ja hoitokunnan sihteeriin Sulo ”Supa” Hentulaan vissi yhteys. Rakennuksessa oli majoitus-, opetus- ja sosiaalituloja.⁷

Uusia avauksia sivistystyöhön

Vaikka edellä kuvatusta saattaisi arvella, että TSL sulki monia oviaan ja supisti toimintaansa, ei se ollut koko totuus. Alatoimikuntina hoidetut asiat tulivat jatkossakin hoidetuiksi, tavalla tai toisella, vaikka niillä ei ollut enää omaa lokeroa liiton kokonaisorganisaatiossa. Ja aivan uusiakin ovia avattiin opintojen tiellä. Mainittakoon esimerkkinä, kuinka vuoden 1982 marraskuussa TSL:n parissa käynnistettiin toimintaa yhdessä Kuurojen liiton ja SAK:n kanssa ammattiyhdistystiedon jakamiseksi. Suomessa oli tuolloin noin 8000 täysin kuuroa ja heistä noin 2500 kävi työssä. Heistä 95 prosenttia toimi SAK-laisessa kentässä.

Ensimmäinen virike uudenlaiseen koulutukseen tuli Riihimäeltä. Siellä TSL:n opintojärjestön toiminnassa pitkään mukana ollut Alli Luhti lähti täysin kuulevana mukaan vetämään paikallista kuurojen ay-koulua. Eräs lähtökohta kiinnostukseen oli hänen työpaikallaan Havin kynttilätehtaalla, missä oli töissä muutamia kuuroja, kuulovammaisia.

Porissa TSL:n opintojärjestön yhteistyökumppanina oli jo entuudestaan Invalidiliiton Porin palvelutalo. Kuurojen ay-koulun ohjaajina toimivat Raimo Suojoki ja Keijo Heikkilä sekä viittomakielen tulkkina Raimo Henttonen. Porissa suurin ammattiryhmä tuli vuonna 1983 metallialan verstaista. Tulkin osuus oli ymmärrettävästi tärkeä. Mainittakoon, että viittomakielellä löytyivät kyllä oikeat merkit niin porvarille kuin sosialidemokraatillekin. Opintosihteerille ja opintokerholle olivat myös omansa.⁸

⁶ TSL vuonna 1980 s 28; TSL vuonna 1981 s 34; TSL vuonna 1983 s 5–6; TSL vuonna 1984 s 6; Pikkusaari 2014 s 198–199, myös lainaukset.

⁷ TSL vuonna 1987 s 17.

⁸ Pekka Ovaska: Kuurojen ay-koulu käynnistyi Porissa. Aikamerkki 6/1983 s 24, ks. Riihimäen osalta s 22–23; Etelä-Hämeen piirijärjestö s 47; ks. myös Aikamerkki 4/1991. – Mainittakoon, että erityisesti Opintotoiminnan Keskusliitto sai 1980-luvulla jäseneksi ja opintokerhotoimintaansa mukaan kansanterveys- ja vammaisjärjestöjä. Lisäksi ympäristöasioiden kiinnostuksen yleinen nousu näkyi siten, että Suomen luonnonsuojeluliitto liittyi sen jäseneksi 1970-luvun lopulla. Eniten kerho-opiskelua harrastivat kuitenkin edelleen Martat, maa- ja kotitalousnaiset sekä Mannerheimin lastensuojeluliitto (Ojanen s 90–91).

Maaliskuussa 1984 otettiin Tampereella aivan uudenlaisia opintoaskelia, kun julkaistiin ensimmäinen, kokonaan kehitysvammaisille suunnattu TSL:n opintoaineisto. Samalla kehitysvammaisten opintokerhoissa jo toimineet kerhonvetäjät maan eri puolilta pääsivät kaksipäiväisessä seminaarissa tutustumaan tähän uuteen aineistoon. Se oli koottu Kehitysvammaisten tukiliiton, Kehitysvammaliiton ja TSL:n yhteisvoimin.

Kehitysvammaliiton Pertti Rajala kuvasi julkistamistilaisuudessa yhteistyön kokonaisuutta: Sivistysliitto edusti vapaan sivistys- ja kulttuurityön puolta, Kehitysvammaliitto tarkasteli asiaa kehitysvammahuollon näkökulmasta ja Kehitysvammaisten tukiliitto puolestaan omaisjärjestönä. Tuolla hetkellä maassa oli noin 30 000 kehitysvammaista, ja useimmilla vamma oli niin lievä, että heillä oli harjaantumisen avulla mahdollisuus selviytyä useimmista arkisista askareista omatoimisesti.

Kerhoaineisto sisälsi johdatuksen sekä erilaisia tehtäviä, joiden avulla tutustuttiin arkielämän välttämättömyyksiin. Tärkeissä asioissa edettiin järjestyksessä: oma nimi, vanhempien nimet, kelloon, viikonpäiviin ja vuodenaikoihin tutustuminen, laskemisen alkeita, kaupassa ja pankissa asioimistakin kuvailtiin. Kerho-ohjaajalta vaadittiin paljon. Samalla toiminnan onnistumiseen vaikuttivat myös kehitysvammaisten nuorten vanhempien omat asenteet. Toimiva, tuloksellinen kerho antoi puolestaan henkistä tukea myös vanhemmille.⁹

Muitakin uusia avauksia saatiin aikaan. Myöhemmin, 1990-luvun alkuvuosista alkaen TSL järjesti myös aikuisten lukihäiriökursseja sekä tuotti useita selkokielellä laadittuja opintoaineistoja sekä muitakin kirjoja, joille kaikille oli tarvetta.¹⁰

TSL ja kehitysvammaisten ongelmat

Kun maailman ongelmat olivat entistä paremmin näkösällä nopeiden tiedotusvälineiden ansiosta, voimistui myös Sivistysliiton parissa huoli ja vastuuntunne monien kehitysvammaisten ajankohtaisesta tilanteesta. Yhtenä aloitteentekijänä käytännön toimintaan oli Seppo Ylinen, joka tuli syksyllä 1981 liittoon pedagogiseksi sihteeriksi. Myös liiton hallinnossa ja henkilökunnan keskuudessa oltiin valmiita aloittamaan käytännön solidaarisuustyö. Sekin oli uusi avaus ja toiminta-ajatuksen laajennus. Siihen liittyivät yleisemmin myös rauhankysymykset, joissa TSL:n seinien sisällä yhä kaikuivat Yrjö Kallisen väkeväsanaiset julistukset.

⁹ Paula Paavolainen: ”Että ihmiset oppis ymmärtämään paremmin.” Aikamerkki 2/1984 s 26–27; ks. esim. kehitysvammaiskoulutukseen laadittu opintoaineisto Eeva-Kaisa Mäkinen, Pertti Rajala: Meidän yhteiskuntamme. Selkokielineen tietokirja. Helsinki: TSL 1990.

¹⁰ Pertti Rajala, Eeva-Kaisa Mäkinen: Selkokieli - ymmärtämisen apuväline. Aikamerkki 2/1990 s 8–9; Helvi Ollikainen: Työväen Sivistysliiton lukitoiminta, teoksessa Tulemisen tilassa s 56–59; ks. myös Jaakko Salminen: Aikuisten lukihäiriöistä, teoksessa Tulemisen tilassa s 50–55; esimerkki selkokielisestä opintoaineistosta Pertti Rajala: Muistatko 40-luvun? Toim. Helvi Ollikainen. Helsinki: TSL 1992, 48 sivua.

Vuonna 1982 liitolle perustettiin Rauhan ja kehitysyhteistyön rahasto. Lisäksi sen toimintaa suunnittelemaan ja seuraamaan muodostettiin Kehitysyhteistyön ja rauhan toimikunta. Siihen kutsuttiin puheenjohtajaksi Yleisradion pääjohtaja, Suomen Unesco-toimikunnan puheenjohtaja Sakari Kiuru sekä jäseniksi apulaisosastopäällikkö Tom Grönberg, lähetyssihteeri Mikko Ihamäki, pääsihteeri Helena Kekkonen, TSL:n puheenjohtaja, kansanedustaja Arvo Salo, kirkkoherra Maunu Sinnemäki, kansanedustaja Pirkko Työläjärvi ja YK-liiton puheenjohtaja, professori Raimo Väyrynen. Sihteerinä toimi Seppo Ylinen.

Jo heti käynnistysvuosi oli vaikuttava. Liitolla oli laaja tiedotuskampanja, ja myös kiertävän valokuvanäyttelyn avulla kerrottiin kehitysyhteistyön asioista ja tavoitteista. YK:n tarjoamaa opintoaineistoakin hyödynnettiin. Lähes 10 000 ihmistä osallistui käynnistettyyn solidaarisuuskeräykseen heti vuonna 1982, jolloin keskityttiin Namibiaan, jota Etelä-Afrikka edelleen miehitti laittomasti YK:n päätöslauselmista huolimatta. Kymmeniä henkilöitä liittyi TSL:n prosenttiliikkeeseen, jolla varoja koottiin. Namibian SWAPO:lle ja sitä kautta pakolaisille voitiin vuoden lopulla luovuttaa 12 suurta telttaa arvoltaan lähes 76 500 mk. Kaiken kaikkiaan vuoden keräystuottoja kertyi kehitysyhteistyömäärärahojen kanssa yli 114 000 mk (runsaat 47 000 euroa).¹¹

Vuonna 1986 liittoon palkattiin kehitysyhteistyösihteeriksi Jukka Pääkkönen. Lisäksi liiton toimistoon tarvittiin jo seuraavana vuonna näitä asioita hoitamaan toimistosihteeri, ja vuonna 1988 vielä projektisihteerikin. Toimiston työparina olivat tuolloin Eeva-Liisa Peltola ja Suve Pääsukene. Toiminta-ajatuksiksi muotoutui solidaarisuuskasvatus käytännön kehitysyhteistyöhön osallistumisen kautta. Erityisesti autettiin kohdemaissa ihmisiä asumisen ongelmissa. Toiminnassa luotettiin myös paikalliseen aktiivisuuteen ja ihmisten omatoimisuuteen.

Tietoa kehityksistä, TSL:n käytännön kenttätöistä sekä sen tuloksista kerrottiin laajalti myös kotimaassa. Oli esitelmä- ja tiedotustilaisuuksia, liiton nimissä ja myös yhdessä ammattiliittojen kanssa, tuotettiin diakuvasarjoja sekä kiertäviä valokuvanäyttelyjä ja välitettiin ajankohtaista tietoa kehityksien ongelmista myös kouluihin. *Aikamerkkiäkin* hyödynnettiin. TSL tuotti vuonna 1986 Jouko Elon ja Timo Peltovuoren kokoaman raporttikirjan *Nicaragua*, josta heti seuraavana vuonna otettiin toinen painos. Sitä ja muutakin aineistoa hyödynnettiin opintokerhotoiminnassa.

Ensimmäisiä järjestöllisiä yhteistyökumppaneita oli vuodesta 1982 alkaen Etelä-Amerikassa Nicaraguassa ja Afrikassa, namibialaisten pakolaisleirillä Kwanza Sulissa Angolassa. Mainittakoon esimerkkinä, että vuonna 1987 liiton kenttätöntekijöinä olivat yhden tai useamman kuukauden ajan eri kohteissa Ilkka Tahvanainen, Timo Kurkela, Ilkka Laamanen, Helena Vanhapelto, Taisto Vanhapelto, Seppo Ylinen, Matti Ristilä, Seppo Lahtinen, Tapio Pilhjerta, Ismo Jalonen ja Jaakko Tiilonen. Monet heistä olivat kehityksen asioissa mukana muinakin vuosina.

¹¹ TSL vuonna 1982 s 10–11; Aikamerkki 3/1982.

Yhteistyökumppaneita oli kotimaassakin. Pakolaisleirille Angolaan koottiin varoja esimerkiksi myös koululaisten Taksvärkki '82:n avulla. Erilaista yhteistyötä tehtiin vuosien varrella myös Kansainvälisen solidaarisuussäätiön, Työväen Akatemian, SAK:n rauhanvaliokunnan sekä Ammattiliittojen solidaarisuuskeskuksen (SASK), Afrikka-komitean, Helsingin yliopiston Kehitysmaainstituutin, ulkoministeriön sekä kehitysyhteistyöviranomaisten kanssa. TSL osallistui myös Kansalaisjärjestöjen kehitysyhteistyökeskuksen (Kepa) toimintaan. TSL:n edustajana sen hallituksessa ja työvaliokunnassa istui Jukka Pääkkönen.¹²

Esimerkiksi Kwanza Sulin pakolaisleirille Angolan suuntaan toimitettiin aluksi telttoja ja myöhemmin käynnistyi laajamittainen rakennustyö. Ensin tehtiin tiilitehdas Suomesta tuoduista, lahjoituksena saaduista osista, kuten tehtiin sittemmin myös Nicaraguassa. Seuraavaksi valmistettiin tiiliä, ja aikanaan useille sadoille perheille valmistui asuntoja. Vuoden 1987 loppuun mennessä uuden asunnon sai noin neljäsataa perhettä.

Myöhemmin hoidettiin ulkoministeriön toimeksiannosta myös käytännöllisten aineiden opetusprojektia Kongon kansantasavallassa, Loudimassa. Paljon muutakin tehtiin. Yhtenä esimerkkinä voi mainita, että Nicaraguahan toimitettiin 129 rullaa kirjapainopaperia vuonna 1984. Sielläkin rakennettiin vuosien varrella asuintaloja. Viisi vuotta myöhemmin TSL lähetti Nicaraguaan kaksi parinkymmenen henkilön suuruista työprikaatia, jotka tekivät vapaaehtoistyötä kolmisen viikkoa.

Kaiken kaikkiaan Sivistysliiton kehitysyhteistoiminta laajentui voimakkaasti 1980-luvun kuluessa. Työ oli sopusoinnussa Suomen tasavallan valtiollisten tavoitteiden kanssa. Esimerkiksi vuonna 1987 liitto sai tähän toimintaansa ulkoministeriön kehitysyhteistyötukea runsaat 470 000 markkaa ja Nicaragua-hankkeeseen 990 000 markkaa. Ulkoministeriöltä TSL laskutti Kongon koulutusprojektin kustannuksia lähes miljoona markkaa (laskennallisesti noin 220 000 euroa). Varoja hankittiin myös omilla varainkeräyksillä ja erilaisilla kampanjoilla. Lahjoituksena saatiin lisäksi esimerkiksi koneita, erilaisia laitteita ja muuta käyttökelpoista tavaraa. Kertyneillä varoilla ja lahjoitustavaroilla saatiin aikaan paljon käytännön toimintaa kohdemaissa sekä apua ihmisille arkisessa elämässään. Tuhannet kodittomat saivat katon pänsä päälle.

Esimerkiksi vuoden 1987 kuluessa kanavoitui kehitysmaihin TSL:n kautta kaiken kaikkiaan yli 4,3 miljoonaa markkaa rahallista apua. Seuraavana vuonna yhteissumma kasvoi jo vajaaseen 6,5 miljoonaan markkaan (lähes kaksi miljoonaa euroa).¹³ Myös monissa liiton piireissä sekä opintojärjestöissä osallistuttiin innostuneesti erilaisin tavoin kehitysyhteistyöhankkeisiin.¹⁴

¹² Pikkusaari 2014 s 242–243; TSL vuonna 1983 s 9–10; TSL vuonna 1987 s 11, 17–19.

¹³ TSL vuonna 1984 s 12–14, 23–24; TSL vuonna 1987 s 19; TSL vuonna 1988 s 19; Seppo Ylinen: Nicaragua on haaste Reaganillekin: Vaikea kukistaa kokonaista kansaa. Aikamerkki 2/1984 s 30–32; Jukka Pääkkönen: Neljä onnekasta talonrakentajaa. Aikamerkki 3/1987 s 15; Pikkusaari 2014 s 237, 242–244.

¹⁴ Ks. esim. Työväen Sivistysliiton Kymen piirijärjestö s 36–37; Vuosikymmenet Vuoksen varrella s 107; Paikkakunnan kulttuuriviisari s 40–41; Työväen Sivistysliiton Riihimäen-Lopen s 27–28; 80 vuotta

Kehitysyhteistyöasiat innostivat ajan hengessä monia muitakin kansalaisjärjestöjä. Opintotoiminnan Keskusliitolla oli Keniassa naisten lukutaitoa edistänyt projekti, jonka rahoittajana oli ulkoministeriö.¹⁵ Maaseudun Sivistysliittokin oli aloitteellinen. Yhdessä Maataloustuottajien Keskusliiton (MTK) kanssa se toteutti 1980-luvulla Talonpojan Afrikka -talkoot Sambian suuntaan, yhteisarvoltaan 3,4 miljoonaa markkaa. Viidelle maatalouskoululle kunnostettiin siellä tiloja ja tehtiin vesihuoltotöitä. Viljaakin lahjoitettiin. Hankkeeseen liittyi myös valistusta ja koulutusta sekä MSL:n kokoama opintoaineisto kehitysmaiden ongelmista.¹⁶

Vuonna 1984

Suomalainen yhteiskunta jatkoi muutostaan suurten murrosten 1960-luvun jälkeenkin. Lyhyesti voi luonnehtia, että maa- ja metsätalouden osuus työllisestä väestöstä supistui entisestään. Teollisuuden osuus notkahti hetkeksi 1970-luvun alkuvuosien öljykriisin yhteydessä, mutta kohosi vielä uudelleen erityisesti Neuvostoliittoon suuntautuneen viennin ansiosta. Taloudellinen nousu kiihtyi kahdeksankymmenluvun mittaan, vuosikymmenen lopulla osin jopa pörssikeinottelun kuumentamana.

Palvelualojen työntekijäosuus kohosi. Yhteiskunnalliset palvelut laajenivat sitä mukaa kuin julkisia palveluja vahvistettiin ja hyvinvointivaltiota rakennettiin 1900-luvun viimeisinä vuosikymmeninä. Pohjoismaainen tasa-arvoon pohjautuva hyvinvointivaltionäkemys, se mitä erityisesti sosialidemokraattinen työväenliike oli 1960-luvulta alkaen hallituspolitiikassaan vaalinut, alkoi saada myös porvarillisen oikeiston taholla ymmärrystä ja kannatustakin. Se alettiin ymmärtää yhä laajemmin myönteiseksi voimavaraksi myös yritys- ja tuotantoelämän näkökulmasta.

Voi myös tiivistää niin, että keskiluokka jatkoi sotavuosien jälkeen alkanutta laajentumistaan, työväestö pysyi lähes kolmanneksen suuruisena, joskin sen sisällä tapahtui muutoksia. Maanviljelijät ja maatyöväki supistuivat väestöryhminä, mutta tilakoko kasvoi. Merkillepantavaa oli kehityksessä samalla, että ammatittomien osuus oli kasvamassa. Ns. yläluokan osuus pysyi jatkuvasti pienenä.¹⁷

Syntyvyys alkoi hiljalleen vähentyä, mutta väestönkasvu jatkui edelleen. Suomessa oli vuonna 1984 lähes viisi miljoonaa asukasta. Kaikista rakennemuutoksista huolimatta väestöpohjaa oli edelleen hyvin juuri sille sivistystyölle ja toiminnalle, jota Työväen Sivistysliitto oli jo 65 vuoden ajan maassa tehnyt. Vaikka koulutus- ja sivistystiet olivat avartuneet ja opiskelumahdollisuudet lisääntyneet, riitti järjestöjen vapaalle kansansivistystyölle edelleen tarvetta ja tehtävää; epäilemättä hieman toisin muodoin ja toisenlaisin käytännön tavoittein kuin 1920–30-luvulla, mutta

tiedonjyviä s 24; Virtanen s 437; Metsälä s 62–63, 65–70, 74–77; Sisukasta sivistystyötä s 37.

¹⁵ Ojanen s 95.

¹⁶ Henttinen s 205, kuvatekstit.

¹⁷ Ks. esim. Haapala, Peltola s 200–209.

samankaltaisin yleisin periaattein.

TSL:n vuoteen 1984 ei sisällynyt mitään erityisiä juhlallisuuksia, vaan tuttua, tavanomaista opinto-, luento-, kurssi- ja kulttuuritoimintaa opintojärjestöissä sekä piireissä kautta maan. Mottoa ”65 vuotta työväen omaehtoista sivistystyötä” pidettiin tarkoituksella esillä pitkin vuotta. Viikoittain ilmestyneessä liiton *Julkiset*-tiedotteessa kerrottiin päätöksistä ja ajankohtaisista asioista. Piireille ja opintojärjestöille lähetettiin lisäksi kahdeksan järjestökirjettä. Vuonna 1982 tabloid-lehdestä aikakauslehden muotoiseksi muuttunut *Aikamerkki* ilmestyi nyt kahdeksan kertaa. Sen levikki oli runsaat 5700 kpl. Vuosikerran hinta oli 55 mk (noin 20 euroa). Edellisenä vuonna levikki oli ollut vielä parempi, lähes 6300, ja niistä oli ollut maksettuja tilauksia noin 4400.¹⁸

Vuoden kuluessa tuotettiin 24 uutta kirjallista opintoaineistoa, puolet niistä ay-jäsenjärjestöille. Sekin kuvasti ammattiyhdistysliikkeen yhä merkittävämmäksi kasvanutta osuutta liiton toiminnan kokonaisuudessa. Uusia ja myös aikaisempia aineistoja myytiin opintoihin noin 1,6 miljoonalla markalla (lähes 570 000 euroa) runsaat 41 000 kpl. SAK-aineistoja oli selvästi eniten, lähes 24 600 kpl, SDP-aineistoja 8600 ja muiden järjestöjen sekä yleisiä aineistoja lähes 7900 kpl.¹⁹

Kulttuuritoimintaan panostettiin edelleen vahvasti. Keväällä liitto järjesti esimerkiksi kymmenen paikkakunnan konserttikiertueen erityisteemalla ”Hetki huomiselle”, jonka avulla osallistuttiin kehitysaputoimintaan ja varojen kokoamiseen Nicaraguan auttamiseksi. Esiintyjinä olivat Anneli Saaristo, Timo Turpeinen ja Anita Pajunen, säestäjänään Urpo ”Upi” Sorvalin kuusimiehininen yhtye. Avauskonsertissa huhtikuun alussa Helsingissä esiintyivät lisäksi Veikko Lavi, Mikko Alatalo ja Maarit Hurmerinta. Syksyllä TSL:n kulttuuri-osasto järjesti salvadorilaisen Yolocomba Ita -ryhmän konserttikiertueen sekä vielä Anneli Saariston kiertueen.

Saaristo, Lavi ja Alatalo esiintyivät muutenkin useasti TSL:n kulttuuritapahtumissa. Esimerkiksi Veikko Lavi oli usein nähty esiintyjä erityisesti kotiläänissään TSL:n Kymen piirin ja opintojärjestöjen tapahtumissa.²⁰ TSL järjesti huhtikuussa 1987 Helsingin Kulttuuritalolla haminalaisen Veikko Lavin 75-vuotispäivän kunniaksi suuren konsertin. Pentti Husun säestämän Lavin itsensä ohella siinä esiintyivät Anneli Saaristo, Pave Maijanen, Jussi Raittinen, Harri Saksala, Rea Mauranen sekä Hämeenlinnan kisällit.²¹

Pohjoismaisessa yhteistoiminnassa vuoteen 1984 sisältyi Pohjolan TSL-koulun kurssi Metalliliiton Murikan kurssikeskuksessa Tampereella elokuun lopulla sekä Pohjolan TSL:n liittokonferenssi, tällä kertaa KTV:n kurssikeskuksessa Karjaalla lokakuun lopulla. Genevekoulun kurssille toukoheinäkuussa osallistui TSL:n kautta kahdeksan henkilöä ja Manchester-koulun kurssille huhtiheinäkuussa kolme henkilöä. Opintojohtaja Jorma Turunen oli liiton edustajana syyskuun

¹⁸ TSL vuonna 1983 s 22; TSL vuonna 1984 s 25.

¹⁹ TSL vuonna 1984 s 21–22.

²⁰ Ks. Työväen Sivistysliiton Kymen piirijärjestö s 28.

²¹ Jaana Pekkola: Laulun tekijän juhlat. *Aikamerkki* 3/1987 s 12–14.

puolivälissä kansainvälisen federaation IFWEA:n järjestämässä, Unescon neljättä aikuiskasvatuskonferenssia valmistelleessa seminaarissa. Se pidettiin Hattingenissa, Saksan liittotasavallassa.

Toukokuun 1984 lopulla TSL:n vieraana ja samalla suomalaisen yhteiskuntaan tutustumassa kävi saksalaisen Friedrich Ebert -säätiön yhdeksänhenkinen valtuuskunta rehtori Horst Brehmin johdolla. Samoihin aikoihin vieraili puolestaan kymmenhenkinen TSL:n valtuuskunta Saksan liittotasavallassa kulttuurisihteerin Pekka Gronowin johdolla. Erityisenä teemana oli kulttuuri- ja viestintäpolitiikka.

Vuoden kuluessa liitto osallistui lisäksi useiden jäsenjärjestöjensä tapahtumien järjestämiseen, tutun käytännön mukaisesti. Esimerkiksi tammikuussa autettiin ohjelmallisesti TUL:n vuosijuhlassa. TSL toimi muun muassa Metallityöväen liiton yhteistyökumppanina jäsenistön kulttuuriharrastuksia aktivoitaessa. Metallin jäsenille järjestetyn kirjoituskilpailun tuloksena julkaistiin kirja *Verstaalla kukkii pelakuu*.

Kuvataidetoimikunta toteutti vuonna 1984 erilaisten kotimaisten näyttelykäyntien ohella onnistuneet ja jäsenille mieluisat kuvataidematkat Tallinnaan ja Pariisiin. Kesällä se osallistui myös Kulttuuriryöntekijäin sos.dem. yhdistyksen kanssa Lahdessa Ruusupaletti -taidenäyttelyyn. Kulttuuriosaston uusi avaus oli yhdessä Työväen Akatemian kanssa toteutettu venäjän kielen opiskelijoiden kielimatka Moskovaan.

Vakiintuneita muotoja ja muutoksia

Toukokuun lopulla 1984 pidetyssä valtuuston kokouksessa oli Helsingin työväentalon auditoriossa paikalla 20 valtuuston jäsentä, kolme liittotoimikunnan jäsentä, yhdeksän piirien edustajaa sekä seitsemän henkilökuntaan kuuluvaa. Puhetta johti Per-Erik Lundh. Tervehdyspuheen esitti kokousväelle kouluhallituksen osastopäällikkö Mauri E. Virtanen. HTY:n ja siten TSL:n vuokraisännän tervehdyksen toi toimitusjohtaja Jorma Kilappa; hän oli myös TSL:n valtuuston jäsen. Kokousasiat sujuivat vankalla rutiinilla.

Liittotoimikunnan puheenjohtajana toimi Arvo Salo ja varapuheenjohtajina Unto Luhtasaari ja Kaarina Suonio sekä jäseninä Teuvo Ikonen, Raija Ikonen, Jari-Pekka Jyrkänne, Leena Luhtanen, Risto Mikkonen, Viljo Ripatti, Timo Ronkainen, Satu Siitonen, Ingmar Svedberg, Erkki Tapola ja Jan Vingisaar 30.5. saakka ja Jouko Jaakkola 30.5. alkaen.

Ruotsinkielistä toimintaa ohjaavan sihteeristön (ABF svenska sekretariat) johtokunnan kokous pidettiin puolestaan toukokuun puolivälissä. Ingmar Svedberg jatkoi puheenjohtajana, mutta varapuheenjohtaja Kurt Gustafssonin jälkeen tehtävään valittiin uutena Kerstin Berg. Muut jäsenet olivat Leif Fredriksson, Ismo Nokelainen, Jan Furstenborg, Monica Storränk, Mikael von Nandelstadh, Timo Puumalainen ja Leif Ehrstén.

Opintokeskuksen johtokunnan puheenjohtaja vaihtui vuonna 1984. Unto Luhtasaaren jälkeen tehtävässä toimi pitkään Pentti Vainio. Johtokunnan sihteerinä oli opintojohtaja Jorma Turunen. Kokouksia kertyi vuodelle kuusi. Liittotoimikunta kokoontui vastaavasti 11 kertaa, ja sen työvaliokunta piti 17 kokousta.

Kesään 1984 sisältyi jälleen toimiston sisäistä uudelleenorganisointia. Aineistotuotanto lopetettiin omana toimialueenaan ja se sisällytettiin opintotoimintaan. Järjestöosasto siirrettiin talous- ja hallintotoimintaan. Liiton toimisto jakautui sitten yleisjohtoon, kulttuuritoimintaan, jossa oli kulttuuriosasto, opintotoimintaan, jossa olivat opinto-osasto ja pedagoginen osasto, sekä talous- ja hallintotoimintaan, jossa olivat järjestöosasto ja toimisto-osasto.

Lisäksi toimistoon muodostettiin johtoryhmä. Siihen kuuluivat pääsihteeri Jussi Pikkusaari, kulttuuritoimenjohtaja Pekka Gronow, opintojohtaja Jorma Turunen ja talouspäällikkö Henrik Wulff. Aiempi toimistovaliokunta muokattiin uudelleen työpaikkademokratiaa toteuttavaksi yhteistyötoimikunnaksi. Merkillepantavaa oli, että työntekijöiden edustajia siinä oli kaksi kertaa enemmän kuin työnantajan. Koulutussihteerinä oli Pertti Humppila, pedagogisena sihteerinä Seppo Ylinen ja toimistopäällikkönä Seppo Vettenranta. Kaiken lisäksi organisaatiouudistuksessa korostettiin projektiryhmiä ja jokaiselle toimihenkilölle päätettiin laatia oma toimenkuva.²²

Toimistossa Paasivuorenkadulla oli 1980-luvun lopulla yhteensä 40 työntekijää ja toimitsijoita oli saman verran; toimitsijoiden määrä pysyi vuosikymmenellä likimain samana, mutta toimistoon tuli kuusi henkilöä lisää. Ranta-Toivalan henkilökunta vakiintui vuosikymmenen kuluessa kolmeen. Nyt osattiin talous mitoittaa realistisemmin kuin 1970-luvun lopun innostuksen tunnelmissa.

Hyvästä yhteistyöstä huolimatta sivistysjärjestöjen kesken käytiin vuosittain kohtalaista kädenvääntöä järjestömäärärahojen keskinäisestä jaosta. Vaikka suuri olikin, TSL joutui Jussi Pikkusaaren muotoilun mukaan yleensä tavoitteistaan perääntymään. Ja sitten sos.dem. puolueen oli paikattava vuosittain 300 000–700 000 markan erityismäärärahoilla näitä menetyksiä (100 000 mk vuonna 1984 oli laskennallisesti noin 33 000 euroa). Tilintarkastajina 1980-luvulla toimivat usein Kalevi Koskivirta (HTM) ja Mikko Paiho, sitten Heikki Salovaara sekä vuosikymmenen lopulta alkaen Teuvo Immonen (HTM) ja Raimo Vehkaluoto.

Kehitysyhteistyön parissa oli 1980-luvun lopulla yksi toimitsija, yksi toimistotyöntekijä sekä 12 määräaikaista kenttätöntekijää, kuten edellä kerrottiin. Heidän palkkauksensa hoitui keräystuottojen avulla.²³

Liitto nosti vuonna 1984 tarkoituksella näkyvästi esiin perustamispäiväänsä syyskuun ensimmäistä,

²² TSL vuonna 1984 s 5–6, 11–12, 24–25.

²³ Pikkusaari 2014 s 228–229, 242–244.

ja julkinen sanakin sen huomioi. Vuospäivää juhlistettiin opintojärjestöjen neuvottelupäivillä viikonloppuna 1.–2.9.1984 Raumalla, hotelli Cumuluksen tiloissa, aivan kirjaimellisesti työn, järjestötyön merkeissä. Vuonna 1984 opintojärjestöjä oli 106. Niiden ahkerien luottamushenkilöiden sekä paikallisten opintoneuvojien ja kurssisihteerien vastuulla oli merkittäväällä tavalla laajentunut paikallinen sivistystyö.

Tapahtumaan osallistui kaikkiaan 103 opintojärjestöjen edustajaa sekä 25 liiton toimihenkilöä. Vain kolmesta opintojärjestöstä ei ollut edustajaa paikalla. Avaajana oli liittotoimikunnan jäsen, opetusministeriön tiedesihteeriksi, valtiotieteiden maisteri Leena Luhtanen. Juhlaesitelmän piti kouluhallituksen pääjohtaja Erkki Aho, aiheenaan R. H. Oittinen kansansivistäjänä. Päivillä keskusteltiin muun muassa tietoyhteiskunnan haasteista ja piirien edustajat kertoivat esimerkein toiminnastaan. Raumalaiset tarjosivat kulttuuriohjelmaa.

Piirijärjestöjen vastaavat kaksipäiväiset neuvottelupäivät järjestettiin lokakuun alussa Ranta-Toivalan kurssikeskuksessa Kuopiossa. Siellä avaajana toimi liiton varapuheenjohtaja Unto Luhtasaari. Neuvottelukunta käsitteli liiton seuravan vuoden toimintasuunnitelmaa ja antoi siitä lausuntonsa. Lisäksi tiedotussuunnittelija Keijo Voudinmäki kertoi ajankohtaisesta tietoyhteiskunnan temasta.²⁴ Paikalla oli 20 neuvottelukunnan edustajaa, kaksi henkilöä liittotoimikunnasta ja kolme liiton toimihenkilöä. Piirijärjestöjen neuvottelukunnan asema vahvistui vähitellen liiton kokonaisuudessa. Vuodesta 1986 alkaen se ryhtyi kokoontumaan syksyn lisäksi myös keväällä. Sille valittiin myös puheenjohtaja. Ensimmäisenä oli TSL:n Oulun piirin puheenjohtaja, opettaja Pertti Hyvönen, varalla oli Seppo Salminen vuosina 1986–87 ja seuraavaksi Liisa Ruokoselkä vuodet 1988–89.

Ranta-Toivalassa pidettiin vuoden 1984 kuluessa kaikkiaan 84 erilaista kurssia (1983: 64). Niille osallistui yli 2200 henkilöä. Muitakin tilaisuuksia järjestettiin, kokouksia, saunailtoja, lomaviikkoja. Kaikkiaan lähes 4500 henkilöä kävi tämän esimerkkivuoden kuluessa Ranta-Toivalassa, niin oppimassa kuin virkistytymässäkin.²⁵

Sivistysliiton puheenjohtaja Arvo Salo pysähtyi pohtimaan ehkä tavallista vakavammin sivistystyön ja myös liiton työn yhteiskunnallista merkitystä vuoden 1984 toimintakertomuksen alkusanoissaan, kun vanha vuosi kääntyi seuraavaksi. Hän muistutti, että suomalainen työväenliike oli ollut ”jo syntyessään sivistyksellistä liikettä”. Aivan tavaamisesta ei ollut yleensä tarvinnut opintoja aloittaa, kun maailman muuttamiseen avattiin ovia. Itsenäistymisen jälkeen oli työväen sivistystoiminta järjestettävä uudelleen: ”Työstä tuli työväenjärjestöjen sivistyksellistä yhteistyötä.” Sivistystyö antoi opiskelijalle aatteellista tietoisuutta ja järjestöllisiä valmiuksia. Tästä seurannut tasonnousu ”hyödytti koko yhteiskuntaa, vahvisti demokratiaa ja lisäsi kansalaisten tasavertaisuutta”.

²⁴ Ks. esim. Keijo Voudinmäki: Työväen sivistystyö tietoyhteiskunnassa: On sallittava epävarmuus, hyväksyttävä erehtyminen, otettava riskejä, uskallettava... Aikamerkki 8/1983 s 7–8.

²⁵ TSL vuonna 1984 s 6–7, 15.

Salo muistutti: ”Yhteiskunnan tulee järjestöjen omaehtoista sivistystyötä tukiessaan luottaa siitä kokonaisuudelle koituvaan välilliseen hyötyyn tai sitten jättää kyselemättä koko se näkökohta.” Hän totesi myös, että koko kulunut vuosisata oli täynnä sivistystyön saavutuksia. ”Äskeiset kymmenen tai viisitoista vuotta sisältävät erittäin voimakkaan kasvun, raamien laventumisen, rakenteiden lujittumisen”. Hän toivoi, ettei joistakin uustaantumuksellisista ilmiöistä huolimatta ”vuosisadan lyhyt loppu löisi rikki sitä minkä sen pitkä alkua rakensi”.²⁶

---tietolaatikko

LIITON EDUSTUKSIA VUONNA 1984²⁷

Folke Bernadotten Muistosäätiön hallintoneuvosto: Henrik Wulff
 Helsingin Konservatorio: Onni Turtiainen, Pekka Gronow, Ritva Penttonen
 Helsingin Yliopiston vapaan sivistystyön toimikunta: Jorma Turunen
 Kansan Sivistysrahaston R. H. Oittisen rahaston hoitokunta: Pekka Gronow, Jussi Pikkusaari, Henrik Wulff
 Suomalaisen kirjallisuuden edistämisvarojen valtuuskunta: humanistisessa osastossa Ritva Penttonen, yhteiskunnallis-taloudellisessa osastossa Jorma Turunen
 Kuluttajaneuvontaliiton hallitus: puheenjohtaja Pirkko Työläjärvi, Risto Talonen
 Kuluttajaneuvontaliiton edustajisto: Pertti Humppila, Merja Hurri, Pertti Rantanen, Risto Talonen, Leila Vesanen, Henrik Wulff
 Pohjolan TSL:n (ABF i Norden) johtokunta: Jorma Turunen
 Suomi-Neuvostoliitto-seuran kansansivistysjaosto: Pertti Humppila
 SAK:n koulutusvaliokunta: asiantuntijajäsenenä Sakari Bergholm
 Voionmaan Opiston johtokunta: Risto Talonen
 SDP:n koulutusjaosto: Helvi Ollikainen
 Työväen Akatemian hallintoneuvosto: Jussi Pikkusaari
 Työväen Akatemian johtokunta: Jorma Turunen
 Vapaan Sivistystyön yhteisjärjestön hallitus: Jussi Pikkusaari
 Vapaan Sivistystyön yhteisjärjestön pedagoginen toimikunta: Seppo Ylinen
 Aikuisopintojen tutkintotoimikunta: Jorma Turunen
 Venäjän kielen edistämissäätiön hallitus: Jorma Turunen
 Valtion kansansivistyslautakunta: Jussi Pikkusaari
 Kansainvälisen solidaarisuussäätiön valtuuskunta: Jussi Pikkusaari
 Kansainvälisen solidaarisuussäätiön hallitus: Seppo Ylinen
 Kustannusosakeyhtiö Tammen johtokunta: Arvo Salo
 Paasipuiston Työterveys ry:n johtokunta: Henrik Wulff
 Työväenperinteen tutkimus ry:n johtokunta/Valtakunnallinen työväentalomuseo: Sulo Hentula

²⁶ TSL vuonna 1984, puheenjohtaja Salon alkusanat s 3–4, myös lainaukset.

²⁷ Koottu: TSL vuonna 1984 s 8–9, 11.

Yksityisten valtionapulaitosten toimiehtosopimusvaltuuskunta: Henrik Wulff, varajäsen

”Turvallinen vakiintuneisuus...”

Edustajakokouksen välin pidentämällä kolmeen vuoteen ja kokousten muuttamisella kaksipäiväisiiksi tavoiteltiin asioille perusteellisempaa käsittelymahdollisuutta. Kun vielä vuosikokousasiat 1980 ja 1981 käsiteltiin läpi rutiinilla, kymmenien kertojen vakiintuneella mallilla, tunnissa tai parissa, muuttuivat vuosien 1982, 1985 ja 1988 edustajakokoukset pitemmän ajan ansiosta enemmän keskusteleviksi. Käsittelyn perusteellisuudessa auttoivat myös kokoukselle asetetut erityisvaliokunnat.

Edustajakokouksiin panostettiin aiempaa enemmän. Esimerkiksi Helsingin työväentalon juhlasalissa 16.–17.5.1985 pidettyyn edustajakokoukseen toi valtiovallan tervehdyksen pääministeri Kalevi Sorsa ja jäsenjärjestöjen tervehdyksen esitti SAK:n puheenjohtaja Pertti Viinanen. Liiton työntekijöiden ammattiosaston puolesta esittivät tervehdyksensä Sulo Hentula ja Vuokko Laaksonen. Samalla he luovuttivat 7500 mk (noin 2500 euroa) liiton kehitysyhteistyön ja rauhan rahastolle. Varat oli koottu ja tarkoitettu savitiilitalojen rakentamisen avuksi Kwanza Sulin pakolaisleirille Angolaan.

Kokouksen ensimmäiseen päivään osallistui 135 täysivaltaista edustajaa sekä 25 piirien edustajaa. Toiseen päivään osallistujamäärät hivenen pienenevät: 113 ja 22 edustajaa. Lisäksi asioiden käsittelyä seurasi joukko kutsuvieraita, lehdistön edustajia, liittotoimikunnan jäseniä ja liiton toimihenkilöitä.²⁸

Kahdeksankymmenluvun puolivälissä liittoa leimasi pääsihteeri Jussi Pikkusaaren mukaan ”turvallinen vakiintuneisuus”. Hän tarkoitti sen myönteiseksi ilmaisuksi. Sivistystoiminta oli koko maassa hyvällä tolalla, suvannossa. Vakiintuneisuus luonnehti Sivistysliittoa toiminallisesti, organisatorisesti sekä taloudellisesti. Liiton järjestökokonaisuus oli ”tukevan luotettava” ja sen suorituskyky oli ennustettavissa. Jäsenjärjestöjä oli 54 ja niissä oli jäsenmaksujen perusteella 2 326 892 jäsentä. Pällekkäisyydet on jälleen pidettävä mielessä kokonaisuutta arvioitaessa. Kuudellatoista jäsenyhteisöllä ei ollut henkilöjäseniä tai niillä oli alle tuhat jäsentä. Ammattiyhdistysliikkeen järjestöjä oli mukana 26, poliittiseen työväenliikkeeseen kuuluvia 10 ja muita oli 18.

Vuoteen sisältyi sekin myönteinen askel, että eduskunta hyväksyi syksyllä 1985 eräänlaisen pikatarkistuksen opintokeskuslakiin. Sen perusteella parani joidenkin menoerien valtionapukohtelu. Kurssiohjaajien koulutus ja kokeilutoiminta tulivat valtionavun piiriin. Mutta Erkki Ahon toimikunnan ehdottama sivistysjärjestölain valmistelu ei toiveista ja yrityksistä huolimatta

²⁸ Pikkusaari 2014 s 196; TSL vuonna 1985 s 5.

edistynyt. Erityisesti hiersi tuen puute kulttuuritoiminnasta.²⁹

Kirjailija Arvo Salo halusi luopua puheenjohtajuudesta vuoden 1985 edustajakokouksessa toukokuun puolivälissä. TSL:n uudeksi puheenjohtajaksi valittiin filosofian maisteri Pirjo Ala-Kapee. Hän oli toiminut vuodesta 1979 alkaen kansanedustajana ja oli myös Vantaan kaupunginvaltuutettu. Hänellä oli sivistystyön taustaa 1970-luvun alkupuolelta Ammattiyhdistysopistosta, missä hän oli toiminut historian ja yhteiskuntaopin opettajana sekä vuosina 1973–75 apulaisrehtorina. Myöhemmin Pirjo Ala-Kapee oli ollut SAK:n historiatoimikunnassa sihteerinä ja myös tutkijana.³⁰

Samassa kokouksessa luopui varapuheenjohtajan pestistään ja liittotoimikunnan jäsenyydestä Sorsan hallituksen opetusministeri Kaarina Suonio. Uudeksi varapuheenjohtajaksi valittiin SDP:n edustaja, Kanta-Hämeen seutukaavaliiton tutkija Maijaliisa Nieminen. Toisena jatkoi edelleen Paperiliiton pitkäaikainen sihteeri Unto Luhtasaari. Kun Kaarina Suoniosta tuli seuraavana vuonna Tampereen opetus- ja kulttuuritoimen apulaiskaupunginjohtaja, vaihtui kesäkuussa 1986 hänen tilalleen uudeksi opetusministeriksi TSL:n puheenjohtaja Pirjo Ala-Kapee. Sitten Kaarina Suonio toimi 1990-luvulla Hämeen läänin maaherrana.

Samassa edustajakokouksessa toukokuussa 1985 valittiin liiton valtuuston uudeksi puheenjohtajaksi Jari-Pekka Jyrkänne ja varapuheenjohtajiksi Arpo Heinonen ja Matti Mansikka. Edustajakokouksessa hyväksyttiin kannanotto ”Vapaan kansalaistoiminnan puolesta”. Siinä korostettiin kansanliikkeiden ja niissä harjoitetun vapaan kansalaistoiminnan huomattavan suurta merkitystä yhteiskunnalle. Kansanliikkeillä tarkoitettiin tässä muitakin kuin sitä sosialidemokraattista kansanliikettä, johon TSL osasena kuului. Kansalaistoimintakin sisälsi myös paljon muuta kuin sivistystoimintaa.

Lausunto Aikuiskoulutuksen johtoryhmän mietinnöstä laajeni kansansivistyspoliittiseksi kannanotoksi. Siinä muistutettiin jälleen kerran pääjohtaja Erkki Ahon toimikunnan esitysten toteuttamisen tarpeesta, eikä jatkoselvityksiä pidetty tarpeellisina. Johtoryhmän esitykset aikuiskoulutuksen kehittämiseksi sekä ammatillisen aikuiskoulutuksen ja aikuisten opintososiaalisen tuen parantamiseksi todettiin valtaosiltaan kannatettaviksi. TSL kuitenkin painotti, että yleissivistävä aikuiskasvatus on samalla tärkein osa aikuiskasvatusta.³¹

Valtuuston kokouksessa toukokuussa 1986 hyväksyttiin liiton parissa laadittu työväenliikkeen kulttuuriohjelma. Siinä ei otettu kantaa yleiseen kulttuuripolitiikkaan, vaan pääpaino oli niissä tehtävissä, joita TSL:n tulisi toteuttaa yhdessä jäsenjärjestöjensä kanssa. Ohjelmassa muistutettiin

²⁹ TSL vuonna 1985, Jussi Pikkusaaren alkusanat s 3–4, lainaukset s 3.

³⁰ Pirjo Ala-Kapeesta (s. 1944) ks. Suomen kansanedustajat I s 33. Hän oli kansanedustajana 1979–89 ja samalla eduskuntaryhmän varapuheenjohtajana 1984–87.

³¹ TSL vuonna 1985 s 5–6, 56–59. Vuoden lopulla joulukuussa tulipalo liiton toimistotiloissa aiheutti vahinkoa ja sitten laajaa selvitystyötä lähinnä kurssitoimistossa sekä sen toiminnassa (s 15–16).

työväenliikkeen pitkästä ja laajasta kulttuuritoiminnan perinteestä, mutta tapahtunut kehitys tuli ottaa huomioon uusia tavoitteita asetettaessa.

Kaikki entiset toimintamuodot eivät olleet enää tarpeellisia ja aivan uusiakin tarvittiin. Ohjelmassa kannustettiin monipuoliseen harrastustoimintaan. Juhlia, iltamia, konsertteja, näyttelyjä ja muita tapahtumia tarvittiin edelleen. Jokaisen opintojärjestön tavoitteeksi tuli asettaa vähintään yksi vuotuinen kulttuuritilaisuus. Jäsenjärjestöjen parissa toimivia houkuteltiin osallistumaan perinne- ja kotiseututyöhönkin. Kehittyvä joukkoviestintä tarjosi mahdollisuuksia toiminnasta kertomiselle. Kulttuuriohjelmassa ei unohdettu kansainvälistä yhteistyötä, eikä sitä, että opintokeskuslaki oli ”uusittava ja muutettava sivistysjärjestölaiksi, joka antaa sivistysjärjestöjen opinto- ja kulttuuritoiminnalle yhtäläiset mahdollisuudet”.³²

Vakiintuneisuudesta huolimatta liiton julkisen pinnan alla muhi kuitenkin jotakin. Ainakin pääsihteeri Pikkusaaren sanavalinnoista oli esimerkiksi vuoden 1986 kertomuksessa aistittavissa hieman kärsimättömyyttä, paremminkin tai enemmänkin olisi voinut olla. Hän kuvasi toimintakertomuksen alkusanoissaan, että TSL:n käytännön mahdollisuudet ”ohjata omaehtoisen sivistystyön sisällön kehitystä” olivat sittenkin rajalliset. Järjestöjä oli paljon, ja jokaisessa oli kuultava osallistujia, heidän näkemyksiään. Liitolla oli kyllä periaatelinjauksia, kehittämisohjelmia ja suunnitelmia sekä asetettuja tavoitteita. Henkilökunta puhui, koulutti ja piti alustuksia järjestöjen tilaisuuksissa. ”Silti TSL:n sivistystyön sisällön määräytyminen on kulkenut omaa rataansa.”

Hän myönsi olevan periaatteellisesti kyllä arvokasta, ”että työväenliikkeen jäsenet voivat edistää mahdollisimman monenlaisia sivistyksellisiä pyrkimyksiään omassa kansanliikkeessään”. Mutta puutteisiin piti kuitenkin tarttua. Erityisesti hän toivoi toiminnassa olevien maailmankatsomuksellista vahvistumista. Ainoastaan siten oli hänen mielestään mahdollisuus sitoutua suuriin yhteiskunnallisiin pyrkimyksiin. Pikkusaaresta oli huolestuttavaa, että ”uskonnolla ja filosofialla, taloustiedolla ja elinkeinoelämällä ja luonnontieteellä ja matematiikalla” oli kovin heiveröinen asema liiton opintotoiminnan kokonaisuudessa. Muutoksiin oli kuitenkin mahdollisuus yhteisesti tahtomalla. Hän viittasi myös tarpeeseen huolehtia jatkossa aiempaa enemmän kulttuuritoiminnan sisällöstä, ei vain sen määrästä.³³

Pikkusaari kirjoitti vakiintuneisuudesta, mutta TSL:n aikaisempi puheenjohtaja, Yleisradion pääjohtaja Sakari Kiuru aisti lehtikirjoituksessaan vuonna 1985 aikakauden pinnan alla monia epävarmuutta aiheuttavia tekijöitä. Sivistysliittoa hän ei maininnut, näkökulma oli yleisempi. Kenties samoja tunteja oli tuolloin monella muullakin, pitkään työväenliikkeen ja sivistystyön parissa toimineella. Kiuru muistutti erityisesti, ettei kaikki kehitys ollutkaan edistystä.

Uhkaavimpina olivat suurvaltojen keskinäiset jännitteet ja kansainväliset ristiriidat. Kotimaassa oli

³² TSL vuonna 1986 s 58–60, lainaus s 60.

³³ TSL vuonna 1986, pääsihteerin alkusanat s 5–6, myös lainaukset.

kasvavaa työttömyyttä, epävarmuutta tulevaisuudesta, huolta ympäristöstä. Avoin kaupallisuus tunki kaikkialle, myös kulttuurin alueelle. Taakse oli jäänyt se toiveikkuus, joka oli leimannut 1960-luvulla uudistuvaa sosialidemokraattista toimintaa: nyt oli opittu hoitamaan valtiota, kantamaan vastuuta. Talouskasvu oli sangen tärkeää. Helpointa oli jatkaa kuin ennenkin ilman suuria kurssinmuutoksia. Kiuru näki esimerkiksi SDP:n periaateohjelman valmistelussa kuitenkin uutta toivon kipinää, myös kulttuuritoimintaa ajatellen. Hän kirjoitti, että nyt olisi ilmeisesti ”pysähdyttävä, omistettava aikaa itsellemme ja liikkeellemme, jotta muistaisimme miksi ja minne juoksemme eikä vain miten”.³⁴

Kulttuurin kentillä

Työväen Sivistysliitto oli jatkuvasti vahva ja monipuolinen kulttuuritoimija, itse asiassa liiton toiminnan kaikilla tasoilla, maan kaikilla kolkilla. Edellä on kuvattu, miten esimerkiksi Jätjän kulttuuripäivät saivat alkunsa. Tapahtumat jatkuivat suosittuina 1980-luvulla. Usein niihin sisällytettiin moottorisahauksen SM-kisa. Alan mestarit esittivät niiden yhteydessä, miten pölkyistä tehtiin jopa karun kauniita taideteoksia konesahan jyristäessä. Varmoja magneetteja ja yleisön vetonauloja olivat myös kulloinkin esiintyneet viihdetaitelijat kuten esimerkiksi Katri-Helena, Esa Pakarinen sekä Mika ja Turkka Mali. Vuoden 1986 tapahtumassa joukko mikkililäisiä näyttelijöitä ja muusikoita esitti Toivo Kärjen ja Aappo I. Piipon juuri näille Jätjän kulttuuripäiville tekemän laulunäytelmän. Sen taltiointi esitettiin myöhemmin televisiossa.

Työväen musiikkitapahtuma Valkeakoskella kokosi vuosi vuodelta kasvavan kuulijajoukon, kuten jo edellä kerrottiin. Esimerkiksi kesän 1986 tapahtumaan sisältyi monta huomattavaa ohjelmakokonaisuutta. Mikko Alatalon, Harri Rinteen ja Raimo Grönbergin ”Suomalainen lähiörapsodia” sai kantaesityksensä. Sen jälkeen se lähti pitkälle kierrokselle maan ympäri. Helsinkiläinen KOM-teatteri kokosi samaan tapahtumaan 1960-luvun lauluista konsertin ”Se joka vielä on hengissä”. Myös chileläinen Illapu-ryhmä esiintyi. Kesään 1986 sisältyi Sivistysliiton parissa myös aivan uusi avaus, TSL:n Varsinais-Suomen ja Satakunnan piirien yhteinen Kesämeri-tapahtuma Raumalla.³⁵

Liitto ja sen kulttuuriosaston työntekijät avustivat myös lukuisia jäsenjärjestöjä niiden omissa juhla- ja muissa tapahtumissa. TUL esimerkiksi järjesti vuonna 1980 maineikkaan laulajan ja urheilijan Tapio Rautavaaran (1915–78) muistokonsertin, sos.dem. puolueella oli Forssan puoluekokouksen 80-vuotistilaisuus elokuussa 1983, ja Nuorten kotkien keskusliitto vietti puolestaan samana vuonna

³⁴ Sakari Kiuru: Toivossa kulttuuri kukoistaisi. Sosialistinen Aikakauslehti 2/1985 s 27–29, lainaus s 28.

³⁵ TSL vuonna 1986 s 26. – TSL tuki ja innosti harrastajaryhmiä mm. siten, että se julkaisi pienen lauluvihkosen sanoineen ja sointumerkintöineen. Mukana olivat niin Taistojen tiellä kuin TUL:n marssikin, Arvo Salon ja Jani Uhleniuksen Ken keksi kulttuurin sekä Jukka Virtasen ja Aarre Elon Veteraanilaulu, eikä Reino Helismaan Reissumiestä ja kissaakaan ollut unohdettu. ”Jokainen ihminen on laulun arvoinen”, muistutti laulaja ja lauluntekijä Veikko Lavi (1912–96) tässäkin kokoelmassa ehkä tunnetuimman laulunsa sanoin (Antaa soida. TSL:n laulukirja. Helsinki: TSL 1986, 16 sivua, 26 laulua). Tämä lauluvihko ei jäänyt

40-vuotisjuhlaansa. Sos.dem. nuorten keskusliitto juhlisti vuonna 1986 omaa 80 vuoden taivaltaan. Liitto avusti myös Eläkkeensaajien Keskusliiton suuressa kulttuuritapahtumassa vuonna 1985.

Paljon kulttuuriaiheiden yhteistyötä oli useiden ammattiliittojen kanssa. Esimerkiksi Kemian työntekijäin liiton kanssa toteutettiin vuonna 1980 Kemian kulttuuripäivät. Vuosi 1984 oli Metallityöväenliitolle erityinen kulttuurivuosi lukuisine tapahtumineen. Siihen sisältyi muun muassa kirjoituskilpailu, kuvataide- ja valokuvanäyttelyjä, laulua, lausuntaa ja teatteriakin. Elintarviketyöläisten liitolla oli puolestaan samana vuonna 1984 omia kulttuuritapahtumia, joissa niissäkin TSL oli avustavana osapuolena. Vuosina 1986–88 Sivistysliitolla oli osaavat tekijänsä ja sormensa mukana useissa Tekstiili- ja vaatetusväen liiton kulttuuritilaisuuksissa.

Kokonaisuudessaan liittojen tapahtumat osoittivat, että ammattiyhdistysliikkeen jäsenten keskuudessa oli huomattavan voimakasta ja innokasta kulttuurin harrastustoimintaa. TSL ei siten kantanut vettä tyhjään kaivoon, vaan sen kulttuuri-osaston väen ammatillinen apu auttoi toteuttamaan monia toiminnallisia, voisi ehkä sanoa nupulla olleita ideoita kaikkia osallistujia puhuttelevalla ja ilahduttavalla tavalla.

Eikä tässä ollut suinkaan vielä kaikki. Kulttuuritapahtumia järjestäneitä ammattiliittoja olivat myös lyhyenä luettelona esimerkiksi Liikelitto, KTV, Paperiliitto, Maaseututyöväen liitto, Kiinteistötyöntekijäin liitto ja useat muutkin. TSL:n kumppaneita kulttuuritoiminnassa olivat myös Työväen Näyttämöiden Liitto, Työväen Musiikkiliitto, sosialidemokraattiset naiset, sos.dem. nuoret, nuoret kotkat, ja myös itse ukkopuolue.

Useilla TSL:n piireillä ja opintojärjestöillä oli omassa vuotuisessa ohjelmassaan vakiintuneita kulttuuritapahtumia, kuten edellä jo kerrottiin. Erityisesti liiton 70-vuotisjuhlavuosi 1989 ilahdutti monella tavalla kulttuuritilaisuuksien runsaudellaan. Sen kuluessa nähtiin esimerkiksi kaikkiaan 71 Kuvaikkuna-näyttelyä sekä kolmentoista piirin Estradi on vapaa -katselmukset. Näyttelyissä oli mukana yhteensä 1760 harrastajataiteilijaa 4240 teoksellaan. Monella piirijärjestöllä oli lisäksi omia kuvataidekursseja. Estradeilla esiintyi puolestaan 75 yksinesiiintyjää ja 77 esiintyjäryhmää.

TSL:n Kuvataidetoimikunnalla oli 1980-luvun mittaan lähes 1000 jäsenen voimin omaa vakiintunutta toimintaansa. Oli näyttelykäyntejä, tutustumismatkoja ja myös näyttelyjä järjestettiin. Toimikunta järjesti edelleen suosittuja kuvataidematkoja ulkomaille, esimerkiksi Kiinaan, Gruusiaan, Espanjaan ja Egyptiin. Leningradin ja Rooman kiinnostavat kuvataidekohteet nähtiin, Lontoosakin käytiin.³⁶

Erityisen painava ja kiinnostava oli Kuvataidetoimikunnan seminaarin aihe helmikuussa 1988. Helsingin työväentalolla aiheena olivat valtion ja liikelaitosten kuvataideostot. Alustajana oli

ainoaksi esimerkiksi.

³⁶ Kulttuuritapahtumia ja tilastoja koottu Pikkusaari 2014 s 235–241.

kulttuuriministeri Anna-Liisa Piipari (sd). EKA:n taidekokoelmista kertoi toimitusjohtaja Väinö Hakala. Taiteesta sijoituskohteena puhui filosofian maisteri Anne Valkonen. Toimikunta oli myös saman vuoden kesäkuussa edustettuna Islannissa, Reykjavikissa, missä seminaari aiheena oli taide ja yhteiskunta. Paikalla olivat kuvanveistäjä Anneli Sipiläinen ja toimikunnan sihteeri, kuvaamataidon opettaja Hanne Elomaa.³⁷

Kahdeksankymmenluvun ”turvalliseen vakiintuneisuuteen” kuuluivat myös TSL:n yhdessä Sos.dem. opiskelijain keskusliiton kanssa järjestämät työväen tiedetapahtumat. Niitä jo edellä kuvattiin. Aatekysymyksiä sivusi myös Karl Marxin ja Friedrich Engelsin elämää ja tuotantoa esitelleen laajan historiallisen näyttelyn tuominen Suomeen vuoden 1982 alussa. Näyttely kiersi kahdeksalla paikkakunnalla Helsingin työväentalolta alkaen.³⁸ TSL:n yhteistyökumppanina oli länsisaksalainen Friedrich Ebert Stiftung, tuttu jo pitemmältä ajalta. Näyttelyn oli alkuaan koonnut vuonna 1968 Ebert-säätiön ylläpitämä Karl Marx -talo eli museo Trierissä. Se oli vuosien varrella kiertänyt monessa maassa ja sitä oli samalla laajennettu. Saksalaisella perusteellisuudella kootussa näyttelyssä oli esillä esimerkiksi Marxin syntymä- ja kuolintodistukset sekä aivan kaikkea siltä väliltä. Yksityiskohtainen oli suomenkielinen, kirjan kokoinen näyttelyluettelokin.³⁹

Kirjallisuuttakaan ei Sivistysliitossa suvantovaiheessa unohdettu, vaikka sitä vaalinut toimikunta olikin jo tiensä päässä. Mainittakoon tässä muutama esimerkki. Toukokuussa 1983 TSL järjesti suomalais-ruotsalaisen kirjailijatapaamisen Espoon Hanasaareissa. Alustuksissa ja puheenvuoroissa käsiteltiin työelämää kirjailijoiden ja myös tutkijoiden näkökulmasta. Teemana oli Ruotsista peräisin ollut ”kaiva siitä missä seisot”. Sanonnan isä, kirjailija Sven Lindqvist puhui seminaarissa myös yhtenä monista ruotsinmaalaisista alustajista. Luonnollisesti seminaarissa esiteltiin myös Paperiliiton meneillään ollutta historiahanketta ja tutkivia opintokerhoja.⁴⁰

Vasemmistolaisen kirjailijan, runoilijan ja suomentajan Arvo Turtiaisen (1904–80) eli Stadin Arskan tuotanto oli laajasti hyödynnettynä esillä vuonna 1988 Helsingissä, voi ehkä lisäksi sanoa: Sivistysliiton kotitalossa. TSL järjesti yhdessä Kansan Sivistystyön Liiton, Kiilan, Kallio-seuran ja HTY:n kanssa työväentalon 80-vuotisuuden merkeissä juhlasalissa ohjelmakokonaisuuden otsikolla *Arvo Turtiainen, täällä!*⁴¹

Sivistysliitto teki vuonna 1985 erittäin kiintoisan palveluksen suomalaisen kansanperinteen ja -runouden tutkimukselle, kun se julkaisi yhdysvaltalaisen kansanrunouden tutkijan, Utahin yliopiston professorin William A. Wilsonin tutkimuksen *Kalevala ja kansallisuusaate*.⁴² Wilson

³⁷ TSL vuonna 1988 s 25.

³⁸ TSL vuonna 1982 s 21.

³⁹ Marx & Engels. Luettelo Karl Marxin (1818–1883) ja Friedrich Engelsin (1820–1895) elämää ja tuotantoa käsittelevään historialliseen näyttelyyn. Karlsruhe 1981 [ei sivunumeroita].

⁴⁰ TSL vuonna 1983 s 20–21; Pikkusaari 2014 s 240.

⁴¹ TSL vuonna 1988 s 23; Pikkusaari 2014 s 237.

⁴² William A. Wilson: *Kalevala ja kansallisuusaate*. Helsinki: TSL 1985, 204 sivua. – Tutkimus julkaistiin

kiinnostui 1960-luvulla kansanrunouden tutkimuksen ja nationalismin yhteyksistä. Suomalaiseen kansalliseepokseen Kalevalaan hän oli tutustunut jo edellisellä vuosikymmenellä vierailtuaan Suomessa kirkkonsa edustajana. Kiinnostus kasvoi hänen avioiduttuaan suomalaisnaisen kanssa. Varsinaisen tutkimustyön aineiston hän kokosi Suomessa Fullbright-stipendiaattina vuosina 1965–66. Suomalaisen laitoksen alkusanoista on luettavissa tutkimuksen taustalla myös vastenmielisyys sotaa kohtaan ja tutkijan tyytymättömyys vääriin amerikkalaiseen ulkopoliittikkaan Kaakkois-Aasiassa.

Wilsonin tutkimuksen aikajänne oli Mikael Agricolasta jatkosodan jälkeiseen aikaan, mutta keskeisin painopiste oli 1920–30-luvuissa. Kirjassa hän hämmästelee ja kuvaa, miten voimakkaasti kansanrunouden tutkijat kytkeytyivät ja tukeutuivat kansalliseepokseemme erityisesti aaterintaman molemmilla laidoilla, ja miten sen runoilla sekä tulkinnoilla perusteltiin kiihkeästi niin Suur-Suomea kuin kommunistista ihanneyhteiskuntaakin. Sivulla esiintyvät muun muassa Yrjö Sirola, Ivar Lassy ja O. W. Kuusinen kuin myös kenraali Mannerheim, professorit Väinö Salminen ja Jalmari Jaakkola sekä runoilija V. A. Koskenniemi.⁴³

---tietolaatikko

SIVISTYSLIITTO HELSINGIN LÄHIÖISSÄ

Kaikista opintojärjestöistä viimeisenä syntynyt TSL:n Helsingin opintojärjestö oli monellakin tavalla aivan omanlaisensa liiton kokonaisuudessa. Se toimi sittemmin samalla piirijärjestönä. Toimintamuotoina olivat aluksi opintokerhot, luennot ja kurssit sekä retket ja tutustumiskäynnit. Aivan alkuvaiheessa rakensi vielä liiton pitkäaikainen opintoneuvoja Anni Vallanti omalla kokemuksellaan perustaa helsinkiläiselle toiminnalle. Talkoilla hoidettiin monet asiat. Antti Kulmala oli alkuvuosien puheenjohtaja, häntä seurasi Seppo Rätty. Jäsenjärjestöjä oli seitsemänkymmenluvun puolivälissä 13 ja niissä oli henkilöjäseniä noin 25 000.

Edellä jo kuvattiin miten opintojärjestö pääsi vahvistamaan toimintaansa 1970-luvun alkuvuosina Helsingin työväenyhdistyksen ja myös itse kaupungin kulttuurihallinnon kanssa esimerkiksi Juhlaviikkojen yhteydessä. Vuonna 1975 otettiin seuraava askel eteenpäin, kun pääsihteeri Jussi Pikkusaari, HTY:n toimitusjohtaja Jorma Kilappa ja Helsingin sos.dem. piirin sihteeri Esko Nieminen laativat ehdotuksen, josta ei voinut kieltäytyä. Ajatuksena oli kehittää ”helsinkiläisen työväen opinto-, taiteellista harrastus- ja poliittista keskustelutoimintaa tarjoamalla Helsingin työväentalo keskitetysti ja suunnitelmallisesti tähän toimintaan käytettäväksi”. Ajatus oli myös, että

englanniksi alun perin 1976, ja suomalaisen laitoksen toimittivat Vesa Kurkela ja Erkki Pekkila. Käännöstyöryhmässä olivat Philip Donner, Pekka Gronow, Terhi Jankko, Sirpa Kurkela, Vesa Kurkela, Matti Lahtinen ja Erkki Pekkila.

⁴³ Pikkusaari 2014 s 241; Wilson s V–VI, 142–145, 150–152; perinteen tallentaja Heimo Huhtanen muistutti Wilsonin kirjan arvioissaan sitä, että työväenliikkeessä oli suhtauduttu pitkään pidättyvästi kalevalaisiin teorioihin (Kalevala ja kansallisuusate. Tallentaja 1/1986 s 11–13).

näin talosta voisi muodostua ”koko helsinkiläistä työväestöä ko. toiminnassa yhdistävä tekijä ja virikkeiden antaja työväestön muualla tapahtuvaa toimintaa varten”.

Kolmikön hahmotelmat eivät olleet aivan vaatimattomia: työväentalolle suunniteltiin opinto- ja kurssitilaisuuksien ohella konsertteja, työväeniltamia, pienimuotoisia kulttuuritapahtumia, keskustelutilaisuuksia, eikä vain politiikan aiheista. Kaikkea tuli mainostaa viikonvaihteen *Demarissa* otsikolla ”Talolla tapahtuu”. Jouko Vannisen puheenjohtolla opintojärjestön toimikunnan oli maaliskuussa 1975 helppo hyväksyä tarjotut ideat, kun tiedettiin tukeakin olevan tarjolla.

Kokonaisuudesta ei muodostunut niin yhtenäistä ja selväpiirteistä kuin mitä oli suunniteltu, mutta paljon alkuperäisistä ajatuksista lähti toteutumaan. Myöhemmin yhteistyön muotoja täydennettiin. Heti vuonna 1975 järjestettiin työsuojelukurssi ja työsuojeluseminaari. Kevään kuluessa oli työläistapaamisten nimellä useita koulutustilaisuuksia HTY:n ja myös Käpylän työväentaloilla. Huhtikuussa oli työväenlaulujen illat Käpylän ja Tapanilan työväentaloilla. Jälkimmäisen työväenteatterikin tarjosi ohjelmaa. Vanhalla ylioppilastalolla kaupungin keskustassa toteutettiin muutamien muiden työväenjärjestöjen kanssa työväenmusiikin konsertti. Vuoden lopulla Erkki Pekola aloitti opintojärjestön ensimmäisenä sihteerinä.

Seuranneiden vuosien kuluessa tapahtui opintojärjestön suuri toiminnallinen murros. Tapahtumatarjonta kasvoi, kurssien ja kurssilaisten määrät lisääntyivät. Uusia alueita tuli mukaan. Lokakuussa 1977 toteutettiin esimerkiksi tapahtuma ”Elokuva työväenluokan palvelukseen”. Sen järjestelyihin osallistuivat piirisihteerin Pekolan ohella elokuvaohjaaja Matti Kassila, toimittaja Eero Taivalsaari, atk-suunnittelija Lasse Joutsen, Uudenmaan piirisihteerin Seppo Vettenranta sekä liiton toimistosta kulttuurisihteerin Ritva Penttonen. Osallistujia oli viitisenkymmentä. Seuraavana vuonna viriteltiin kaitafilmitoimintaa. Yhdessä sos. dem. piirin kanssa toteutettiin puoluekoulun muotoista koulutustoimintaa erityisesti uusille jäsenille. Myös ammattiyhdistyskoulutus saatiin alulle, erityisesti Liiketyöntekijäin liiton, Kirjatyöntekijäin liiton, KTV:n sekä valtion työntekijäin ja virkamiesten (VTVL) kanssa.

Opintojärjestön jäsenmäärä kasvoi. Mukaan tuli esimerkiksi OTVA-teatteri, joka sitten tarjosi esityksiä muun muassa HTY:n talolla. Monet toiminnalliset käyrät osoittivat kasvua, mutta opintokerhomäärä lähti näkyvään laskuun. Erkki Pekolan jälkeen piiristä huolehti oman toimensa ohella Pertti Rantanen, joka sitten vakinaistettiin kesäkuussa 1980. Opintojärjestön toimintaa kehitettiin läheisessä yhteistyössä edellä jo mainittujen tahojen kanssa. Yhteistyö hyödytti kaikkia toiminnassa. Keskeinen oivallus oli, etteivät opintokerhojen saamat valtionavut riittäneet mitenkään opintojärjestön yhä laajenevan kulttuuri-, luento- koulutus- ja tapahtumatoiminnan järjestämiseen. Valtuustoryhmien yhteistyön avulla onnistuttiin huolehtimaan siitä, että TSL:n opintojärjestö sai muiden helsinkiläisten sivistysjärjestöjen tavoin oman osuutensa kaupungin taloudellisesta tuesta sivistys- ja koulutustoiminnalle. Lukuisat tapahtumat olivat avoimia kaikille kiinnostuneille.

Esimerkiksi vuonna 1980 valtionavun alaiseen opintokerhotoimintaan osallistui Helsingissä kaikki lähes 600 kerhoa yhteen laskien noin 4200 henkilöä. Omille kursseille osallistui 210, ja sos.dem. piirin kanssa toteutettu puoluekoulu kokosi kahdella linjalla 250 henkilöä. Kaiken kaikkiaan valtionavun pariin kuuluneeseen kurssitoimintaan osallistui 2500 henkilöä. Valtionavun alaiseen luentotoimintaan osallistui puolestaan noin 600 kuulijaa. Kasvava toiminta veti mukaan uusia jäseniä: vuonna 1984 jäsenjärjestöjä oli jo 45, ja niissä oli noin 100 000 henkilöjäsentä. Määrä ei ollut ihan pieni runsaan 400 000 asukkaan pääkaupungissa. Taas kerran on toki muistettava hyvin monet päällekkäisyydet.

Toimistossa työntekijät vaihtuivat ajoittain tiuhaan. Palkkarahat koottiin monista kanavista. Yhteistyölle HTY:n kanssa kehiteltiin myöhemmin otsikko ”Bygga elää”. Siihen sisältyi niin konsertteja, musiikkileikkikoulua kuin muitakin kulttuuritapahtumia. Kaikki ei suinkaan ollut maksullista. Lastenelokuvat vetivät Byggan saliin joskus jopa 600 päiväkotilasta aamupäivän näytäntöihin; talolle tuleva jono oli unohtumaton näky Paasivuorenkadulla. Pertti Rantasen jälkeen piirisihteerinä toimivat Olli Lehtonen, Jarmo Kantosalo ja myöhemmin 1990-luvun puolivälistä alkaen Raine Manninen.

Opintojärjestö ei aina pysynyt omassa kotipesässään, Helsingin työväentalolla. Esimerkiksi vuonna 1982 järjestettiin Kulttuuritalossa yhdessä Kulttuurialan sos.dem. yhdistyksen kanssa Mikko Alatalon konsertti *Nälkämaan lauluja*. Kaksi vuotta myöhemmin oli samassa konserttisalissa yhdessä TSL:n Uudenmaan piirin kanssa konsertti Nicaraguan kehitysavun hyväksi.

Vuonna 1982 opintojärjestön toiminta otti askeleen kohti suurkaupungin lähiöitä. Niihin haluttiin lisää tapahtumia, eloa ja iloa. Esimerkiksi Pihlajamäessä järjestettiin yhdessä paikallisen sos.dem. yhdistyksen kanssa teatteria lapsille. Nukketeatteri Vihreä Omena esitti näytelmän *Prinsessa Ruusunen* ala-asteen koululla. Samana toukokuuisena lauantaina, samalla koululla, oli lisäksi tarjolla polkupyörien ohjattua keväthuoltoa ja turvamerkintää asiantuntijoiden opastamana. Seuranneina vuosina opintojärjestöllä oli monenlaista ohjelmaa paikallisten sos.dem. yhdistysten kanssa esimerkiksi Herttoniemessä, Pukinmäessä ja Vuosaarissa. Ohjelmassa oli lastenteatteria, kirjallisuusiltoja, luentoja, puutarhanhoitoa, ompelukursseja, piirustustilaisuuksia, elokuvailtoja.⁴⁴

Sivumennen sanoen tällaiset TSL-riennot eivät olleet lainkaan vieraita muuallakaan. Esimerkiksi Nurmijärven opintojärjestöllä oli vuonna 1985 muun muassa kasvinvärjäyskurssi sekä konsulentti Aili Kiljusen johdolla iltapala- ja jouluruokakurssit. Huhtikuussa 1991 oli esimerkiksi keväinen puutarhailta, jolloin puutarhuri Tapio Peltonen opasti leikkaamaan omenapuita ja marjapensaita. Vammalan seudun opintojärjestössä oli syksyllä 1989 Karkun työväentalolla ja Hornion metsissä sienikurssi Marjaana Särösalon johdolla. Lokakuussa oli puolestaan mikroaaltouunin hyödyllistä

⁴⁴ Toiminnan nopeasta laajentumisesta ks. Pertti Rantanen: Helsingin opintojärjestö suuntaa vahvasti ulospäin. Aikamerkki 3/1982. Samassa lehdessä myös Keijo Voudinmäen haastattelu kurssitoiminnan uusista muodoista.

käyttöä koskenut kurssi Kiikan nuorisotalolla, ohjaajana Pirjo Mäntylä.⁴⁵

Vanhat kotimaiset elokuvat kiinnostivat helsinkiläisillä esikaupunkien vanhustentaloilla, kun televisio ei vielä niitä esittänyt joka päivä. Helsingin opintojärjestöllä oli muutaman vuoden ajan myös oma elokuvakerho Tilapäisilmiö. Myöhemmin 1980-luvun kuluessa HTY:n talon auditoriossa esitettiin filmiprojektorilla (16 mm) lisää kotimaisia elokuvia; niitä ei vielä esitetty joka päivä televisiossa. Suosituksi muodostui esimerkiksi Tauno Palon elokuvien sarja. Kun sitten keväällä 1987 esitettiin Ansa Ikosen elokuvien sarja, soitti näyttelijä henkilökohtaisesti puhelimella opintojärjestön toimistoon kiitoksensa, kun hän oli kuullut sarjasta ja sen suuresta suosiosta.

Oli aivan ymmärrettävää, että suurkaupunki Helsinki poikkesi kaikkien muiden TSL:n opintojärjestöjen kotipaikoista. Niin myös poikkesi opintojärjestön toiminta tapahtumien runsaudella ja monipuolisuudella, osallistujien määrillä, jäsenmäärillä, ja myös esimerkiksi kaupungin taloudellisen tuen osalta.⁴⁶

Kansan Sivistysrahasto pyysi vuonna 1982 opintojärjestöltä edustajan sen helsinkiläisen maakuntarahaston, Martta Salmela-Järvisen rahaston hoitokuntaan. Edustajaksi nimettiin puheenjohtaja Jouko Vanninen, myöhemmin tehtävässä jatkoi puheenjohtaja Keijo Voudinmäki. Jatkossa opintojärjestö kartutti eri tavoin nimikkorahastonsa varoja. Lisäksi se sai jonkin kerran siltä apurahan paikallisten hankkeiden toteuttamiseen.

Helsinkiläisestä toiminnasta riittänee esimerkiksi muutamia kursseja ja koulutustilaisuuksia esimerkiksi talvikaudelta 1987–88. Niistä kerrottiin laajasti levitetyillä pienillä ohjelmavihkosilla, niin työväenjärjestöjen jäsenille kuin laajemmallekin yleisölle. Jonkin verran asteltiin perinteiselle työväenopiston tontillekin.⁴⁷

Tarjolla oli viikonloppukursseja muun muassa leikkiperinteestä, erilaisista lapsiaiheista, järjestöjohtamisesta, naisten osallistumisesta työelämään, lehtikirjoittamisesta, työelämän mielenterveydestä, työympäristöstä, kansantanssista ja videon tekemisestä. Iltakursseissa oli tarjolla muun muassa kitaransoiton opetusta, askartelua, sukututkimusta, radio-ohjelman tekoa, ruotsin kieltä, valokuvausta, työlainsäädäntöä ja tanssia. Tietoyhteiskuntaan liittyi useita kursseja tietotekniikasta. Kulttuuritarjonta sisälsi kotimaisten elokuvien sarjoja, musiikkileikkikoulua lapsille, luentoja urheilusta, eläkeläisille iltapäiväluentoja sekä yhtä ja toista muutakin Byggalla. Opintotoiminnan kurssejakaan ei unohdettu: opintokerhotoiminnan peruskurssi, ay-liikkeen ja

⁴⁵ 80 vuotta tiedonjyviä s 23, 27; Metsälä s 60.

⁴⁶ On mielenkiintoista lukea, että esim. keskustan puoluetoimiston projektisihteeri Weijo Pitkänen näki 1984 MSL:n merkityksen pääkaupungissa korostuneesti ”poliittisen hyödyn valossa”. Kaikki keskustalaiset eivät käsitystä jakaneet. Esim. Lallin päätoimittaja Seppo Niemelä (MSL:n toiminnanjohtajana 1991–98) painotti, että ”hengenelämän alueelle ei voinut lähteä pyyteellisessä mielessä”, silloin ”asia tuhoaisi itse itsensä”. (Henttinen s 188, ks. myös s 186–187).

⁴⁷ Esimerkit poimittu TSL:n Helsingin opintojärjestön ohjelmavihkoista: Kurssiopas syksy 1987 ja

sos.dem. opintotoiminnan kurssit, opinto-ohjaajan kurssit, tutkivan ja tuottavan opintokerhon kurssit sekä oli pa myös esimerkiksi erityinen kurssi lyhytkurssien järjestäjille.

Kaiken lisäksi opintojärjestö oli valmis toteuttamaan kaikenlaisia muitakin kursseja tilauksesta. Luennoitsijoita välitettiin ja apua annettiin kulttuuritapahtumien järjestämiseen. Olikohan tällainen sitä kaivattua ”suoraa toimintaa”, ilman suuria kirjaimia?

Opintojärjestön lähitukijoina olivat myös HTY, sos.dem. piiri ja jossain määrin myös TSL liittona. Vastaava tilanne oli muiden pohjoismaiden pääkaupunkien sivistysjärjestöillä suhteessa omiin paikallisjärjestöihinsä kunkin maan eri puolilla.

Useilla TSL:n opintojärjestöillä oli pohjoismaista yhteydenpitoa ja vastavuoroisia vierailuja esimerkiksi ystävyyskaupunkitoiminnan yhteydessä. Tällainen mahdollisuus avautui helsinkiläisillekin. Alustavan yhteydenpidon jälkeen pääsivät Pertti Rantanen ja Olli Lehtonen osallistumaan helsinkiläisten edustajina kesäkuussa 1983 ensi kerran Tukholmassa Suurkaupunkikonferenssiin (Storstadskonferens). Se oli pitkään jatkunut yhteistyömuoto, jossa olivat olleet mukana Tukholman, Göteborgin, Oslon ja Kööpenhaminan vastaavat ABF- ja AOF-opintojärjestöt. Nyt Helsinki kutsuttiin mukaan. Sivistys- ja kulttuurityön toverien kanssa riitti alusta alkaen yhteistä toiminnallista vertailua ja myös toimintaideoiden vaihtoa.

Naapurimaissa ihasteltiin erityisesti suomalaisten vahvaa aatteellista perustaa. Helsinkiläisiä hämmästytti naapurien vankka talouspohja ja toiminnan huomattava laajuus. Yhteisen näkemyksen lisäksi toiminnoissa oli myös perustavanlaatuisia eroja, mikä vaikeutti aivan suoraa vertailua. Yhden merkittävän eron aiheutti suomalainen työväenopistolaitos, jolle ei ollut muualla suoraa vastinetta. Yhteistyö osoittautui kuitenkin kaikin puolin hedelmälliseksi ja seminaarimuotoisia tapaamisia järjestettiin jatkossa vuorotellen eri kaupungeissa. Suomalaiset kuulivat myös maahanmuuttajien koulutustoiminnasta 1970-luvulla, mistä ei ollut täällä vielä kokemusta. Ensimmäisinä tuliaisina Rantanen ja Lehtonen toivat idean naapurimaiden sivistystoiminnassa hyödynnetyistä paikallisradiotoiminnasta (närradio).⁴⁸

Erityisesti tukholmalaisilta saatiin lisävahvistusta helsinkiläisten omaan kotiseudun tutkimusharrastukseen.⁴⁹ Ensimmäinen tällainen tapahtuma oli ollut jo opintojärjestön voimin toteutetut työväenhenkiset kiertoajelut kesällä 1982. Silloin SAK täytti 75 vuotta ja toivoi juhliilleen osallistuville pääkaupunkia esitteleviä bussikierroksia. Se edellytti opintojärjestöltä myös lukuisien

Kurssiopas kevät 1988, ne kokosi Olavi Huovinen.

⁴⁸ Ainakin jo opintokaudella 1979–80 tartuttiin Tukholman ABF-toiminnassa paikallisradioon, kerrotaan historiikissa, kronikassa ABF:s avdelning i Stockholm sju desennier. En krönika sammanställd av Karl-Erik Rassing (1916–1965) och Ryno Vigedal (1966–1985). ABF Stockholm. 1986 s 55–59.

⁴⁹ Ks. esim. Hans Haste: Historiska vandringar. Guide till Stockholms arbetarrörelse. Stockholm 1985 (Haste 1985), 48 sivua, julkaisijat ABF Stockholm ja Stockholms Arbetarekommun eli Tukholman sos.dem. kunnallisjärjestö.

matkaoppaiden kouluttamista näihin esittelyihin.⁵⁰ Sivistysliitto auttoi muutenkin jäsenjärjestönsä SAK:n mittavan ja vaikuttavan juhlaohjelman aikaansaamisessa. Vähitellen opintojärjestössä kehittyi sitten Työväen Helsinki -teemalla hanke, jossa muun muassa opastettiin kotiseudun tutkimukseen, toteutettiin opastettuja kiertoajeluja ja jonka parissa julkaistiin myös historiikkeja, runoja, muistelmia, kerran erään taloyhtiönkin historiategos.⁵¹

Talvikaudella 1988–89 viisi suurkaupunkien TSL-ABF-AOF-opintojärjestöä toteutti yhdessä opintokerhomuotoisen hankkeen ”Suurkaupunkiemme tulevaisuus”. Helsingissä toimineesta opintokerhosta muodostui sitten se juuri, josta kasvoi sosialidemokraattinen ympäristöjärjestö Villiruusu.⁵²

Tietotekniikkaa ja ATK-koulutusta

Teknologian kehitys eteni 1970-luvun kuluessa kiihtyvällä vauhdilla. Se näkyi myös toimistotyössä ja sen muutoksissa. Vuonna 1983 Sivistysliitossa otettiin aineistotuotannossa harppaus eteenpäin, kun käynnistettiin oma audiovisuaalinen tuotanto. Edellytyksiä oli vähitellen vahvistettu, ja nyt liitolla oli sekä ammatillista osaamista että kalustoa vaativaankin kalvo-, äänidiasarja-, video- ja näyttelytoimintaan. Heti ensimmäisenä vuonna tuotettiin kymmenen kalvosarjaa. Laajimmat olivat yli 30 piirtoheitinkalvon laajuisia, joista otettiin sata sarjaa. Lisäksi tuotettiin diakuvasarjoja kolme sarjaa, yksi video-ohjelma ja kaksi valokuvanäyttelyä. Jo seuraavana vuonna liiton AV-tuotannon osuus aineistojen kokonaisymyynnistä (noin 1,6 miljoonaa mk, lähes 570 000 euroa) oli yli 310 000 mk eli 20 prosentin suuruusluokkaa. Muiden aineistojen myynnin määrä oli lähes 1,3 miljoonaa markkaa.⁵³

Sivistysliitto pääsi osaltaan kiinni tietokonekantaan 1970-luvun lopulla. Vuonna 1985 keskustuomistossa oli jo viisi päätetyöskentelyasemaa. Varsinainen tietojen käsittely tapahtui vielä jonkin aikaa Nokian tietokonekeskuksessa.⁵⁴ Kaukaiset, ehkä varovaisetkin ensimmäiset askeleet tietoyhteiskunnan suuntaan saattavat vaikuttaa 2020-luvulla aika vaatimattomilta, kun niitä vertaa vaikkapa jokaisen ulottuvilla olevan pienikokoisen, taskuun mahtuvan älypuhelimien rajattoman

⁵⁰ Koulutettuja oppaita auttoi monistettu vihkonen ja sen reittikartta ”Kiertoajelu työväen Helsingissä” (1982); suunnitteluryhmässä Tero Tuomisto (kirjoittaja), Olli Lehtonen (opintojärjestö), Juha Mäkinen (TSL), Erkki Halminen (HKL:n pääluottamusmies), Lasse Helenius (autonkuljettaja) ja Aino Peltonen (SAK, konekirjoitus).

⁵¹ Esimerkiksi em. opasvihkonen julkaistiin hieman laajempaan painettuun kirjasena nimellä ”Työväen Helsingissä” Työväen Helsinki -sarjan numerona 4/1987 (työryhmässä Jarmo Kantosalo, Simo Laaksovirta, Olli Lehtonen, Maria Lähteenmäki, Marja Ranto, Tero Tuomisto ja Rauli Warto sekä Tarja Kuutschin ja Leena Saari). Perusteellisempaa, kirjamuotoista opasteosta suunniteltiin, mutta se jäi jatkuvasti laajentuessaan käsikirjoituksen asteelle.

⁵² Laajemmin helsinkiläisestä TSL-toiminnasta Tuomisto 1999 s 38–63, lainaukset s 38; sama 2002 s 100–101; sama 2010 s 89–90; Työtä Pihlajamäen hyväksi (s 32); Pikkusaari 2014 s 220–221.

⁵³ TSL vuonna 1983 s 19; TSL vuonna 1984 s 22.

tuntuisiin ominaisuuksiin. Jostain oli kuitenkin alettava, ja jokainen uudistus rakentui seuraavan jatkoksi.

Tietokoneisiin ja tietotekniikkaan perehdyttämisestä tuli monelle opintojärjestölle 1980-luvun kuluessa varsin merkittävä kurssien ja koulutuksen muoto.⁵⁵ Helsingin opintojärjestö oli ensimmäisten joukossa. Vuonna 1984 puheenjohtajaksi valittu Keijo Voudinmäki oli toiminut SDP:n koulutuspoliittisen työryhmän sihteerinä ja oli seurannut tiiviisti tietotekniikan kehitystä. Opintojärjestön toiminta oli kasvanut voimakkaasti kuten edellä on kuvattu. Muistiin on tallentunut, että samalla kun keskusliiton parissa kurssitoiminnan kasvu oli vuosien 1980–84 kuluessa noin 20 prosenttia, oli se Helsingin piirissä 144 prosenttia.

Erilaisille kursseille ja koulutustilaisuuksiin saatiin pääkaupungissa niin omaa järjestöväkeä kuin aivan ulkopuolisiakin kiinnostuneita. Toiminnan tuotoilla kyettiin ylläpitämään muutamia henkilöitä ainakin osa-aikaisesti opintojärjestön töissä, jotka puolestaan edellyttivät huomattavaa joustavuutta esimerkiksi työajoissa ja -tehtävissä. Vaati ennakkoluulotonta rohkeutta lähteä kehittämään uutta tietokonekoulutusta.

Onneksi helsinkiläisillä oli jo ollut yhteydenpitoa Tukholman ABF:n kanssa ja tultu henkilökohtaisestikin tutuiksi. Tammikuussa 1984 opintotoimitsija Jarmo Kantosalu matkusti Tukholmaan tutustumaan kaupungin ABF-järjestön toteuttamaan atk-koulutukseen ja tietokoneen käyttöön hallinnossa (atk: automaattinen tietojenkäsittely).⁵⁶ Samalla lailla, mutta toisella asialla oli matkustanut kuusi vuosikymmentä aiemmin myös liiton ensimmäinen sihteeri Hjalmar Eklund Ruotsiin, hankin tietoa ja lisäoppia hakemaan naapurista.

Jo keväällä opintojärjestö järjesti HTY:n talolla ensimmäisen kurssin ”Tutuksi tietotekniikan kanssa”. Syksyn kuluessa toteutui vielä neljä kurssia. Lisäkannustusta saatiin tukholmalaisilta ABF-tovereilta, kun heitä tavattiin neuvottelutilaisuudessa Helsingin työväentalolla vuoden 1985 alussa. Alkusyksyllä 1985 tehtiin rohkea ratkaisu: ostettiin lainavaroilla useita ruotsalaisvalmisteisia Ericssonin tietokoneita. Niiden ruskea väripinta jäi lähtemättömästi monien kurssilaisten mieleen.

Liittotoimikunta takasi opintojärjestön 180 000 markan lainan ja antoi lisäksi vielä itse 25 000 markan (noin 8500 euroa) lainan viideksi vuodeksi. Järjestelyin saatiin työväentalolta tila opetusluokaksi, ja myös koko piiritoimisto siirtyi graniittilinnan eli talon vanhan osan puolelle. Jatkossa Helsingin ja Uudenmaan piirit ryhtyivät järjestämään suosittua tietokonekoulutusta

⁵⁴ TSL vuonna 1985 s 16.

⁵⁵ Mainittakoon rinnastuksena, että esim. Ammattiyhdistysopistoon Kiljavalle hankittiin 1982 ensimmäinen mikrotietokone, Nokian MikroMikko, ja atk-kurssit päästiin aloittamaan kahta vuotta myöhemmin. Heti toteutettiin kymmenen viikon mittaista kurssia ay-liikkeen henkilökunnille ja päättäjille (Vesterinen s 94–95).

⁵⁶ Tukholman ABF:n parissa käynnistyi tietotekniikan koulutus kaudella 1982–83 ja se laajeni nopeasti (Krönika s 61–64).

työväentalon luokassa yhteisvoimin siten, että 2/3 oli helsinkiläisten ja 1/3 oli uusmaalaisten kursseja.⁵⁷

Tietokoneaikaan ja tietotekniikan koulutukseen siirryttiin Sivistysliiton parissa monin erilaisin tavoin. Tietoja kokemuksista välittyi muun muassa TSL:n piirien ja opintojärjestöjen yhteisissä tapaamisissa. Esimerkiksi Etelä-Hämeen piirissä ostettiin kesäkuussa 1985 ensimmäinen Panasonic-tietokone kulttuurisihteeri Liisi Suvisuon ja piirin, ehkä käytännössä enemmänkin piirisihteeri Terttu Tuomi-Koskelinin käyttöön. Piirin janakkalalainen puheenjohtaja Heikki Horila siirsi tarmokkaasti oman piirinsä tietokoneaikaan, ja ensimmäiset ”ATK-kurssit” pidettiin syksyllä 1985 Hämeenlinnan teknillisellä koululla.⁵⁸

Hyvin monipuolisen kulttuuritoiminnan lomaan järjesti Lohjan seudun opintojärjestö huhtikuussa 1986 ensimmäisen kerran tietokonekurssin Lohjan ammattikoululla. Kaksipäiväiseen koulutustilaisuuteen osallistui 14 uudesta aiheesta toden teolla kiinnostunutta.⁵⁹

Samoihin aikoihin 1980-luvun loppupuolella Lapin piirijärjestö osti rohkeasti ensimmäiset kahdeksan tietokonetta ja aloitti koulutuksen kuuden opintojärjestönsä alueella. Kiinnostus oli alusta alkaen erittäin suurta, kun taas opintokerhojen määrä oli laskusuunnassa. Vuokko Marttala-Hurri seurasi kaksipäiväistä, piirisihteeri Heikki Lensun ohjaamaa koulutustilaisuutta Muoniossa vuoden 1990 alussa. Kurssilaiset olivat niin innostuneita, etteivät malttaneet juuri pitää kahvitaukojakaan. Piirin puheenjohtaja Seppo Lehtimäki arvioi reporterille, että tietokoneosaamisesta oli nyt tullut samanlaista kansalaistaitoa kuin ennen oli ollut lukutaito.⁶⁰

Nurmijärvellä opintojärjestön toimintakertomuksessa mainittiin huhtikuulta 1989 lyhyesti, että ”mikrokurssille” osallistui Punanurkassa työväentalolla 35 henkilöä. Se oli huomattavan paljon enemmän kuin vapun jälkeen kunnantalolla pidetyllä koristekasvi- ja maanparannuskurssilla, johon osallistui 11 henkilöä.⁶¹

Ajassa oli paljon muutakin kuin kehittyvää tietokonetekniikkaa, ja esimerkiksi kulttuurisihteeri Pekka Gronow seurasi teknologian kehitystä tiiviisti. Hän hahmotteli jo vuonna 1983 *Aikamerkin* lukijoille ytimekkäästi mikä kaikkea oli ehkä tapahtumassa. Optinen kaapeli oli tulevaisuudessa korvaamassa ilmassa tai maassa kulkevat puhelinjohdot, kaapelitelevisio tulisi laajentumaan, satelliittien välityksellä myös ulkomaiset ohjelmat näkyisivät kotitelevisioissa, videonauhurien avulla voisi tallentaa ohjelmia ja katsoa niitä itselle sopivalla hetkellä, kodin televisio tulisi

⁵⁷ Hurskainen s 50; Sisukasta sivistystyötä s 35, 38; Tuomisto 1999 s 64–68; TSL vuonna 1985 s 6.

⁵⁸ Etelä-Hämeen piiri s 46–48.

⁵⁹ Lohjalaisen työväenkulttuurin s 93.

⁶⁰ Marttala-Hurri 1990 s 24–25; mainittakoon, että kaksipäiväisen kurssin hinta aterioineen oli Lapissa 510 mk eli noin 135 euroa.

⁶¹ 80 vuotta tiedonjyviä s 25; esim. Vuoksenlaaksosta havainnollinen pöytäkirjamerkintä 1989: ”Mikrotietokonekurssista on tullut kyselyjä.” (Vuosikymmenet Vuoksen varrella s 111.)

toiminaan pienoistietokoneiden näyttöruutuna, ja paljon muuta. Teknologian kehityksen myötä työelämäkään ei tulisi pysymään entisellään, arvioi Gronow.⁶²

Kehitys tuli olemaan vielä nopeampaa ja monipuolisempaa kuin kuvitella saattoi. Tiedonvälityksen kaupallisuudesta muodostui entistäkin huomattavampi keskustelukysymys. Siitä oli väiteltä jo pitkään. Yleisradio oli aloittanut säännölliset mustavalkoiset televisiolähetykset vuoden 1958 alussa. Alusta alkaen katsojat tottuivat tai joutuivat tottumaan mainoksiin, sillä Mainos-TV (alkuaan Oy Mainos-TV-Reklam Ab) vuokrasi mainostuloilla lähetyksia kanavilla, joita oli pian kaksi. Omat uutislähetyksensä MTV sai aloittaa 1980-luvun alussa, ja vuonna 1993 aloitti kokonaan kaupallinen kolmoskanava.⁶³

-----tietolaatikko

TSL JA UUSI RADIOTOIMINTA

Paikallisradiotoiminta laajeni Euroopan maissa uuden teknologian avittamana. Suomessa seurattiin tilannetta, ja 1980-luvun alussa ryhdyttiin perustamaan useita paikallisradioyhtiöitä, kun lisää aaltopituuksia, radiotaajuuksia tuli käytettäväksi. Perustajina oli lähinnä paikallislehtiä, ja ajatuksena oli toiminnan rahoittaminen mainostuloilla.

Päätoimittaja Pekka Gronow muistutti *Aikamerkin* pääkirjoituksessaan vuonna 1983, että TSL oli ollut aikoinaan osakkeenomistajana mukana Yleisradiota perustamassa vuonna 1926. Hänen mukaansa liitto ei halunnut heikentää Yleisradion toiminnan edellytyksiä, mutta toisaalta hän ei halunnut antaa avautuvien radioaaltojen kenttää pelkästään kaupallisten toimijoiden käsiin. Hän kannusti TSL:n paikallisyhdistyksiä hakemaan toimilupia. Gronowin ajattelun mukaan paikallisuutisten lisäksi ohjelmistoon sopisivat hyvin esimerkiksi musiikin ohella runous, pakinat ja muistelmat. Paikallisradio voisi olla paikallisten esiintyjien ja myös järjestöjen äänitorvi tai kuten Ruotsissa: paikallisten järjestöjen hallitsema epäkaupallinen tiedotusväline.⁶⁴

Kehityksen vauhti oli kiiwas. Pian liikenneministeriössä oli 150 toiveikasta toimilupahakemusta. Pääosin ne edustivat kaupallisesti toimivia tahoja. Kaikenlaiset lennokkaat odotukset ja näkymät paikallisasemien mahdollisuuksista kasvoivat kohisten myös Sivistysliiton parissa. Kevättalvella 1984 Pekka Gronow kehottikin jo pääkirjoituksessaan laittamaan ”jäitä hattuun”, etenemään varovaisemmin. TSL järjesti keväällä Turussa seminaarin ”Paikallisradio - lähiradio - kansalaisradio”. Sen avasi liikenneministeri Matti Puhakka (sd), joka toivoi pian alkavassa kokeilutoiminnassa näkyvän laajaa yhteiskunnallista kiinnostusta, ei vain mainosrahojen toivetta.

⁶² Pekka Gronow: Uljas uusi maailma - puhelinkaapelissasi? *Aikamerkki* 8/1983; ks. myös sama: *Viestintäpolitiikan vaikeus. Sosialistinen Aikakauslehti* 2/1985 s 60–62.

⁶³ Ks. esim. Olli Manninen: Huvittaako Yle meidät hengiltä? *Aikamerkki* 3/1987 s 2–4; Sakari Kiuru: Valta ja viesti. Havaintojani Ylen johtamisesta. Helsinki: TSL 2010 (Kiuru 2010) s 66–71, 119–123.

⁶⁴ Pekka Gronow: Paikallisradiokuume nousee. *Aikamerkki* 6/1983 s 5; ks. myös Kiuru 2010 s 72–77.

Tutkija Björn Malmberg Ruotsin Lahiradiokomiteasta kertoi maassa 1970-luvulla alkaneesta radiotoiminnasta.

Seminaariin osallistunut Olli Lehtonen kertoi, että TSL:n Helsingin opintojärjestö oli hakenut toimilupaa radiolähtimelle, jonka kuuluvuusalue oli noin viisi kilometriä. Hän painotti, ettei työväenliikkeellä ollut varaa jättäytyä uusien radiokanavien ulkopuolelle. Radiohanke ei ymmärrettävästikään ollut kaupallinen. Tarkoituksena ei niinkään ollut pelkkien opintokerhokuulumisten kertominen: ”Tavoitteena on lähettää monipuolista ohjelmaa ihmissuhdekysymyksistä Karibian maiden musiikkiin ja lasten satutuntiin saakka.”⁶⁵

Yleisradio pyrki säilyttämään asemansa ja kuuntelijansa esimerkiksi lisäämällä vuodesta 1984 alkaen paikallisten uutisten ja ohjelmien tarjontaa runsaan parinkymmenen suomen- ja ruotsinkielisen aluetoimituksensa avulla. Niitä oli länsirannikon Vaasasta Joensuuun itäiseen Suomeen, ja etelärannikolta pohjoiseen aina Inarin Saamelaistoimitukseen asti. Se myös tarjosi kansalaisjärjestöille käytännön koulutusta paikallisten ohjelmien tekemiseen.⁶⁶

TSL järjesti Yleisradion ja opintojärjestöjen kanssa monilla paikkakunnilla paikallisradiokursseja. Myös paikallisteleviotoiminta kiinnosti. Esimerkiksi vuonna 1986 TSL järjesti ensimmäisen paikallisteleviokurssin Imatralla. Harjoitustyönä tehty ohjelma esitettiin sitten Imatran kaapelitelevisiossa.⁶⁷

Suuri muutos oli kuitenkin kohisten, ellei suorastaan suurella pauhulla tulossa, sillä vuonna 1985 pääsivät kokeilutoimintaan 18 ensimmäistä kaupallista paikallisradioasemaa. TSL:n Helsingin opintojärjestö ei ollut luvan saaneiden joukossa. Sivistysliitto esitti, että liikenneministeriö varaisi valtion vuoden 1987 menoarvioon määrärahan 10 paikallisradiolähtimen hankintaa varten. Liitto painotti esityksensä perusteluissa sekä ruotsalaisen toimintamallin hyödyllistä merkitystä että Sivistysliiton ja sen paikallisjärjestöjen halukkuutta osallistua alkavaan kokeiluun. Seuraavana vuonna liitto esitti liikenneministeriölle, että se vaikuttaisi paikallisradioiden lähetysaikojen vuokrien saamiseksi kohtuullisiksi. Oli käynyt ilmi, että useimmat paikallisradiot pyysivät esimerkiksi TSL:n opintojärjestöiltä huomattavan kalliita korvauksia ohjelma- ja lähetysajasta.⁶⁸

⁶⁵ Pekka Gronow: Jäitä hattuun! Aikamerkki 2/1984 s 5; seminaarista s 6–9, lainaus s 8; TSL vuonna 1984 s 23–24.

⁶⁶ Ks. Teemme radio-ohjelman. Toim. Päivi Moore, Eeva Luotonen. Helsinki: Yleisradio 1985; julkaisu pohjautui osaksi Ruotsin Utbildningsradion opintovihkoon. – Kansalaisjärjestöjen ohella myös esimerkiksi Kiljavalla ammattiyhdistysopistossa oli kiinnostusta paikallisradiotoimintaan. SAK järjesti siellä vuonna 1985 viikon mittaisia kursseja, joilla perehdyttiin radio-ohjelmien tekoon. Lehti uutisen mukaan radiokursseille oli suorataan tungosta, ja pääkaupungissakin jouduttiin järjestämään yhden sijasta kolme kurssia. (Suomen Sosialidemokraatti 1.2.1985; lehtileike kirjoittajan kokoelmassa).

⁶⁷ TSL vuonna 1986 s 26; Pikkusaari 2014 s 240; kaapeliteleviotoiminnasta ruotsinkielisellä Pohjanmaalla ks. Barbro Bäckström: Paikallisteleviatio voi hyvin Pohjanmaalla. Aikamerkki 3/1987 s 6–8.

⁶⁸ TSL vuonna 1985 s 58–59; TSL vuonna 1986 s 58.

Vuoden 1987 tammikuussa TSL:n Helsingin opintojärjestö haki toimilupaa uudelleen ja sai sen. Se oli suuri askel pienelle toimistolle: piirisihteeri Jarmo Kantosalu, toimistonhoitaja Kaisa Koskinen, opintosihteeri Olli Lehtonen ja kulttuurisihteeri Olavi Huovinen. Muistiin jäi tyytyväisyyden keskellä naseva heitto: ”Jatkossa on sitten kaiken muun tekemättömän lisäksi myös aina joku radiotunti kokoamatta!”

Liikenneministeriö niputti kuitenkin viisi ei-kaupallista hakijatahoa yhteen. Opintojärjestön lisäksi luvan haltijoiksi tulivat Kansan Sivistystyön Liitto, Kansan Radioliitto, Finlands Svenska Radioförbund ja Tietopää Oy. Viimeksi mainittu luopui pian toimiluvasta. Lisäksi Radioförbundin tilalle vaihtui myöhemmin Folkhälsan. Helsingin Lahiradion luvanhaltijat allekirjoittivat yhteistyösopimuksen marraskuussa 1987. Kiireellä raivattiin radiostudiolle tilaa työväentalolta. TSL:n kulttuuri-osasto avusti valmisteluissa. Opintojärjestön ensimmäinen oma paikallisradiolähetys oli iloisen ja hälisevän kutsuvierasjoukon kanssa maanantaina 4.1.1988 taajuudella 100,3 MHz.

Viikon lähetystunnit jaettiin toimiluvan haltijoiden kesken sopuisasti siten, että opintojärjestön ohjelmapäiviksi vakiintuivat maanantai ja tiistai. Aluksi ohjelma-aikaa oli näinä päivinä yhteensä kymmenen tuntia, myöhemmin kaksi tuntia enemmän. Pian huomattiin, että ohjelmatunnit eivät todellakaan täyttyneet helpolla. TSL:n kulttuurisihteeri Pekka Gronow vastasi radiotoiminnasta vuoden 1988 loppuun, Yleisradioon siirtymiseensä asti, ja sitten kokonaisvastuu siirtyi opintojärjestölle. Ensimmäisinä toimittajina olivat Harald Olausen ja Olavi Huovinen, jonka harteille radiotoiminta pian jäikin kokonaisuudessaan. Alkuvuosien äänittäjänä studiossa oli pitkään Kim Öhman. Huovisen ohella ensimmäisten vuosien pitkäaikaisia toimittajia olivat parina työskennelleet Hanski ja Irmeli eli Hannu-Matti Nieminen ja Irma Mäntynen.

Lahiradio oli alusta alkaen kohdeviestin ja mielipidekanava, eikä pääkaupunkiseudun miljoonayleisöä tavoiteltu. Sitä mainittiinkin pienryhmien radioksi. Varhaisten kuulijatutkimusten mukaan Lahiradion luvanhaltijoiden lähetystyksiä kuunteli noin 15 000 henkilöä, mutta 1990-luvun puolivälissä kuuntelijamääräksi mitattiin jo noin 35 000. Monet pääkaupunkiseudun järjestöt, ammattiosastot ja -liitot, uskonnolliset yhteisöt, vammaisjärjestöt ja taiteilijaryhmät oppivat nopeasti hyödyntämään radiota omassa viestinnässään ja jäsenpalvelussaan. Studioaika hinnoiteltiin hyvin kohtuulliseksi, ja lähetysaika oli melkein ilmaista, jos ohjelma toimitettiin Byggalle valmiiksi ääninauhalla. Halvimmillaan puoli tuntia lähetettyä ohjelmaa maksoi jollekin ohjelman tuottaneelle järjestölle vain sata markkaa (noin 30 euroa). Radio-ohjelman tuottava järjestö joutui lisäksi huolehtimaan käyttämänsä musiikin Teosto- ja Gramex-korvauksista.

Tilanteen mukaan Lahiradio pystyi toimimaan myös lakkoradiona. Esimerkiksi vaaleihin liittyi monia keskusteluohjelmia. Kesäkuussa 1989 se oli TUL:n Helsingin liittojuhlien virallinen kisaradio. Vuoden 1994 alussa alkoi radiota hyödyntää useiden järjestöjen rinnalla aivan uusi tulokas: Helsingin yliopiston alainen Lahden koulutus- ja tutkimuskeskus suuntasi pääkaupunkiseudulle Yliopistoradio-ohjelmansa. Viikoittainen ohjelma tuki keskuksen toimintaa ja kertoi aikuisopiskelun mahdollisuuksista. Vaikka Lahiradio sai myöhemmin mahdollisuuden

maksullisiin mainoksiin, se pysyi epäkaupallisena radioasemana.⁶⁹

TSL:n Turun opintojärjestö oli puolestaan yhtenä mukana vappuaattona 1990 aloittaneessa Radio Robin Hoodissa. Taajuus oli 91,5 MHz. Taustayhteisönä oli Turun lähiradioyhdistys, johon kuului kymmenkunta paikallista järjestöä. Radion toiminta on jatkunut 2000-luvulle saakka. Se on korostanut olevansa yhteisöradio ja kansalaismedia.⁷⁰

Radioalloilla tapahtui paljon ja nopeasti, kuten hyvin tiedetään. Lukuisat uudet kaupalliset radioasemat vakiinnuttivat asemansa, lohkaisivat kukin viipaleensa Yleisradion kuuntelijoista. Ajan kuluessa niiden paikallinen pohja vaihtui hyvin yleisesti kansainväliseksi omistukseksi ja ohjelmisto iskelmäpitoiseksi. Yleisradio vastasi kesäkuussa 1990 omilla radiouudistuksillaan. Suomenkielisellä puolella siirryttiin yleisohjelman ja rinnakkaisohjelman sijasta kolmeen kanavaan: asia- ja puhepitoinen Ylen ykkönen, nuorille suunnattu Radio Mafia sekä paikallisuuteen ja ajankohtaisuuteen painottuva Radio Suomi. Kanavauudistukset eivät siihen jääneet. Kaiken kaikkiaan Yleisradion perinteinen asema tiedonvälittäjänä koki jatkossakin tuntuja muutoksia sekä radion että television puolella.⁷¹

Ammatillinen aikuiskoulutus etenee

TSL:n puheenjohtaja Pirjo Ala-Kapee kiinnitti opetusministerinä huomiotaan niin TSL:n toivomaan sivistystyön edistämiseen kuin myös yleisemmin aikuiskoulutuksen kehittämiseen. Monestakin syystä asioille oli tärkeys- tai kiireellisyyjärjestys. Hän kirjoitti TSL:n vuoden 1986 vuosikertomuksen alkusanoissaan, että aikuiskoulutuksen kehittäminen oli ”vuosikymmenen koulunuudistus”, samaan tapaan kuin oli ollut peruskoulu 1960-luvulla ja keskiasteen uudistus seuraavalla. Aikuiskoulutusuudistus etenikin. Sille oli laajaa ymmärrystä ja kannatusta, sillä suomalaisen yhteiskunnan voimakas rakennemuutos asetti ammatilliselle koulutukselle aikaisempaa suurempia haasteita. Sillä oli oma osansa työllisyys- ja työaikakäsymysten ratkaisuisakin, joista työehtosopimusneuvotteluissa sovittiin.⁷²

⁶⁹ TSL vuonna 1988 s 24–25; Stadin Ruusu 3/1989; Olavi Huovinen: Lähiradio 100,3 MHz laajentaa toimintaansa. Stadin Ruusu 1/1994; Tuomisto 1999 s 74–77. – Opintojärjestössä työskennellyt Tuomas Finne on kertonut kirjoittajalle, että vuonna 2009 järjestön toimikunnassa todettiin Lähiradion kustannusten ylittävän toiminnasta saadun hyödyn, ja siitä jouduttiin luopumaan. Myös kaksi muuta toimiluvan haltijaa luopui, ja Kansan Radioliitto jäi ainoana jatkamaan Helsingin Lähiradion toimintaa (Tuomas Finnen sähköpostiviesti 14.6.2020).

⁷⁰ TSL vuonna 1993 s 22; Pikkusaari 2014 s 284; ks. myös radion kotisivut www.radiorobinhood.fi.

⁷¹ Ks. esim. Erkki Hatakka: YLE-idyllistä Paasilinnaan ja mediailmiöihin. Muistoja ja tuumailuja 1960–90-luvun aalloilla, teoksessa Vuosisata sitoutunutta journalismia. Suomen Sosialidemokraattinen Sanomalehtimiesliitto SSSL ry 1907–2007. Toim.kunta Kauko Ainasoja, Harri Järvinen, Annakati Mattila, Marjatta Pöllänen. Helsinki 2007 s 65–71; ks. myös Kiuru 2010 esim. s 78–80, 168–187.

⁷² Esimerkki työntekijöiden ja työnantajien yhteistoiminnasta yhdeltä erityiseltä alalta Simo Laaksovirta: Ammatillisen koulutuksen tienraivaajat. Graafisen alan koulutustoimikunta 30 vuotta. Jyväskylä: Gummerus 1993 (Laaksovirta 1993).

Puheenjohtaja kertoi lukijoilleen kiertelemättä, että aikuiskoulutuksen kehittämisen painopiste oli nyt ammatillisessa aikuiskoulutuksessa. Hän painotti aikojen muuttumista: työelämä tarvitsi yhä useammin laaja-alaisemman ja perusteellisemmän koulutuksen saaneita työntekijöitä.

Ammatillisessa aikuiskoulutuksessa olevien työntekijöiden opintososiaalista tukea parannettiin, ja vuoden 1987 alussa astui voimaan opintovapaalain muutos. Se mahdollisti aikuisille taloudellista tukea omaehtoiseen ammatilliseen opiskeluun.

Ajat olivat muuttuneet myös siten, ettei kansansivistystyötä tässä yhteydessä enää sanana näkynyt TSL:n julkaisussakaan. Viimeistään nyt elettiin taitekohdan aikoja. Vuonna 1984 päättyi perinteikkään kansansivistyslautakunnan tie, ja tilalle muodostettiin aikuiskoulutusneuvosto. Uusi aika, uusi nimike. Järjestöllisen sivistystyön merkitystä painottava Seppo Niemelä on kiinnittänyt yleisemmin huomiota siihen, että kun kansa-sanasta luovuttiin ja tilalle vaihtui yksilökeskeisempi aikuinen-sana, menetettiin jotain perinteikkääseen yhteisöllisyyteen viittaavaa.⁷³

Puheenjohtaja Ala-Kapee painotti kirjoituksessaan kuitenkin myös Sivistysliiton omaa, erityistä näkökulmaa: ”Ammatillisen aikuiskoulutuksen kehittäminen ei kuitenkaan yksin riitä, vaan myös yleissivistävän koulutuksen merkitys korostuu. Vaatiihan informaatioyhteiskunta jäseniltään entistä laajempia yhteiskunnallisia tietoja ja taitoja.” Yhteiskunta oli monimutkaistumassa, ja monia uhkasi vieraantuminen, ellei pysynyt muutosvauhdissa mukana. Ihmisillä oli oltava mahdollisuus hankkia uusia tietoja ja uusia taitoja sekä kehittää omaa maailmankuvaansa koulutuksen avulla. Hän korosti, että ”myös vapaan sivistystyön kehittäminen on turvattava ja sen saamaa yhteiskunnan taloudellista tukea lisättävä”.

Ministeri ja puheenjohtaja Pirjo Ala-Kapee joutui kuitenkin kirjoituksessaan myöntämään, että järjestöllisen sivistystyön toimikunnan esitys oli kaikesta huolimatta jäänyt edelleen odottamaan ratkaisua. Se ei ollut liikahtanut, vaikka esitystä oli vielä vienyt eteenpäin erityinen työryhmä. Hän piti hyvänä sitä, että Erkki Ahon toimikunnan esitys toisi lakisääteisen valtionavun piiriin ”sivistysjärjestöjen kulttuuritoiminnan sekä myös kulttuuriharrastusryhmien ohjaajakoulutuksen”. Muutos tasapainottaisi tilannetta ja toisi viimein samanarvoisiksi sivistysjärjestöjen kulttuuritoiminnan niiden opintotoiminnan kanssa.⁷⁴

Asia ei kuitenkaan edennyt valtionhallinnossa, eikä puheenjohtaja suoraan palannut siihen vastaavissa vuosikertomuksen alkusanoissaan 1987. Vuonna 1988 hän muun muassa viittasi ammatillisen aikuiskoulutuksen kehittymiseen ja samalla TSL:n mahdollisuuteen tarjota ”omilla erityisosaamisen alueillaan” opintoaineistoja myös aikuisten ammatilliseen koulutukseen.⁷⁵

⁷³ Niemelä s 24; Niemelä viittaa myös siihen, että muissa pohjoismaissa on tässä yhteydessä edelleen käytössä folk- eli kansa-alkuisia sanoja.

⁷⁴ TSL vuonna 1986 s 3–4, myös lainaukset; ks. myös Pikkusaari 2014 s 224–225.

⁷⁵ TSL vuonna 1988 s 3.

Puheenjohtaja Pirjo Ala-Kapeen pesti opetusministerinä päättyi kevään 1987 eduskuntavaaleihin ja hallituksen vaihtumiseen. Kansanedustajan valtakirjan hän uusi. Vaaleja seurasi merkittävä taitekohta suomalaisessa politiikassa. Siitä mainittiin jo edellä lyhyesti. Vaalivoittajaa, lähes sosialidemokraattien kokoiseksi ryhmäksi kasvanutta kokoomusta, ei voitu enää ohittaa.⁷⁶ Huhtikuun lopulla aloittaneessa, kokoomuksen Harri Holkerin johtamassa ns. sinipunahallituksessa opetusministerinä toimi Cristoffer Taxell (ruotsalainen kansanpuolue) ja kulttuuriministerinä sosialidemokraattinen kansanedustaja Anna-Liisa Piipari Kymen vaalipiiristä.⁷⁷

Sinipunan kokoonpanolla tavoiteltiin hallittua rakennemuutosta.⁷⁸ Sivistysliitossa seurattiin luonnollisesti tiiviisti sen suuren jäsenjärjestön valintoja. Ulkoministerinä oli aluksi Kalevi Sorsa, joka kesäkuun 1987 alussa Helsingin puoluekokouksessa luopui SDP:n puheenjohtajuudesta. Seuraajaksi valittiin kansanedustaja Pertti Paasio ja puoluesihteeriksi Erkki Liikasen jälkeen SDP:n eduskuntaryhmän sihteeri, toimittaja Ulpu Iivari, ensimmäisenä naisena tässä tehtävässä. Kun Sorsa siirtyi eduskunnan puhemieheksi, vaihtui tammikuun lopulla 1989 ulkoministeriksi puheenjohtaja Pertti Paasio.⁷⁹

Repeämä vasemmalla

Eduskuntavaaleja edeltäneisiin valmisteluaikoihin liittyi suomalaista työväenliikettä ravistellut jyrkkäkäänneinen tapahtumasarja SDP:n naapurin tontilla.⁸⁰ Se tuli heijastumaan myös työväen sivistystyöhön.

Avoin kahakka oli ollut tulollaan pitemmän aikaa, ainakin siitä lähtien kun SKP:n puoluesihteerin Arvo Aalto valittiin vuonna 1984 puolueensa puheenjohtajaksi Aarne Saarisen jälkeen. Tätä

⁷⁶ SDP sai 56 kansanedustajaa (-1), kokoomus 53 (+9), keskustapuolue 40 (+2), SKDL 16 (-10), ruotsalainen kansanpuolue 12 (+1), SMP 9 (-8), kristillinen liitto 5 (+2), vihreät 4 (+2) ja Demokraattinen vaihtoehto, taistolaisten jälkeläinen, 4 (Suomen poliittinen historia 1809–1999 s 320–322, 356–357, Nevakivi).

⁷⁷ Hallituksen muodostivat kokoomus, SDP, ruotsalainen kansanpuolue ja SMP, joka irtautui siitä elokuussa 1990. Hallituksessa tapahtui vuosien kuluessa lukuisia vaihdoksia, tässä lyhyesti sosialidemokraattien osalta. Matti Louekoski oli hallituksessa ensin oikeusministeri, myöhemmin valtiovarainministeri. Tarja Halonen oli ensin sosiaaliministeri, myöhemmin oikeusministeri. Valtiovarainministeri Erkki Liikanen siirtyi helmikuun lopulla 1990 EY-suurlähettilääksi Brysseliin. Tuulikki Hämäläinen oli sosiaaliministerinä maaliskuusta 1990 alkaen. Sisäministerinä toimi Jarmo Rantanen, työministerinä Matti Puhakka ja Kaj Bärlund toimi ympäristöministerinä. Muutamilla oli lisäsalkkujakin, mutta niitä ei ole tässä mainittu.

⁷⁸ Hallituksen vaihtumisesta ks. myös Suomen historian pikkujättiläinen s 904–905 (Vihavainen); Pentti Puoskari: Laman varjo ja sateenkaari. Talouspoliittinen päiväkirja 1900-luvulta. Helsinki: Edita 2002 s 12–38. Erityisesti kokoomuksen läpikäymästä muutoksesta 1966–87 kohti palkansaajapuoluetta ks. Sorsa 1991 s 188–189; yksityiskohtaisemmin Vesa Vares: Korpivaellukselta vallan kahvaan - Kansallisen kokoomuspuolueen historia 1966–1987. Helsinki: Docendo 2017. – Kirsti Lumiala kiinnitti kirjoittajan huomion Puoskarin kirjaan.

⁷⁹ Puheenjohtajan vaalissa Pertti Paasio sai 272 ääntä ja Vappu Taipale 62 ääntä. Puoluesihteerin vaalissa Ulpu Iivari sai 184 ääntä ja Paavo Lipponen 155 ääntä. Valinnoista ks. Pöytäkirja SDP:n puoluekokouksesta 1987, s 203–205, 211–218, 226–228.

⁸⁰ Ks. esim. Mickelsson s 239–140, 256–259.

enemmistöläisen valintaa puoluejohtoon vastustivat jyrkästi sekä puolueen vähemmistö että Neuvostoliiton kommunistinen puolue. Kamppailu puolueen hallinnasta oli ankaraa ja myös ihmissuhteita repivää, kaikkea muuta kuin toverillista aatekeskustelua, kuten esimerkiksi Aalto on muistelmissaan kuvannut havainnollisesti. Kansandemokraattisen/kommunistisen liikkeen kahden leirin riitaisa yhteiselo päättyi, ja joukot jaettiin.

Huhtikuussa 1986 SKP:n jyrkempi siipi, vähemmistökommunisteina tunnetut, perusti uuden vaalipuolueen Demokraattinen vaihtoehto (Deva). SKDL:n eduskuntaryhmä erotti sitten keskuudestaan uuteen puolueeseen menneet, ja nämä muodostivat kesäkuussa uuden ryhmän, Devan eduskuntaryhmän. Myös SKP jakautui kahtia. Vähemmistöläiset ryhtyivät omin päin käyttämään nimilyhennettä SKP (y); pikku-y tarkoitti tässä yhtenäisyyttä. NKP piti edelleen yhteyttä muodollisesti molempiin ryhmittymiin, mutta vasta Mihail Gorbatshovin aika NKP:n puoluejohtajana tasapainotti hieman suhtautumista SKP:n virallisen linjan edustajiin. Aalto antoi muistelmissaan hänestä myönteisen arvion.⁸¹

Vähemmistöläiset irtautuivat kokonaan myös Kansan Sivistystyön Liiton toiminnasta ja perustivat joulukuussa 1986 Demokraattisen Sivistysliiton (DSL). Sen ensimmäinen puheenjohtaja oli 46-vuotias helsinkiläinen ylilääkäri, Devan kansanedustaja Pirkko Turpeinen-Saari.⁸² Kevään 1987 eduskuntavaaleissa uuden Devan kannatus osoittautui vähäiseksi, vihreiden suuruiseksi, neljäksi paikaksi, kun SKDL:n tulos oli neljä kertaa suurempi. Vihreiden nousu oli vasta alkamassa.

Pettymys ja havahtuminen

Sivistysjärjestöjä koskevan lakiuudistuksen juuttuminen lähtöasetelmiinsa ei kohottanut TSL:n parissa tunnelmia, se oli päinvastoin iso pettymys kaikkiin odotuksiin ja toiveisiin nähden. Toinen, hyvin tuntuva pettymys iski Sivistysliitossa sitten vastaan vuoden 1987 toimintaa kuvaavista tilastoista. Liiton perinteisessä leipälajissa eli opintokerhotoiminnassa tapahtui erittäin voimakas alentuminen. Suunta oli ollut hiljalleen alaspäin jo muutaman vuoden ajan. Valtionapua saaneiden kerhojen määrä oli nyt 5450, mikä merkitsi jopa 1460 kerhon vähentymää edellistä vuodesta. Vastaavalla tavalla tapahtui vähentymistä kaikkien ilmoittautuneidenkin kerhojen osalta.

Eniten alenivat ammattiyhdistysliikkeen ja sos.dem. järjestöjen kerhot. Ensin mainitussa ryhmässä ilmoittautuneita kerhoja oli noin 850 ja jälkimmäisessä lähes 520. Ruotsinkielisiä kerhoja oli kaikkiaan 50 ja KK-laisia parikymmentä ilmoittautunutta. Kulttuurialalla kerhoja oli noin 200, mutta suurin ilmoittautuneiden kerhojen joukko oli sosiaalialan järjestöissä, kaikkiaan runsaat 3100. Pelkästään EKL:n kerhoja oli tilastoyhteenvedossa 2995. Siinäkin oli usean sadan kerhon alenemaa.

⁸¹ Ks. esim. Kansalaisyhteiskunta 1991. Suomalaisen käyttötieto. Toim. Kimmo Pietiläinen. Helsinki: Tietosanoma 1990, s 232–233, 238; Aalto esim. s 215–252, Gorbatshovista sama s 246–247.

⁸² Rantanen, Saari-Musakka s 99–100. Pirkko Turpeinen-Saari (s. 1940) toimi SKDL:n kansanedustajana valtiopäivillä 1983–86, lopuksi Devan ryhmässä, ks. Suomen kansanedustajat II s 1064; ks. myös DSL:n kotisivut www.desili.fi.

Huomattavaa oli myös se, että kasvava määrä kerholaisista oli naisia.

Opinto-ohjaajia koulutettiin vuoden 1987 kuluessa 367 tilaisuudessa, ja heitä oli koulutuksessa yhteensä runsaat 6100. Ohjaajien koulutukseen panostettiin liitossa paljon. Vuonna 1985 julkaistiin uudistettuna opas *Opitaan yhdessä* ja neljä vuotta täysin uudistetun, perusteellisen opaskirjan *Opimme yhdessä*.⁸³

Lohdullista oli sentään, ettei kerhomäärien pudotus koskenut vain Sivistysliittoa, vaan se oli yleinen piirre kaikilla muillakin opintokeskuksilla.⁸⁴ TSL:n osuus kaikista valtionapukerhoista oli 34 prosenttia tuona herätyksen vuonna 1987, kun se oli vielä muutamaa vuotta aiemmin ollut alle kolmekymmentä. Siinä mielessä oli tapahtunut jopa suhteellista parannusta. Myönteistä oli sekin, että maan kaikkien sivistysjärjestöjen kautta tapahtuneeseen opintotoimintaan oli osallistunut sittenkin lähes 600 000 henkilöä. Kertomuksessa viitattiinkin tarkoituksella siihen, että se oli melkein yhtä paljon kuin kunnallisten kansalais- ja työväenopistojen opintopiireihin osallistuneiden yhteismäärä oli lukuvuonna 1986–87.

TSL:n valtionapukerhoissa opiskeli kaikkiaan 53 199 henkilöä, joista yhä kasvava osuus, nyt hieman yli 62 prosenttia, oli naisia. Keskimäärin yhdessä kerhossa oli 9,5 opiskelijaa. Valtionapua jaettiin kahdella tavalla: perusvaltionapu kerholle oli 280 mk ja korotettu valtionapu esimerkiksi tutkiville ja tuottaville kerhoille 700 mk (rahanarvonlaskurin mukaan laskennallisesti 220 euroa).

Toinen harmittava takaisku oli kurssien väheneminen, ja vielä erityisesti opintojärjestöjen ja piirien järjestämien omien kurssien osalta. Kursseille osallistujia oli kuitenkin enemmän kuin kerholaisia: yli 64 000 henkilöä (vähennystä noin 7000 edelliseen vuoteen verrattuna). Kaikkiaan TSL:n opintokeskuksen kautta toteutettiin hieman yli 2600 valtionapukurssia; yli 200 vähemmän kuin edellisenä vuonna. Puolet kaikista kursseista oli ay-liikkeen kursseja, varsinkin lyhytkursseja. Lyhytkurssien suosiossakin oli yksi syy opintokerhotoiminnan heikentymiseen ammatillisen liikkeen parissa. Merkillepantavaa oli myös, että liiton 106 piirijärjestöstä jopa 43 ei toteuttanut ensimmäistäkään opintokeskuskurssia, vaikka edeltäneinä vuosina oli huomiota kiinnitetty paljonkin juuri opintojärjestöjen toiminnan kehittämiseen.

Vastapainona muutamille vähentyneille luvuille oli toisaalla luentotoiminnan kasvu, vaikkakin se edusti kokonaisuudessa suhteellisen pientä osaa. Luentoja oli 487, yli 80 enemmän kuin edellisenä vuonna, ja niille osallistui noin 13 840 henkilöä eli 2500 enemmän kuin vuonna 1986. Myös kirjallisten opintoaineistojen myynti kasvoi ja samalla taloudellinen tuotto. Vaikeuksista huolimatta tilivuodesta tuli taloudellisesti ylijäämäinen.⁸⁵

⁸³ *Opimme yhdessä*. Opintokerhon opas. Kirj. Ulla Puro, Pertti Rantanen, Marja-Liisa Viherä. Toim. Leena-Maija Paananen. Helsinki: TSL 1989, 65 sivua.

⁸⁴ Ks. esim. OK:n osalta Ojanen s 91; MSL:n osalta Henttinen s 199–203.

⁸⁵ TSL vuonna 1987 s 20–23, yksityiskohtaiset tilastot s 29–53; Pikkusaari 2014 s 230–234.

Kun osallistujamäärät alenivat näinkin voimakkaasti, ei ollut lainkaan ihme, että pääsihteeri Jussi Pikkusaari kirjoitti vuoden 1987 toimintakertomuksen alkutekstinsä otsikkoon huomiota herättävästi sanat ”Havahtumisen vuosi”. Tilastoihin sisältyi hänestä jopa uhkaavaa viestiä. ”TSL:n kehityksen kääntyminen alaspäin olisi menetys koko sen taakse asettuneelle työväenliikkeelle.” Hän yhdisti vahvasti toisiinsa TSL:n ja sos.dem. liikkeen kehityksen ja menestyksen, kuten oli ollut ymmärrettävissä aiemmin myös hänen muutamista ”suoran toiminnan” perusteluistaan. Sivistysliiton heikentyminen tulisi merkitsemään Pikkusaaren mukaan menetystä ”sosialidemokraattisen työväenliikkeen omaehtoiselle sivistystyölle”. Ja uuteen nousuun kääntyminen olisi puolestaan ”onni sosialidemokraattiselle työväenliikkeelle”.

Nyt oli toimintaa parannettava. Tarvittiin kaikenlaista avartumista: järjestöllistä sekä sisältöihin ja menetelmiin liittyvää. Pikkusaaren mukaan tuli vapauttaa kaikkien niiden luovuus, ”jotka eri osissa työväenliikettä ovat kiinnostuneita juuri sen sivistystyöstä”.⁸⁶

”Suoran toiminnan” paluu

Vaikka aiemmin kuvatun kehittämistyön lopputulos ja toimintaehdotukset hyväksyttiin muodollisen yksimielisesti toukokuussa 1983 valtuuston kokouksessa, se ei kokonaan poistanut keskustelua erityisesti opintojärjestöjen asemasta, eikä ajatuksenvaihtoa ”suorasta toiminnasta”. Muutakin kritiikkiä liiton sivistustoiminnasta oli esillä, kuten edellä havaittiin.

Kehittämistoimikunnan ensimmäisiin pohdintoihin oli kuulunut kysymys pitäisikö paikallisesta opintojärjestöstä tehdä suorastaan pääasiallinen TSL-toiminnan järjestäjä. Sellaiseen oli kannatusta eri tahoilla, myös joissakin opintojärjestöissä, edellyttäen tietenkin, että siihen saataisiin liitolta lisää taloudellista tukea. Oli myös ajatuksia, että piireistä tuli kokonaan luopua. Todellisuudessa opintojärjestöt olivat kuitenkin voimavaroiltaan ja toiminnallisestikin kovin erilaisia. Erityisesti SAK suhtautui lausunnossaan epäileväisesti opintojärjestöjen mahdollisuuksiin. Sen ja myös toisen suuren jäsenen KTV:n käsitykset TSL:n palvelujärjestöluonteesta painoivat sitten paljon ratkaisuisissa.

Muutamit taloustiedot johdattivat kuitenkin ajatuksia opintojärjestöihin ja tarpeeseen tehostaa niiden toimintaa. Vuosina 1980, 1981, 1983 ja 1986 liitto teki alijäämäisen tilinpäätöksen, vaikka vuosikymmenen kokonaiskuva oli kuitenkin positiivinen. Yleinen piirre oli 1980-luvulla lisäksi velkaantuminen: pitkäaikaisten lainojen määrä kohosi Jussi Pikkusaaren kuvaamalla tavalla 300 000 markasta vuosikymmenen lopulle noin runsaaseen kahteen miljoonaan markkaan (noin 564 000 euroa; inflaatioprosentti alkupuolella yli 10, lopulla noin viisi).⁸⁷

Pääsihteeri Pikkusaaren luonnehtima ”suoran toiminnan” ajatus teki jollakin tavalla paluun, kun

⁸⁶ TSL vuonna 1987 s 5–6, myös lainaukset.

⁸⁷ Pikkusaari 2014 s 226.

muutamien taloustietojen ohella myös toiminnalliset tilastokäyrät osoittivat laskua. Se herätti ja säpsähdytti. Liitossa monien päättäjien katse kohdistui toiveikkaasti erityisesti paikallisiin opintojärjestöihin ja niiden toiminnan tehostamiseen. Sitä voi nyt jälkikäteen myös arvioida varsin yksinkertaiseksi ratkaisuehdotukseksi sangen monitahoisessa ongelmatilanteessa. Kevään 1988 edustajakokouksen valmistelut käynnistyivät toden teolla edellisenä syksynä. Säästötoimia oli jo vuosien varrella harrastettu ja koettu, ja nyt liittotoimikunnassa ryhdyttiin miettimään uudemman kerran ja perusteellisesti koko toiminnan kehittämistä tai tehostamista.

Laajan keskustelun ja lausuntokierroksen jälkeen sääntömääräinen edustajakokous hyväksyi sitten Helsingin työväentalolla 18.–19.5.1988 asiakirjan ”TSL:n opintojärjestön asema ja tehtävät suomalaisessa sivistystyössä”. Kokouksessa hyväksyttiin myös kannanotot kehitys yhteistyön asemasta liiton toiminnassa sekä kuntien tuesta järjestölliselle sivistystoiminnalle. Kokoukselle esittivät tervehdyksen SDP:n puheenjohtaja Pertti Paasio sekä opinto- ja piirijärjestöjen puolesta TSL:n Oulun piirin puheenjohtaja Pertti Hyvönen. Lisäksi luettiin kulttuuriministeri Anna-Liisa Piiparin kokoukselle lähettämä tervehdyssähke. Avauspäivänä paikalla oli 135 virallista edustajaa, 25 piirien edustajaa sekä kutsuvieraita, liiton toimihenkilöitä ja tiedotusvälineiden edustajia. Toisena kokouspäivänä yhteismäärä hieman aleni.⁸⁸

Opintojärjestöjen asemaa koskevassa kannanotossa tuotiin esille ajankohdan kaksi ristikkäistä kehityslinjaa: toisaalta työväenjärjestöissä oli yleisesti toiminnallinen osallistuminen vähenemään päin – samaa koettiin muuallakin yhdistystoiminnassa – mutta toisaalta aikuisväestön erilainen sivistyksellinen osallistuminen oli puolestaan kasvamassa. Jotta TSL voisi edelleen palvella työväenliikkeen jäseniä heidän sivistyksellisissä pyrkimyksissään, liitto ilmaisi ryhtyvänsä lähestymään heitä suoraan. ”Sillä tavoin sen on mahdollista säilyttää asemansa oman kansanliikkeensä kasvattajana.”

Paikallisia opintojärjestöjä nostettiin kannanotossa vahvasti, kannustavasti näkyville ja samalla niille säilytettiin verraten paljon vastuuta. Niiden tuli luoda omien paikallisten jäsenjärjestöjensä kanssa sekä työväenliikkeen jäsenille että kaikille kiinnostuneille ”järjestelmällisesti toistuva ja toteutettu sivistystarjonta”. Muodot jäivät riippumaan paikallisista olosuhteista ja järjestöjen käytännön mahdollisuuksista. Opintojärjestöjen tuli myös parantaa valmiuksiaan ”palvella jäsenjärjestöjään ja muita niiden palveluista kiinnostuneita järjestöjä”.

Kannanotossa neuvottiin opintojärjestöjä huolehtimaan yhteydenpidosta niin omiin jäsenjärjestöihinsä kuin myös kunnallisiin päättäjiin ja siten huolehtimaan ”omien toiminnallisten tulojensa myönteisestä kehityksestä”. Huomattavaan sivistystyön taloudelliseen ja toiminnalliseen vastuuseen veloitettiin myös sosialidemokraattisia kunnallisjärjestöjä. Niitä suorastaan kehoitettiin

⁸⁸ TSL vuonna 1988 s 6–7. Kansanedustaja, sairaanhoitaja Anna-Liisa Piiparista (s. 1940, myöh. Kasurinen) ks. Suomen kansanedustajat I s 369–370; hän toimi kansanedustajana 1979–94 Kymen vaalipiiristä, oli Kotkan kaupunginvaltuuston jäsen, opintotaustana oli kansakoulun jälkeen mm. vuosikurssit Reisjärven kristillisessä kansanopistossa ja Järvenpään seurakuntaopistossa.

toimimaan siten, että ne käytännössä huolehtisivat paikkakunnillaan opintojärjestöjen järjestöpoliittisista toimintaedellytyksistä sekä myös kunnallisten avustusten myönteisestä kehityksestä. Tehtävä ja vastuu ei kovin vähäinen ollutkaan, kun ajattelee tuon ajan suomalaisen kuntakentän laajaa, monisataista kirjoa. Se oli helpommin sanottu kuin tehty.

Jussi Pikkusaari on kirjassaan arvioinut vuoden 1988 edustajakokouksen hyväksymiä ohjelmallisia kirjauksia erittäin myönteisesti. Hän piti niitä ”työväen omaehtoisen sivistystyön aatteen periaatteellisena huipentumana ja työväen sivistystyöntekijöiden unelman täyttymyksenä virallisen päätöksenteon tasolla”.⁸⁹ Kuitenkin toisaalla samassa kirjassa Pikkusaari toteaa selväsanaisesti ”suoran toiminnan” mahdollisuuksien todellisuudessa huppenneen, vaikka päätös näennäisesti toista merkitsikin. Samalla ”suoran toiminnan” tappio ja TSL:n tulevien linjausten valinta merkitsivät hänen mukaansa menetystä sosialidemokratialle, se oli hänestä osoitus ”socialidemokratian aatteellisesta ehtymisestä”.⁹⁰ Ratkaisulla Sivistysliitto pysyi käytännössä edelleen kaikkien jäsenjärjestöjensä yhteisenä, sivistyksellisenä palvelujärjestönä, ei minkään järjestön erityisenä, omana työrukkasena, ei sosialidemokraattisen puolueenkaan.

Päätös tarjosi liitolle muodollisen ulospääsyn ajankohdan ongelmallisesta, tilastojen alaspäin viittaamasta tilanteesta, ainakin hetkeksi ja ainakin paperilla. Opintojärjestöjen todelliset mahdollisuudet oman toimintansa ja olemuksensa uudelleen muotoilemiseen satojen kuntiensa alueilla olivat kuitenkin varsin vähäiset. Kannustuksen toivottiin kirittävän niitä parempiin suorituksiin.

Toisaalta kokouksen hyväksymässä kannanotossa vaadittiin kuntia tukemaan voimakkaammin järjestöjen sivistystyötä. Kuntien piti kannanoton mukaan luoda itselleen ”myönteinen ja aktiivinen järjestöllisen sivistystyön politiikka”. TSL:n paikallisjärjestöjen oli puolestaan oltava aloitteellisia oman toimintansa esittelyssä kuntien suuntaan.⁹¹

Kahdeksankymmenluvun loppuvuosiin osui toiminnallisen havahtumisen rinnalla myös useita henkilövaihdoksia, vaikka liitossa olikin ollut enemmän perinteenä verkkaisempi muutosten tahti. Toukokuun 1987 liittovaltuusto myönsi eron pitkäaikaiselle varapuheenjohtajalle, Paperiliiton valistussihteeri Unto Luhtasaarelle ja valitsi hänen tilalleen liittotoimikuntaan saman liiton valistussihteeri Sulo Hentulan. Varapuheenjohtajaksi valittiin sitten toimikunnan kokouksessa kesäkuussa KTV:n edustaja, koulutussihteeri Erkki Tapola. Samoin kesken kautensa eronneen EKL:n toiminnanjohtajan Teuvo Ikosen tilalle valittiin liittotoimikuntaan SDP:n puoluetoimistosta järjestösihteeri Jorma Westlund.

Edustajakokouksessa toukokuussa 1988 vaihtui puolestaan ensimmäinen varapuheenjohtaja: Maijaliisa Niemisen tilalle valittiin Risto Laakkonen. Myös muutamia liittotoimikunnan jäseniä

⁸⁹ Pikkusaari 2014 s 213–215, lainaukset s 214–215.

⁹⁰ Pikkusaari 2014 s 9, 293, lainaus s 9.

⁹¹ TSL vuonna 1988 s 54, myös lainaus.

vaihtui.⁹²

Pääsihteeri Jussi Pikkusaari oli kirjansa mukaan ajatellut toimia Olavi Hurrin tavoin vuosikymmenen ajan tehtävässään, mutta tavoiteaika venähti kuitenkin pitemmäksi. Vuoden 1989 kuluessa hän valmistautui jättämään vuoden viimeisenä päivänä 70-vuotiaan Sivistysliiton, ja aivan virallisesti seuraavan vuoden kesäkuun lopussa. Vaihto tapahtui joustavasti, sillä vuoden 1990 alkaessa tilalle siirtyi pitkään koulutus- ja sivistystehtävissä toiminut valtiotieteiden maisteri, SAK:n koulutussihteeri Pentti Öhman.⁹³

Molemmilla oli samanlaista taustaa myös Kiljavan Ammattiyhdistysopiston koulutustehtävien kautta. Pikkusaari oli SAK:n koulutussihteerinä ollessaan toiminut vuosina 1971–73 opiston johtokunnan puheenjohtajana ja Öhman (s. 1945) vastaavasti vuosina 1975–82. Pentti Öhmanin aikana opiston yhteydet pohjoismaihin olivat toden teolla avautuneet. Sitä kautta tuli myös tuntumaa uudempaan ruotsalaiseen ay-pedagogiikkaan. Esimerkiksi luottamusmieskursseilla siirryttiin enemmän toimintatilanteista lähteneeseen koulutukseen ja luovuttiin tehtävien kartoittamisesta. Sysäyksiä uudistumiseen tuli toki muiltakin suunnilta.⁹⁴

Tasavuosikymmenien juhlintaa

Työväen Sivistysliiton 70-vuotisjuhlavuotta 1989 vietettiin moninaisin tapahtumin pitkin vuotta ja maata. Vuodesta muodostui kulttuuripainotteinen. Liitossa oli yhteensä 55 jäsenjärjestöä ja niissä lähes 2,4 miljoonaa henkilöjäsentä. Jäsenjärjestöistä 24 oli ammattiyhdistysliikkeestä, poliittiseen työväenliikkeeseen kuuluvia oli 11 ja muita oli 20. Vuoden aikana liitto julkaisi 17 uutta opintoaineistoa. Valtionapuopintokerhoja oli kaiken kaikkiaan 2822.⁹⁵

Juhlavuoden erityinen huomioiminen kuului liiton perinteisiin. Myönteisellä julkisuudella oli aina oma merkityksensä, niin liiton sisälle kuin ulospäinkin. Liitto muistutti mieluusti tuona vuonna lisäksi, että nyt oli myös kulunut 90 vuotta Suomen työväenpuolueen perustamisesta ja 200 vuotta Ranskan suuren vallankumouksen alkamisesta.

Muitakin tasavuosia oli muistettavaksi. Työväen Arkiston perustamisesta oli kulunut 80 vuotta ja sata vuotta oli kulunut Sosialistisen Internationaalin synnystä. Myös Ruotsin sosialidemokraattisen veljespuolueen perustamisesta oli sata vuotta. Väinö Voionmaan, Sivistysliiton perustajan, syntymästä oli helmikuussa 1989 kulunut jo 120 vuotta.⁹⁶

⁹² TSL vuonna 1987 s 7–8; TSL vuonna 1988 s 7.

⁹³ Pikkusaari 2014 s 258–259.

⁹⁴ Vesterinen s 88, 120–123.

⁹⁵ Juhlavuoden kuvaus pohjautuu pääosin: TSL vuonna 1989 s 1–35; Pikkusaari 2014 s 196, 246–247.

⁹⁶ Seuraavana vuonna 1990 tuli puolestaan kansainvälisen työväen vapun vieton aloittamisesta 100 vuotta. Ks. esim. Tero Tuomisto: Satavuotias vappu ja sen taustaa. Aikamerkki 2/1990 (Tuomisto 1990) s 19–23.

Professori Voionmaata muistettiin arvokkaassa tilaisuudessa Voionmaan opistolla Ylöjärvellä torstaina 9.2.1989. Hänen elämäntyöstään puhui muun muassa opetusneuvos Olavi Hurri. Hän tiivistä voionmaalaisen sivistystyö-käsitteen siten, että ”työväen sivistystyön on pyrittävä saamaan elämän suurissa kysymyksissä ihmiset kiinnostumaan työväenliikkeen arvoista ja aatteista, omaksumaan ne vakaumukseksi sekä kehittämään itselleen tahdon toimia sen mukaisesti tavoitteiden ja päämäärien toteuttamiseksi”. Helpolla ei tässä ihmistä päästetty, vaan tarvittiin määrätietoista tahtoa ja pitkäjänteistä toimintaa.

Hurri muistutti myös Voionmaan monista muistomerkeistä. Yksi oli Kauko Räikkeen veistos Tampereen yliopiston edessä, toinen Raimo Heinon tekemä Jyväskylässä. Eläviä ja toimivia muistomerkkejä olivat puolestaan Työväen Sivistysliitto, Työväen Akatemia ja Voionmaan opisto. ”Parhainkaan peruskoulu, kehittyneinkään korkeakoululaitos ei koskaan voi eikä saa korvata työväenliikkeen omia opinahjoja”, painotti Olavi Hurri.⁹⁷

Sivistysliiton juhluvuoden 1989 eteenpäin suuntaavaksi tunnuksiksi valittiin ”Tervetuloa tulevaisuus”. SDP:n kansanedustajien aloitteen perusteella liiton juhluvuodelle onnistuttiin saamaan valtion menoarviossa 600 000 markan määräraha (noin 170 000 euroa). Juhluvuoden ilmeestä, julisteesta, kirjelomakkeesta ja muusta vastaavasta huolehti graafikko Harri Heikkilä.⁹⁸

Juhlavuosi aloitettiin avajaisvastaanotolla maanantaina 13.2.1989 klo 15–17 Helsingin työväentalon juhlasalissa, ”mukavan yhdessäolon merkeissä”, kuten kutsussa luvattiin.⁹⁹ Tilaisuudessa myös luovutettiin TSL:n ensimmäinen Reino Helismaa -palkinto lukuisten laulujen sanoittajalle Veikko Vexi Salmelle. Se oli hänen ensimmäinen huomattava julkinen tunnustuspalkintonsa, mutta ei jäänyt viimeiseksi. Palkinnon suuruus oli 20 000 mk (noin 5600 euroa). Salmi näytti hyvin askeltavan Helismaan jalanjäljissä muun muassa Irvin Goodmanin¹⁰⁰ ja monien muidenkin säveltämien suosittujen laulujen ja kansaan menevien rallien sanoittajana kaikkien tuntemalla Emil Reteen salanimellä.¹⁰¹

Reino Helismaalla (1913–65) oli oma yhteytensä suomalaiseen työväenliikkeeseen, vaikka se ei hänen monipuolisella urallaan kovin näkyvästi koskaan esillä ollutkaan. Hän oli legendaarinen, erittäin tuottelias kirjoittaja, laulujen sanoittaja, säveltäjä, laulaja, näyttelijä ja näytelmien,

⁹⁷ Olavi Hurri kiinnitti kirjoittajan huomion Voionmaan opiston tilaisuuteen (puheen 9.2.1989 kopio kirjoittajan hallussa).

⁹⁸ Tmk pk 19.10.1989.

⁹⁹ Kutsukortti kirjoittajan kokoelmissa.

¹⁰⁰ Irvin Goodman eli oik. Antti Hammarberg (1943–91) kiersi Suomea esiintyvänä artistina neljännesvuosisadan ajan ja levytti satoja kappaleita, joista kolmatta sataa omia sävellyksiä. Useat LP/Cd-levyt myivät kultalevyn, muutamat myös platinalevyn tai tuplaplatinalevyn verran.

¹⁰¹ Sanoittaja, levytuottaja Vexi Salmi (1942–2020) laati uransa kuluessa, lukuisilla salanimilläkin, noin 5000–8000 sanoitusta, joista noin 3000 myös levytettiin. Sadannen Irvinin laulutekstin jälkeen salanimeksi tuli Emil von Rete. Sanoitusten ohella hän oli tuottelias pakinoitsija ja kirjailija (esim. Elvis elää! WSOY, 1997).

kuunnelmien sekä elokuvakäsikirjoitusten laatija. Helismaa oli esimerkiksi vuonna 1948 töissä Janne Hakulisen yhdessä putiikissa, Työväen ohjelmalvelussa (TOP) Helsingin Kaivokadulla, suunnitellen muun muassa työväenjärjestöille erilaisia ohjelmia, kirjoittaen tekstejä ja tarvittaessa esiintyenkin. Hän laati maksua vastaan humoristisia laulutekstejä vielä 1950-luvulla myös sos.dem. työläisnuorten kisälliryhmille – ja tarvittaessa, vielä pienemmällä julkisuudella, kansandemokraattienkin vastaaville ryhmille.¹⁰²

Toukokuun alkupäivinä järjestetyssäluentotilaisuudessa muistettiin Sivistysliitossa valistuksen aikakautta ja Ranskan suurta vallankumousta vuonna 1789. Professori Aira Kemiläinen luennoi aiheesta HTY:n talon auditoriossa. Keskiviikkona toukokuun 17. päivänä vihittiin TSL:n valtuuston kokouksen yhteydessä TSL:n oma lippu, jollainen oli viimein suunniteltu ja jonka liittotoimikunta oli hyväksynyt.¹⁰³ Juhlatunnelmaiseen kokoukseen toi historiallista taustaa valtiotieteiden tohtori, historioitsija Seppo Hentilä, joka esitelmässään kertoi työväenliikkeen sivistys- ja kulttuuripoliittisesta toiminnasta TSL:n siihenastisten vuosikymmenien kuluessa. Puhetta johti valtuustossa Eine Mikkonen, varapuheenjohtajat Arpo Heinonen ja Pertti Hyvärinen olivat myös paikalla.

Kesä-heinäkuun vaihteessa 1989 järjestettiin juhluvuoteen liittyen yhdeksän Jätjän kulttuuripäivät Kemissä. Teemana oli nyt ”Kannolta laivaan”. Tuttuun tapaan ohjelmassa oli näyttelyjä, musiikkiesityksiä, moottorisahauksen SM-kisat ja Jätjän messut sekä erikoisohjelmaksi Esa Pakarisen elokuvien katselmus. Asiantuntijaseminaarissa pohdittiin metsän tulevaisuutta.¹⁰⁴ Aivan erityistä iloa ja piristystä tarjosi päivillä ensimmäisen kerran maankuulu laulu- ja soitinyhtye Songilo eli Aarre Elon, Apeli Halisen, Heikki Kahilan, Jani Uhleniuksen ja Jukka Virtasen muodostama eräänlainen kisälliryhmä. Kulttuurisihteeri Halinen edusti samalla edelleen TSL:n kulttuuriosaston väkeä. Yhtye teki tapahtumaan jopa uuden laulun, ”Moottorisahahurmaajan”.¹⁰⁵

---tietolaatikko

TERVETULOA TULEVAISUUS

SDP ja TSL olivat edellisenä vuonna sopineet yhteisestä juhla viikonlopusta Suomen Turussa, vanhan työväenpuolueen perustamiskaupungissa. Juhlaviikonlopusta 26.–27.8.1989 muodostuikin lukuisine tapahtumineen erittäin runsas ja monipuolinen kokonaiskuvan hahmotus sosialidemokraattisesta kansanliikkeestä ja sen tuntumassa olleista organisaatioista sekä laitoksista.

¹⁰² Ks. esim. Jukka Pennanen, Kyösti Mutkala: Reino Helismaa. Jätkäpoika ja runoilija. Helsinki: WSOY 1994 esim. s 90–92.

¹⁰³ Toimikunnan kokouksessa 6.3.1989 päätettiin tilata lippua 25 kpl ja vihkiä se käyttöön valtuuston kokouksessa. Suunnittelijaa (Harri Heikkilä?) ei mainittu. Valtuuston pöytäkirjassakaan 17.5.1989 ei kerrottu suunnittelijasta eikä edes mainittu lipun vihkimistä.

¹⁰⁴ Sosialidemokraatit 2/1989.

¹⁰⁵ Vapauden kaiho s 70–75; laulun idea Halisen, sanat Elon, sävel Uhleniuksen, sanat s 73–74.

SDP:n teemana oli ”Ote tulevaisuuteen”, ”En idé för framtiden”.¹⁰⁶

SDP:n jäsenlehdessä esittivät onnittelunsa ja tervehdyksensä juhlijalle ja juhlijaille tasavallan presidentti Mauno Koivisto ja Sosialistisen Internationaalinen saksalainen puheenjohtaja Willy Brandt. Kutsun juhlatapahtumaan esittivät lehden sivuilla puolestaan puheenjohtaja Pertti Paasio ja puoluesihteerit Ulpu Iivari. Maaherra Pirkko Työläjärvi ja kaupunginjohtaja Juhani Leppä toivottivat juhlaväen tervetulleiksi kaupunkiin laajan käsiohjelman ensi sivuilla. Jo perjantaina 25.8. oli puolueella kaupungissa juhlaseminaari.¹⁰⁷

SDP:n varapuheenjohtaja Matti Ahde avasi yhteisen juhlatapahtuman lauantaina aamupäivällä. Musiikkia esitti siinä yhteydessä Turun työväenyhdistyksen Swing-yhtye. Turun keskustan kokoontumistilat tarjosivat tapaamis- ja keskustelumahdollisuuksia kaikille kiinnostuneille, monilla teemoilla: kouluväki ja koululaisten vanhemmat, työväenhistorian sekä perinteen harrastajat ja tutkijat, työväen liikelaitosten luottamushenkilöt ja henkilöstö, sosialidemokraattiset naiset, kristilliset sosialidemokraatit, kunnallisvaltuutetut, eri liittojen ammattiyhdistysväki, pienyritykset ja työväenvalvokunta. Ruotsinsuomalaisilla oli oma tilaisuutensa ja puolueen kunniajäsenillä omansa.

Painokkaita ja lennokkaita puheenvuoroja kuultiin, tapaamisen iloa riitti. Mukana oli myös kansainvälisiä vieraita niin pohjoismaista kuin kauempaakin.

Monet sos.dem. liikkeen järjestöt esittäytyivät. Isä ja poika Paasiolla oli näyttely työväenvalvokunnalla Eerikinkadulla: esillä oli Rafael Paasion käyttögrafiikkaa ja Pertti Paasion valokuvia. Kulttuurikeskuksessa Raatihuoneella oli Työväen Arkiston 80-vuotisjuhlanäyttely Orvo Bogdanoffin kokoamien vanhojen postikorttien muodossa.¹⁰⁸

TSL:n opintojärjestöillä oli Kulttuurikeskuksessa esillä peräti neljä valokuvanäyttelyä. Länsirajan opintojärjestö esitteli Tornion-Muonionjoen uittoperinnettä, Mäntän seudun opintojärjestö Mäntän työväenvalvokunnan vaiheita ja Tampereen opintojärjestön teemana oli vuoden 1905 kuulu punainen julistus. TSL:n ruotsinkielinen sihteeristö (ABF:s svenska sekretariat) kuvasi valokuvanäyttelyssään suomenruotsalaista työväenliikettä (Arbetare i svensk Finland). Näyttelyjä oli muistakin aiheista, ja myös Turun kaupunki houkutteli tutustumaan omiin nähtävyyksiinsä. Turkulaiset työväenliikkeen jäsenet kertoivat mielellään vieraspaikkakuntalaisille merkittävistä nähtävyyksistä, paikoista ja tapahtumista.¹⁰⁹

¹⁰⁶ Turun tapahtumista erityisesti Sosialidemokraatit 2/1989; käsiohjelma Turun tapahtumat 26.-27.8.89; Pikkusaari 2014 s 246–247.

¹⁰⁷ Juhlaseminaarin puheita (Kalevi Sorsa, SDP, Ingvar Carlsson, SAP, Ruotsi, Karen Brutenz, NKP, Neuvostoliitto) julkaistu Sosialistinen Aikakauslehti 3/1989.

¹⁰⁸ Näyttelyluettelosta muodostui eräänlainen vanhan työväenliikkeen kuvahistoria. Ks. Orvo Bogdanoff: Työväenliike postikorteissa 1891–1917 Arbetarrörelsen på postkort. Helsinki: SDP, Työväen Arkisto 1989.

¹⁰⁹ Tutkija Taina Ukkonen kokosi myöhemmin käsikirjoituksen Työväen Turku-kiertoajelua varten (1994) ja Eeva Donner muokkasi aineiston pieneksi, TSL:n Turun opintojärjestön kustantamaksi kirjaksi: Työväen Turku ja työväenliikkeen Turku. Erilainen opaskirja Turun historiasta. Turku 2000, 64 sivua. Julkaisemista

Kulttuurikeskuksen tiloissa oli myös mahdollisuus tavata sosialidemokraattisia ministereitä ja kansanedustajia. Kulttuuriministeri Anna-Liisa Piipari ja toimittaja Hilka Eklund keskustelivat kulttuuriaiheista lauantai-iltapäivällä kesäravintola Samppalinnan terassilla. Runoja lausui TSL:n Pohjanmaan piirin sihteeri Risto Hakala, ja Anita Pajunen lauloi.¹¹⁰

Kehitysyhteistyötäkin esiteltiin Turun Kulttuurikeskuksessa. Ympäristöasioista oli seminaari Tarmon työväentalolla Virusmäentiellä. Ruissalon kansanpuiston tanssilavalla oli tanssitapahtuma, ja limudisko löytyi Kruunusalista. Kaupunkiin ja sen lähiseutuun pääsi tutustumaan, myös Naantalın Kultarantaan. Tarjolla oli suunnistus- ja liikuntatapahtumakin. Tuomiokirkossa oli sunnuntaiamuna jumalanpalvelus.

TSL oli näyttävästi esillä jo tapahtumia ennalta mainostaneessa puolueen jäsenlehdessä. Puheenjohtaja Pirjo Ala-Kapee korosti luonnollisesti yhteistyön merkitystä kirjoittaessaan oman tervehdyksensä. Hän korosti sos.dem. työväenliikkeen luonnetta kansanliikkeenä, jonka ”henkisen vahvuuden kasvattajana TSL on avainasemassa”. Hänestä koko laajan liikkeen tulevaisuus ja voima riippuivat juuri henkisestä vahvuudesta. Monia haasteita oli toki edessä. ”Voimme toivottaa tulevaisuuden tervetulleeksi, kun tiedostamme omaehtoisen sivistystyön välttämättömyyden. Kansanliike tarvitsee oman sivistystyönsä pystyäkseen toteuttamaan yhteiskunnalliset pyrkimyksensä.”¹¹¹

TSL:n vuosijuhla järjestettiin lauantaina 26.8. myöhään iltapäivällä täpötäydessä Turun konserttisalissa Aninkaistenkadulla. Otsikkona oli *Erilaista juhlaohjelmaa yhdessä näytöksessä*. Pääsylipputuloilla (á 20 mk, noin 5,60 euroa) kartutettiin täysimääräisesti TSL:n kehitysyhteistyön ja rauhan rahastoa.

Näytelmällisen juhlaohjelman käsikirjoitus oli Yleisradion televisio-ohjelmista (ja Songilosta) tutun viihdekasvon Aarre Elon laatima, ja ohjauksesta vastasi näyttelijä Arja Pessa. Esiintyjäkaarti oli hyvin näyttävä ja monipuolinen: Hector, Matti Puurtinen yhtyeineen, Esa Saario, Tarja-Tuulikki Tarsala, Ona Kamu, Mikko Rasila, ohjelmaryhmä Nelimauste ja Turengin Työväennäyttämö. Juhlapuheen piti liiton puheenjohtaja Pirjo Ala-Kapee. Ohjelmaa seurasi salin täyttänyt innostunut yleisö.

Musiikillisia huippuhetkiä oli juhlassa ainakin kaksin kappalein: Hector (Heikki Harma) esitti yhtyeineen tilaisuutta varten säveltämänsä laulun ”Tervetuloa tulevaisuus”. Toinenkin kappale jätti lähtemättömän muistijäljen juhlayleisöön, kirjoittajaankin: suurella esiintyjäjoukolla laulettu Irvin

tuki suuri joukko turkulaisia ammattiosastoja, muutama yritys sekä myös Nils Robert af Ursinin rahasto ja TSL.

¹¹⁰ Samppalinnan tapahtuman päävastuullinen oli Kulttuurityöntekijäin sos.dem. yhdistys, vaikka TSL-väkeäkin oli mukana (Tuomisto 2005 s 82, 85).

¹¹¹ Pirjo Ala-Kapee: Tervetuloa tulevaisuus. Sosialidemokraatit 2/1989 s 4.

Goodmanin ja Vexi Salmen tutuksi tekemä ”Rentun ruusu” (sävel Kassu Halonen).¹¹²

Illalla oli vielä TSL-illanvietto ravintola Maritzassa. Musiikkitarjonnasta huolehti The Bullworkers-yhtye solisteinaan Saara Soisalo ja Niko Ahvonen. Sos.dem. puolueella oli oma iltajuhlansa Rantasipin Ikituurissa puoluesihteerin Ulpu Iivarin emännöimänä. Muitakin illanviettoja oli.

Sunnuntaina 27.8.1989 juhlakulkue lippuineen vei puoliltpäivien tapahtumaväen Turun Urheilupuistoon SDP:n pääjuhlaan. Avaajana oli sos.dem. naisten vt. pääsihteerin Tuula Haatainen. Juhlapuheen piti puolueen puheenjohtaja Pertti Paasio.

Ohjelmassa oli kansainvälisiä ja kotimaisia aineksia. Eloisa ja värikäs, TUL-henkinen aikuinen-lapsi voimisteluesitys ”Sade” puhutteli kaiken ikäistä juhlayleisöä. Sen ohjasi Hilikka Ahde. Etelä-Afrikan kansalliskongressia (ANC) edustanut lauluyhtye Thami Mnyele Quartet esiintyi. Perinnepohjaista kansanmusiikkia tarjosi karjalainen lauluyhtye Värttinä. Muusta musiikkiannista vastasivat viihdeyhtye Seitsemän seinähullua veljestä sekä Vesa-Matti Loiri Olli Ahvenlahden yhtyeen säestämänä.

----tietolaatikko

”EMME HUOMISTA HUKATA SAA...”

Helsinkiläinen muusikko ja laulaja Heikki ”Hector” Harma sävelsi ja sanoitti tilaustyönä TSL:n juhlavuoden teemaan liittyneen laulun, jonka ensiesitys oli 70-vuotistapahtumassa elokuussa 1989 Turussa.¹¹³

Tervetuloa tulevaisuus

Taivaanrantaa on maalattu vuosituhannet,
siinä siintävät ihmisten vaiheet –
tuulen laulussa soi eilisen jäähyväiset
ja ne miljoonat laulujen aiheet...

Vaikka taivaalta maahan pilvet tummat vajoaa
ja metsät syyttäen katsovat meihin,

¹¹² Vuonna 1990 TSL tuotti juhlaan liittyen C-musiikkikasetin ”Tervetuloa tulevaisuus” yhdessä turkulaisen laulu- ja soitinyhtyeen Nelimausteen kanssa. Nimikappaleen soolon lauloi Anita Pajunen. Lisäksi kasetilla olivat Nelimausteen kappaleet ”Kosketus maihin” ja ”Elämän risteykset”. Yhtyeen muodostivat Eeva ja Martti Lappi sekä Marja-Leena ja Sari Venho. Lisäksi tuotettiin kotkaliiton kanssa ”Kotkarap”-kasetti ja Vesa Pitkänen Velvet -ryhmän singlelevy (TSL vuonna 1990 s 24).

¹¹³ Sanat esim. julkaisussa Tästä se lähtee s 31.

vaikka aatteista uljaimmat kuin kuplat hajoaa
nyt ei aikaa tuhlata voi kyyneleihin!

Hiljaa maailma odottaa –
emme huomista hukata saa...!

∴: Tervetuloa tulevaisuus!
Tervetuloa loistavat aamut –
Tervetuloa tulevaisuus!
Jääkää hyvästi eilisen haamut...
Lehti historian on kääntynyt,
me uutta täytämme tässä ja nyt ∴:

Iltaruskossa oottavat jo aamun airuet;
aika nousta on huomisen uuden –
muuttolintuina jo karkaa meiltä vanhat totuudet
tieltä kauniimman tulevaisuuden...

Hiljaa maailma odottaa –
emme huomista hukata saa...!

∴: Tervetuloa tulevaisuus!
Tervetuloa loistavat aamut –
Tervetuloa tulevaisuus!
Jääkää hyvästi eilisen haamut...
Lehti historian on kääntynyt,
me uutta täytämme tässä ja nyt ∴:

Juhlintaa ja pohdintaa

Yhteisen juhlinnan jälkeen TSL järjesti oman onnittelujen vastaanottotilaisuutensa Helsingin työväentalolla Paasiravintolan tiloissa perjantaina syyskuun ensimmäisenä päivänä 1989, juuri 70-vuotispäivänä. Onnittelijoita kävi runsaasti, myös liiton omaa väkeä maan eri puolilta maata. Monenlaisia onnentoivomuksia saatiin vastaanottaa. Jo kesän alussa Metalliliitto oli lahjoittanut onnittelunaan 165 000 mk (rahanarvonlaskimen mukaan runsaat 46 000 euroa). Se oli iloinen tervehdys, sillä liiton taloudessa oli jatkuvasti vaikeuksia. Ei ollut onnistuttu ”luomaan toimintaa, joka kestäväällä tavalla ja merkittävästi lisäisi liiton omia tuloja”, kuten pääsihteeri Jussi Pikkusaari kirjoitti vakavana vuoden 1989 toimintakertomuksen alkusanoihinsa.¹¹⁴

Vuoteen 1989 sisältyi lukuisia TSL-tapahtumia maan eri puolilla. Opintojärjestöjen paikallisin

¹¹⁴ Lainaus TSL vuonna 1989 s 1.

voimin toteutettiin juhlatapahtumia, näyttelyjä, soitettiin ja laulettiin sekä kerrottiin toiminnasta paikallisissa tiedotusvälineissä. Toimintakertomuksen mukaan harraste-esiintyjiä oli yhteensä 615, ryhmiä ja yksittäisiä henkilöitä. Kulttuuritapahtumiin osallistui yli 100 000 henkilöä.

Myös keskustelutilaisuuksia ja pohdintaa riitti, kriittistäkin arviointia, sillä ajassa kaikki uusi ei välttämättä merkinnyt TSL:n toiminnan helpottumista. Niin monet asiat olivat vuosikymmenien kuluessa muuttuneet ihan arkisessa elämässäkin. Työväen-sanakin liiton nimessä saattoi hämmentää joitakin. Perinteinen työväenliikekään ei ollut enää ihan entisensä, sen useimmat ymmärsivät, vaikka järjestäytyntä työväenliikettä se edelleen oli muuttuneessakin ajassa. Sama olemuksen muuttuminen koski luonnollisesti kaikkia muitakin yhteiskunnallisia toimijoita ja liikkeitä. Kovin kiihvasta oli ollut ajan riento. Eikä kehitys pysähtynyt millään hetkellä myöhemminkään.

Teorian tasolta toimintaa analysoinut akateeminen tutkija, kuten Pauli Kettunen väitöskirjassaan, saattoi 1980-luvun loppupuolella hätkähdyttävästi kiteyttää työväenliikkeen elävän enää vain menneisyytenä. Työväen kulttuurijärjestötkin toimivat suurelta osin valtionavustuksen varassa, muiden vastaavien tavoin.¹¹⁵

Työväenkulttuurin kulta-aika oli 1980-luvulla jo kaukana takana, ja työläisten elämäntapakin oli kokenut voimakkaita muutoksia. Näin luonnehti puolestaan dosentti Jorma Kalela, joka oli aiemmin tarkastellut TSL:n vaiheita tutkimussuunnitelman verran. Muutoksien seurauksena poliittisella vasemmistolla oli hänen mielestään nyt heikko kyky ”tulkita ja antaa merkityksiä palkkatyöläisen kokemus- ja havaintomaailman ilmiöille”. Niinpä järjestöllisellä työväenliikkeellä oli tässä katsannossa enää marginaalinen, vähäinen asema palkkatyöläisen elämäntavassa. Hänestä oli sittenkin vielä kyseenalaista, voisiko työväenliikkeen katsoa jo käyneen saavutustensa jälkeen tarpeettomaksi. Palkkatyöläisten enemmistön käsityksistä Kalela kuitenkin omana varmana päätelmänään totesi: ”Mitään epäilystä sen sijaan ei ole siitä, että nykyisenkaltaiseen työväenliikkeeseen suhtaudutaan torjuvasti.”¹¹⁶

Niin akateemisissa tutkijankammioissa kuin TSL:n opintokerhoissakin tunnistettiin kaiken nopea muuttuminen suomalaisessa yhteiskunnassa, ja samalla sitä varmaankin myös osin hämmennyneenä seurattiin. Järjestöllinen elämä ja toiminta tarjosi kuitenkin jatkuvuutta: yhtä toiminnan vuotta seurasi aina seuraava. Muodot, keinot ja käytännön tavat ehkä muuttuivat, mutta järjestäytyneen työväenliikkeen kaukainen tavoite häämötti kuitenkin edelleen edessä, kauempana tulevaisuudessa, jatkuvasti tavoittamattomana: parempi, tasa-arvoisempi, sivistyneempi ja turvallisempi yhteiskunta.

Epävarmaa oli, merkitsikö ajassa koettu nopea muutos samalla kehitystä tai edistystä, ja erityisesti kehitystä parempaan suuntaan kuusikymmenluvun tavoin. Sakari Kiuru kuvasi tilannetta havainnollisesti *Demarin* kolumnissaan vuonna 1990 heti otsikossa: ”Edistys käpertyi

¹¹⁵ Kettunen 1986 s 493.

¹¹⁶ Kalela 1988 eri kohdin, esim. s 25–27, 48–51, 55–58, lainaukset s 27, 56.

muutokseksi”.¹¹⁷ Askelmerkkejä tulevaan mietittiin monilla tahoilla ja monilla tavoilla, kansainvälisestikin. Mainittakoon tässä yhtenä esimerkkinä, että syyskuun alussa 1989 olivat TSL ja KSL molemmat mukana toteuttamassa Murikka-opistolla kolmatta pohjoismaista työväenkulttuuriseminaaria. Sielläkin tarkasteltiin työväestöä ja työväenliikettä koskevia menneisyyden, nykyhetken ja tulevaisuuden näkymiä.¹¹⁸

Sivistysliiton juhlavuoteen 1989 niveltäytyi luontevasti myös Tampereen vanhalla kirjastotalolla syyskuun viimeisenä päivänä järjestetty seminaari, jossa pohdittiin yhteiskunnan ja ihmisten elämäntapojen muuttumista sekä sivistystyön suhdetta koettuun muutokseen. Järjestäjinä olivat Sosialidemokraattinen Väinö Voionmaa-seura, TSL:n Pohjois-Hämeen piiri ja Tampereen opintojärjestö sekä Voionmaan opisto. Kansan Sivistysrahaston tuki mahdollisti toteutuksen ja lisäksi useista puheenvuoroista koostuneen seminaariraportin julkaisemisen. Siihen tiivistyikin monia ajassa esillä olleita näkökohtia.

Tampereen yliopiston järjestöopin pitkäaikainen lehtori Veikko O. Veilahti kuvasi esitelmässään erityisesti Väinö Voionmaan sivistyksellisiä peruskäsityksiä.¹¹⁹ Helsingin yliopiston dosentti Jorma Kalela tarkasteli yhteiskunnan vapautumista menneisyyden kahleista ja torjui samalla ylhäältä tulevan valistamisen.¹²⁰ Puoluesihteri Ulpu Iivari paneutui puheenvuorossaan uuteen periaateohjelmaan ja muistutti omaehtoisen sivistystyön olevan edelleen ajankohtaista.¹²¹

Murikka-opiston aiempi rehtori, kansanedustaja Jukka Gustafsson hahmotteli poliittisen kasvatuksen tehtäviä sivistystyön näkökulmasta, kun työväki mielikuvana ei houkuttellut etenkään nuoria mukaan.¹²² Poliitiikan tutkija Pertti Timonen pohti millainen olisi tulevaisuuden työväenopisto, kun mahdollisia kehityssuuntia oli useita.¹²³ Teollisuustoimihenkilöliiton (STL) puheenjohtaja Tuulikki Väliniemi kertoi puheenvuorossaan työväen sivistystoiminnan ja ammattiyhdistysliikkeen suhteista.¹²⁴ Helsingin Lähiradion toimittaja Harald Olausen arvioi

¹¹⁷ Sakari Kiuru: Edistys käpertyi muutokseksi. Demari 22.11.1990 (lehtileike kirjoittajan kokoelmassa).

¹¹⁸ Seminaarin päävastaavuuksien taho oli Pohjoismaiden työväenkulttuurityöryhmä (Nordisk arbetarkulturgrupp NAK). Muita yhteistyötahoja olivat TSL:n ja KSL:n ohella Museovirasto, Tampereen yliopiston historiatieteen laitos, Svenska litteratursällskapet, folk-kultursarkiv sekä Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura (Antti Metsänkylä: Kolmas pohjoismaiden työväenkulttuuriseminaari Suomessa. Työväentutkimus 2/1988 s 34–36).

¹¹⁹ Veilahti 1989 s 4–15.

¹²⁰ Jorma Kalela: Yhteiskunnan muutos, yhteiskuntamoraali ja sivistystyö, julkaisussa Yhteiskunta elämäntapa työväen sivistystyö (Kalela 1989) s 16–25.

¹²¹ Ulpu Iivari: Työväen sivistystyö poliittisena kasvatuksena, julkaisussa Yhteiskunta elämäntapa työväen sivistystyö (Iivari 1989) s 26–30.

¹²² Jukka Gustafsson: Sivistyksestä ja poliittisen kasvatuksen tehtävästä, julkaisussa Yhteiskunta elämäntapa työväen sivistystyö s 31–42. Ks. hieman kaukaisena rinnastuksena hänen pohdintaansa artikkelissa 100 vuotta oppivelvollisuutta. Demokraatti 8/29.4.2021 s 64 (lehtileike kirjoittajan kokoelmassa).

¹²³ Pertti Timonen: Tulevaisuuden opisto: lehmä vai delfiini? julkaisussa Yhteiskunta elämäntapa työväen sivistystyö s 43–50.

¹²⁴ Tuulikki Väliniemi: Työväen sivistystoiminta ja ay-liike, julkaisussa Yhteiskunta elämäntapa työväen

paikallisradiotoiminnan ajankohtaista tilannetta pääkaupungin ja työväenliikkeen näkökulmasta.¹²⁵ Seminaarin valmisteluryhmän puheenjohtaja Taisto Hujanen tiivistä myöhemmin julkaisun esipuheessa oman näkemyksensä puheenvuorojen keskeisestä johtopäätöksestä: ”Työväen sivistystyön uudistamisessa on kysymys työväenliikkeen uudistamisesta.”¹²⁶

Sivistysliiton suuri juhluvuosi huipentui myöhemmin tapahtumaviikonloppuun 11.–12.11.1989 Jyväskylässä. Keski-Suomen läänin maaherra Kalevi Kivistö ja kansliapäällikkö Vilho Hirvi lähettivät liitolle lääninhallituksen onnittelut. Aikuiskoulutusta tarkasteltiin seminaarin muodossa. Liittovaltuustolla oli ylimääräinen kokous, juhlakokous, ja opintojärjestöillä oli yhteinen neuvottelupäivänsä.

Kun puheenjohtaja Pirjo Ala-Kapee aloitti vapunaattona 1989 Vantaan uutena kaupunginjohtajana, hän jätti kansanedustajan tehtävänsä, ja myös Sivistysliiton puheenjohtajuudesta luopuminen tuli ajankohtaiseksi. Hänelle myönnettiin ero tässä liittovaltuuston ylimääräisessä kokouksessa Jyväskylässä.

Uudeksi puheenjohtajaksi valittiin kaksivuotiskauden jäljellä olevaksi ajaksi 30-vuotias savonlinalainen kansanedustaja, yhteiskuntatieteiden ylioppilas Jouni Backman. Hänet oli valittu eduskuntaan kevään 1987 vaaleissa. Hän oli toiminut sos.dem. nuorisoliitossa varapuheenjohtajana ja oli lisäksi vuodesta 1985 alkaen kotikaupunkinsa kaupunginvaltuutettu.¹²⁷ Mainittakoon tässä yhteydessä vielä, että Pirjo Ala-Kapeesta tuli sittemmin 1990-luvun lopulla Itä-Suomen läänin maaherra.

Lisäksi liittovaltuustossa tehtiin päätös lyöttää erityinen Väinö Voionmaa -mitali TSL-toiminnassa ansioituneille. Lähtökohtana oli taiteilija Kaarlo Luukkosen vuonna 1919 Voionmaasta tekemä reliefi. Taiteilija Erkki Kannoston kanssa tehtiin myöhemmin sopimus mitalin tuottamiseksi kevään edustajakokoukseen 1991.¹²⁸

Jyväskylän marraskuisena viikonloppuna olivat nähtävillä ja nautittavissa myös vuoden 1989 kuluessa opintojärjestöissä ja piireissä pidettyjen Kuvaikkuna-näyttelyjen parhaat. Yhteensä teoksia oli nähty tapahtumissa 4240. Lisäksi ohjelmassa oli *Estradi on vapaa* -pääjuhla. Tarjolla oli myös suuri konsertti *Vexi Salmi – 25 laulujen vuotta*. Kapellimestarina toimi Markku Johansson ja

sivistystyö s 51–55.

¹²⁵ Harald Olausen: Vasemmiston haaksirikko radioaalloilla, julkaisussa Yhteiskunta elämäntapa työväen sivistystyö s 56–60.

¹²⁶ Yhteiskunta elämäntapa työväen sivistystyö, s 2–3, lainaus s 3.

¹²⁷ Pikkusaari 2014 s 196; Jouni Backmanista (s 1959) ks. Suomen kansanedustajat I s 68. Hän toimi kansanedustajana 1987–2007 ja 2011–15, myös ministerinä, ja sittemmin mm. Suomen itsenäisyyden juhluvuoden rahaston (Sitra) vanhempana neuvonantajana.

¹²⁸ TSL vuonna 1989 s 3; TSL vuonna 1990 s 2. Valmistelemaan mitalityöryhmään kuuluivat puheenjohtajana Pentti Öhman, sihteerinä Juha Mäkinen sekä jäsenenä kanslianeuvos Jouko Voionmaa, numismaatikko Allan Ylinen, ja kuvataidesihteerinä Hanne Elomaa.

esiintyjinä olivat Kai Hyttinen, Leila Luukkainen, Anneli Saaristo sekä Ville Virtanen. Konsertin taltiointi esitettiin myöhemmin marraskuussa TV 3:ssa.¹²⁹

-----tietolaatikko

MUISTITIEDOSSA MUUTOSTEN AIKAA

”Alussa oli raivaamaton kulttuurisarka, Työväen Sivistysliitto ja Matti Kuusi”. Näin muisteli Työväen muistitietotoimikunnan varhaisvaiheita sen pitkäaikainen puheenjohtaja, tohtori Matti Hako *Tallentajassa* vuonna 1990. Välittöminä lähtökohtina olivat 1950-luvun lopulla olleet Kuusen ja Hakon kaltaisten kansatieteilijöiden ja tutkijoiden näkemykset sekä Sivistysliiton kannustava tuki ja kokemukset muiden pohjoismaiden perinnekeruista. Vieläkin kauempana 1930-luvulla olivat olleet professori Väinö Voionmaan ajatukset työväen perinteen tallentamisen tarpeesta. Vuonna 1980 oli koossa jo 100 000 liuskan verran kirjoitettua perinnetietoa, ja työ jatkui. Se on jatkunut edelleen uudella vuosisadallakin.

Monien kerääjien tavoin Hako kiinnitti huomionsa muutokseen, jonka mukaan työväenliikkeen perinteinen vastakulttuurin luonne oli häviämässä. Uuden ajan meno vaikutti jo sopuilulta entisiin koviin kamppailuihin verrattuna. ”Ehkäpä työväestö tullaan määrittelemään uudelleen, samoin työväenkulttuuri ja perinne”, arvioi Matti Hako. ”Ei perinne kuole, se mukautuu, saa uusia muotoja.”¹³⁰

Helmikuussa 1990 muistitietotoimikunnan uudeksi puheenjohtajaksi valittiin filosofian lisensiaatti Risto Reunan kolmevuotiskauden jälkeen kirjailija, taiteilijaprofessori Arvo Salo.¹³¹ Hän laati toimikunnan 30-vuotisuuden merkeissä *Tallentajaan* pääkirjoituksensa loppuun juhlarunon, jossa voi nähdä yhtymäkohtia myös TSL:n perinteiseen sivistystyöhön.¹³²

Muisti, tieto, historia

Kirjoitusta kun ei ollut keksitty, kulttuuri kulki suusta korvaan ja korvasta aivoon, aivosta seuraavan suun kautta seuraavaan sukupolveen.

Ken muisti muita paremmin, hänestä tuli tiedollinen opastaja, viitoittaja, opettaja; runoilija, johtaja.

Keskuudessamme elää heidän kaltaisiaan. Heillä on kirjoittamisen

¹²⁹ Jyväskylän tapahtumista Pikkusaari 2014 s 247.

¹³⁰ Matti Hako: Kiteytymiä. *Tallentaja* 1/1990 (Hako 1990) s 3–5, lainaukset s 5.

¹³¹ Pesonen s 159.

¹³² Arvo Salo: Veljet sisaret, toverit, vuosikymmeniseksi kohotukseksi! *Tallentaja* 1/1990 s 2; runo julkaistu myös teoksessa *Demokratian muisti* s 163.

taito. Mutta ennen muuta heillä on muisti, muistot; muistelemisen lahja.

Lahja annettavaksi meille muille.

Me otamme sen vastaan kiitollisuudella, ja palkitsemme melkein pelkillä kiitoksilla, kun rahaa ei paljoo riitä.

Työväen Muistitietotoimikunta on järjestelmällinen muisti; vapaa, vapaaehtoinen, vapaamuotoinen, mutta varma.

Se luottaa teihin, teihin muistajiin, tietäjiin, kertojiin; runoilijoihin, historioitsijoihin; Homeroksen ja Lönnrotin seuraajiin, Kiven kaltaisiin, järkäleisiin.

”Kaikki virtaa...”¹³³

Hyvin paljon oli muutosta maailmallakin. Virallisen valtiollisen oppirakennelman mukaan likimain täydelliseksi rakennetusta, kommunistiseen yhteiskunnanäkemykseen tukeutuneesta Neuvostoliitostakaan ei tullut ikuista.¹³⁴ Se mureni 1980-luvun puolivälissä käynnistyneiden perusteellisten uudelleenarviointien seurauksena vääjäämättömästi ja lisäksi odottamattoman nopeasti. Uudistusten keskeinen käynnistäjä, NKP:n puoluejohtaja Mihail Gorbatsšov ei kyennyt ennalta näkemään mihin kaikki johtaisi, eikä tosin kukaan muukaan. Hän joutui lähes nöyryyttävällä tavalla siirtymään alkusyksyllä 1991 pois puoluejohtajan ja presidentin tehtävistä. Presidentiksi siirtyi Boris Jeltsin. Puolue lakkautettiin.

Edellä on jo mainittu Neuvostoliiton muuttuneen vuoden 1991 lopulla Venäjäksi ja samalla ison joukon siihen kuuluneita osavaltioita irtautuneen itsenäisiksi. Kommunistinen oppi ei ollut enää johtotähtenä, vaikka se omia jälkiään hallintoon jättikin. Venäjälläkin syntyi monia uusia puolueita; niiden luonnetta ei ole tässä tarpeen arvioida.

Paluuaskeleet kapitalistiseen talousjärjestelmään olivat ripeitä ja rajuja, valtiollisen omaisuuden uudelleenjakoa osaaville ottajille samaten. ”Elintaso romahti, ja yhteiskunnan turvaverkot hajosivat”, ovat Timo Vihavainen ja Kari Ketola kuvanneet muutosten alkuvaiheita. Hetken orastaneen demokratiakehityksen jälkeen maa jatkoi autoritaarisesti johdettuna suurvaltana, jolla oli suurvallan otteet ja tavoitteet. Presidentti Boris Jeltsinin jälkeen keskeiseksi voimahahmoksi tuli vuodesta 2000 alkaen tukijoineen Vladimir Putin, oli hän sitten presidenttinä tai välillä tuokion

¹³³ ”Kaikki virtaa, mikään ei pysy paikallaan.” Tai: ”Mikä on, ei pysy.” Näin näki maailman menon ja jatkuvan muutoksen 2500 vuotta sitten elänyt kreikkalainen filosofi Herakleitos, liikanimeltään Hämärä.

¹³⁴ Neuvostoliiton taloudellisten ja sotilaallisten vaikeuksien kasautumisesta Euroopan integraation voimistuessa ks. esim. Lipponen 2014 s 345–349. – ”Hyvä aate, mutta jätkät pilas”, tavattiin ennen sanoa joistakin mynkään menneistä hankkeista.

pääministerinä.¹³⁵ Kuohunnan vuosia seurannut ja niitä tarkoin kirjassaan kuvannut Pekka Hakala tiivistä hänestä vuonna 2008: ”Jos Vladimir Putinilla oli jokin aate ja ohjelma, se oli pitää Venäjä koossa.”¹³⁶ Vasta vuosien kuluessa alkoi linjaa olla hahmotettavissa.

Neuvostoliiton hajoaminen, Baltian maiden uusi itsenäisyys, Berliinin muurin murtuminen 1989 ja Saksan yhdistyminen vuosikymmenien kahtiajaon jälkeen herättivät yleisesti suurta toiveikkautta.¹³⁷ Esimerkiksi sos.dem. eduskuntaryhmä järjesti maaliskuussa 1990 ryhmäkokouksensa poikkeuksellisesti tiedotusvälineille avoimena. Ryhmän vieraaksi tuli Viron itsenäisyysliikkeen kärkihahmoihin kuulunut sosialidemokraattien puheenjohtaja Marju Lauristin seurueineen. Hän kertoi lähiajan tavoitteista ja tulevaisuuden suunnitelmista. Ryhmän puheenjohtaja Pertti Hietala kertoi ryhmän antavan vierailleen käytännöllisen lahjan: telekopiokoneen.¹³⁸

Mutta ikuisen rauhan aika ei kuitenkaan ihan vielä koittanut, vaan se jäi edelleen odottamaan seuraavan mutkan tai seuraavan tapahtumakäänteen takana. Suurvaltojen keskinäinen kamppailu taloudellisesta, poliittisesta ja sotilaallisesta vaikutusvallasta säilyi maailmanpolitiikan punaisena lankana, samalla eri tavoin muuttuen. Markkinatalouden jalansija vahvistui.

Euroopassa oli jo jonkin aikaa ollut vireillä uusia ajatuksia keskinäisen yhteenkuuluvuuden, talouden ja myös turvallisuuden vahvistamiseksi, maanosan integraation edistämiseksi. Kahdentoista maan muodostama talousyhteisö EEC muutti pitkän valmistelun tuloksena luonnettaan joulukuussa 1992 solmitulla Maastrichtin sopimuksella. Se astui voimaan seuraavana vuonna: taloudellisesta yhteisöstä tuli lyhyesti ilmaisten Euroopan yhteisö (EY), poliittinen unioni, askel kohti eurooppalaisten kansojen läheisempää yhteistyötä ja liittoa.

Demokraattista päätöksentekoa tarkennettiin, unionin toimivaltaa laajennettiin käsittämään muun muassa ympäristö-, sosiaali-, kulttuuri-, kuluttaja- ja teollisuuspolitiikan alueita. Ulko- ja turvallisuuspolitiikan näkökohdat tulivat yhteisesti mukaan, samoin oikeudelliset kysymykset. Tavara, palvelut, ihmiset ja raha saattoivat jatkossa liikkua vapaasti unionin alueella. Tässä kaikessa riitti selvitettävää ja opiskeltavaa Sivistysliiton parissa. Uuteen muodostuvaan kokonaisuuteen oli Suomenkin otettava presidentti Mauno Koiviston johdolla kantaa käynnistyneissä neuvotteluissa.¹³⁹

¹³⁵ Vihavainen, Ketola s 288–301, lainaus s 288. Gorbatschovin (1931–2022) ja Jeltsinin (1931–2007) jälkeen Putin (s. 1952) edusti huomattavasti nuorempaa ikäluokkaa.

¹³⁶ Hakala s 389.

¹³⁷ Esim. Viron muutoksista ja ”laulavasta vallankumouksesta” uuden itsenäisyyden alkuun ks. Zetterberg 2017 s 301–307.

¹³⁸ Iivari 2007 s 245–246.

¹³⁹ Unionin muotoutumisesta Heli Satuli: EU-perusteos. Helsinki: Gaudeamus 2019 s 18–21; Suomen asennoitumisesta sama s 22–23; ks. myös Kansalaisyhteiskunta s 321–333. Sakari Kiuru toivoi jo 1992 mm. TSL:n parissa keskustelussa laajempaa paneutumista ”talousviisastelun ohella yhteisön paremman minän, eurokulttuurin arviointiin” (Ecu-kulttuuri. Demari 19.3.1992, myös lainaus, lehtileike kirjoittajan kokoelmassa). Ecu: kaavailtu yhteinen rahayksikkö.

Yhden suurvallan raju sisäinen uudelleenmuotoutuminen heijastui monin tavoin maailmalla, kuin etenevät renkaat veteen heitetystä kivistä. Suomessa seurattiin Venäjän tapahtumia ymmärrettävästi erityisen tarkoin. Innokkaimmat ehättivät heti kiirehtimään sotilaallisesti liittoutumattoman ja sitoutumattoman Suomen liittymistä Pohjois-Atlantin puolustusliittoon eli Natoon. Sitä ei kuitenkaan tehty, mutta siihen viittaava optio säilytettiin.

Monelle pitkän linjan vakaalle kommunistille suuren itäisen naapurin aatteellinen murros oli henkisesti raskas ja vaikea käsittää, kun koko maailmankäsitys mureni pirstaleiksi. Mietittävää oli sosialidemokraateillakin, vaikka heidän näkemyksensä mukaan romahtanut neuvostososialismi, ”reaalisosialismi” ei ollut alun perinkään ollut oikeaa, tavoiteltavaa sosialismia.

Itänaapurin suuren johtotahon, Neuvostoliiton kommunistisen puolueen luhistuminen oli valtava muutos. Ajan merkkejä nähtiin ja luettiin: vuoden 1989 huhtikuussa ryhdyttiin Suomen kommunistisen puolueen keskuskomiteassa (äänin 35–8) käytännön valmisteluihin voimien järjestämiseksi uuden poliittisen puolueen muotoon. Myöhemmin samat valmistelut tehtiin SKDL:n sosialistien parissa. Huhtikuussa 1990 perustettiin pääosin SKP:n ja SKDL:n enemmistösuuntausten voimin uusi puolue. Vasemmistoliitto ei tukeutunut ainakaan kovin isoin kirjaimin Marxin oppeihin, osa uusista jäsenistä ei enää lainkaan, vaan sen parissa viitattiin väljemmin poliittiseen vasemmistolaisuuteen ja myös viherajatuksiin ympäristöaiheiden kasvanutta merkitystä kuvaten. Ensimmäiseksi puheenjohtajaksi valittiin tunnettu kulttuurihahmo, psykiatri, jazzmuusikko ja kirjailija, kansanedustaja Claes Andersson. Puoluesihteerinä aloitti Matti Viialainen.¹⁴⁰

Monen välittävän tekijän kautta maailmanpolitiikan käännökset heijastuivat jälleen kerran suomalaiseen järjestölliseen sivistystoimintaan saakka. Oli aivan luontevaa, että Kansan Sivistystyön Liitto ryhtyi saman tien uuden puolueen kumppaniksi, sen lähellä toimivaksi sivistysjärjestöksi ja opintokeskukseksi. Demokraattisen Sivistysliiton osalle jäi omat tehtävänsä, sillä vasemmistoliitto ei kyennyt kokoamaan riveihinsä kaikkein lujimpia neuvostokommunismien ystäviä tai muuten kommunististen ajatusten tinkimättömiä kannattajia. Vaikka SKDL katosi poliittiselta kartalta, myöhemmin oli kuitenkin toiminnassa ainakin kaksi pikkuista kommunistista puolueeryhmää, jopa SKP:n perinteistä tunnusta hyödyntäen.

Jälleen uudella kynnyksellä

Ajankohdan ennusmerkkejä osattiin lukea myös Pohjolan TSL:n (ABF i Norden) parissa.¹⁴¹

¹⁴⁰ Vasemmistoliiton perustava kokous 28.–29.4.1990. Vasemmistoliiton julkaisuja 1. Helsinki 1990; ks. myös Kansalaiskalenteri 1991 s 252, 259, 264; Mickelsson s 259–261; www.vasemmisto.fi. Claes Anderssonista (1937–2019) ks. esim. Suomen kansanedustajat I s 44–46. Hän oli SKDL:n kansanedustajana 1987–90 ja vasemmistoliiton 1990–98, vasemmistoliiton puheenjohtajana hän toimi kahdeksan vuoden ajan.

¹⁴¹ Mainittakoon, että Grönlantiin perustettiin 1989 työväen sivistysjärjestöä vastaava organisaatio, Sulisartut Höjskoliat, ja se tuli mukaan pohjoismaiseen yhteistyöhön (Aikamerkki 2/1989, s 18). Myös Färsaarille

Keskeinen vastuutaho, Ruotsin ABF oli aloitteellinen ja se ryhtyi kokoamaan eurooppalaista sivistysjärjestöjen verkostoa. Syksyille 1990 suunniteltiin Bommersvikin kurssikeskukseen suurta tapaamista, johon pohjoismaisten sivistysjärjestöjen ohella kutsuttiin edustajat Espanjasta, Belgiasta, Saksasta ja Englannista.

TSL:n edustajille tarjoutui mahdollisuus paneutua aihepiiriin jo ennalta, kun ABF:n puheenjohtaja Bo Berghner ja liittosihteeri Leif Linde kävivät Helsingissä alkusyksyllä 1990. Ruotsalaiset toivoivat vahvempaa eurooppalaista yhteistyötä ja myös itäisen Euroopan maiden vastaavien sivistysjärjestöjen mukaan saamista. Heillä oli jo ollut yhteyksiä Unkariin.

TSL:n puheenjohtaja Jouni Backman ja pääsihteeri Pentti Öhman saivat tapaamisessa myös havainnollisen katsauksen ruotsalaisen isonveljen toimintaan. Se ei nytkään ollut suoraan TSL:n tilanteeseen verrattavissa. ABF:n palkkalistoilla oli tuolla hetkellä noin 3000 henkilöä, joista tuhat kokopäiväisiä palkattuja kerho-ohjaajia. Toimitsijoita joukosta oli 500; eurooppalaisten suhteiden hoitoon oli tulossa vielä oma toimitsija. Paikallisten ABF-osastojen määrä oli noin 150, mutta sitä kasvatettiin määrätietoisesti, kunta kerrallaan. Opintokerhoihin ja muihin tilaisuuksiin osallistui vuosittain noin miljoona henkilöä. Esimerkiksi julkista sektoria käsittelevissä opintokerhoissa oli 20 000 henkilöä, uudemmissa ympäristökouluissa noin 50 000.

”Haluamme myös olla uusien ideoiden temmellyskenttä”, painotti sihteeri Linde *Aikamerkille*. ABF saattoi ottaa käsittelyyn aiheita, jotka eivät oikein luonnistuneet jäsenjärjestöiltä. Hän mainitsi yhtenä esimerkkinä islaminuskon. Ruotsissa oli jo muualta tulleita maahanmuuttajia sekä pakolaisia aivan eri määrä kuin Suomessa. Puheenjohtaja Berghner puolestaan kertoi, että koko Pohjolan TSL:n toiminta tulisi muuttumaan: vähemmän yleiseminaareja ja enemmän konkreettisia käytännön hankkeita. Erityisesti tuli hänen mukaansa nostaa yhteistä kulttuuripoliittista profiilia.¹⁴² Euroopan ”TSL-järjestöjen” verkko ENWEO (European Network of Workers` Educational Organizations) perustettiin sitten vuonna 1992 kansainvälisen liiton IFWEAn Kanadassa pidetyssä yleiskokouksessa.¹⁴³

Opintojohtaja Jorma Turuselle tarjoutui mielenkiintoinen näköalapaikka työväen sivistystyön ajankohtaisiin muutoksiin, haasteisiin ja uusiin tuuliin 1990-luvun alussa, kun hän toimi Pohjolan kansankorkeakoulussa (Nordiska folkhögskolan) Ruotsin Kungälvissä määräraikaisena rehtorina (elokuuhun 1992 saakka). Hän tarjosi TSL:n opintojärjestöjen neuvottelupäivillä Voionmaan opistolla elokuun lopulla 1990 kuulijoille laajasti ensimmäisiä havaintojaan ja vaikutelmiaan.

syntyi vastaava organisaatio, lyhenteenä UV Färöarna.

¹⁴² Urpo Kaila: Pohjolan TSL rakentaa Eurooppa-verkkoa. *Aikamerkki* 4/1990 s 14, myös lainaus. – Vähäinen esimerkki kuvaa pohjoismaisen yhteistyön mahdollisuuksia esim. 1993: kulttuurimatkoilijoiden tarpeisiin koottu tiivis vihkonen Röde vejer i / Röda vägar i / Röde veier i Norden. Julkaisijana ABF i Norden sekä AOF Danmark, Sulisartut Höjskolor i Grönland, ABF Sverige, TSL Suomi, MFA Island, ABF Åland, UV Färöarna ja AOF Norge (Suomen osuuden laatijana kirjoittaja).

¹⁴³ TSL vuonna 1992 s 1, 3.

Kaikki näkökohdat vahvistivat hänen mukaansa käsitystä, että nyt oltiin todellakin ”uuden ajan kynnyksellä”.

Muutoksia oli tapahtunut ja meneillään paljon, niin maailmalla, Pohjolassa kuin ihan kotoisissakin oloissa. Nyt ei saanut rajoittaa järjestöjen maailmaan ja pelkkään järjestöjen tehtäväkoulutukseen, vaan oli avattava silmät maailmanlaajuisille ongelmille: väestönräjähdys, ympäristö- ja energiaongelmat, työttömyys, sodan uhka. Niihin Turunen oli aiemminkin viitannut. Maailmaa oli paljon yhdyntävän Euroopan ulkopuolellakin. Hän edellytti työväen sivistystyöltä sellaista kansainvälisyyskasvatusta, ”jonka tavoitteena tulisi olla tietoisuus kaikkien ihmisten yhteisestä vastuusta maapalloa, sen luontoa ja kaikkien ihmisten elinoloja kohtaan”. Tarvittiin myös solidaarisuusliikettä.

Opintokerhojen määrän lasku kuvasti yhä yleisempää piirrettä: työväenjärjestöt potivat verenvähyyttä, yhteys jäseniin ja kannattajiin saatiin useasti vain vaaliurnilla tai joukkotiedotusvälineiden kautta. Turunen kysyi, paljonko kannatti sivistystyön voimavaroja laittaa ”passivoituvien järjestöjen tai samojen järjestöaktiivien toistuvaan koulutukseen”. Tiedossa oli, että kansalaisten käyttäytyminen muuttui yhä yksityistyneemmäksi ja riippumattommaksi totutuista järjestösidonnaisuuksista. Vanhojen yhteiskunnallisten liikkeiden rinnalla saivat jalansijaa yhä useammat uudet yhden asian liikkeet. Kaiken kaikkiaan oli tunnistettava, että ”teollisuusyhteiskunta alkaa olla takanapäin”. Informaatioyhteiskunta ja voimistuva kansainvälistyminen antoivat omat haasteensa kaikkeen opinto- ja koulutustoimintaan.

Laajaa ja monopolivista kuvausta hieman tiivistäen Jorma Turusen keskeisiin johtopäätöksiin kuului se, että ”tulevaisuus ei välttämättä ole perinteisen vapaan sivistystyön”. Sinipunahallituksenkin edistämän koulutuspolitiikan johtajatuksena oli jatkuvan koulutuksen periaate. Perinteinen kansansivistystyö oli jäänyt nimenä sivuun, ja mitä ilmeisimmin myös ajatuksena. Turunen arveli, etteivät opintokeskukset tulisi jatkossa saamaan uusia valtionaputoimia taikka lisää varoja kiinteisiin kuluihin. Raskaita ylläpitokuluja kannatti siten järkipäristää ja myös opintokeskusbyrokratiaa keventää. Käytännön yhteistyötä oli tarpeen lisätä muiden sivistysjärjestöjen ja myös työväenliikkeen opistojen kanssa.

Yhtenä uutena toimintamahdollisuutena rehtori Turunen nosti esiin pakolaisten, maahanmuuttajien kouluttamisen. Heidän määränsä oli Suomessakin kasvamassa. Hän tarjosi muutamia muitakin sisältöalueita, joihin TSL:n opintojärjestöissä olisi aiheellista kiinnittää enemmän huomiota: kansainvälisyyskasvatus, koulutusyhteistyö Baltian ja Inkerinmaan suuntaan, kielikoulutus, vieraiden kulttuurien tuntemus sekä monipuolinen ympäristökasvatus.¹⁴⁴

Neuvottelupäivät avasi Sivistysliiton puheenjohtaja, kansanedustaja, SDP:n puoluetoimikunnan

¹⁴⁴ Jorma Turunen: Työväen sivistystyö uuden ajan kynnyksellä. Aikamerkki 4/1990 s 4–7, lainaukset s 4, 6; TSL vuonna 1990 s 5.

jäsen Jouni Backman. Kirjallisessa muodossa hän kannusti *Aikamerkissä* syksyllä 1990 lukijoita ja liiton väkeä rohkeasti tulevaisuuden haasteiden vastaanottamiseen. Hän kiinnitti erityisesti huomiota koulutuspolitiikkaan. Muutoksesta oli tullut jatkuvaa. ”Ennakoitu siirtyminen henkisesti turruttavasta aineellisen hyvinvoinnin kasvusta sivistystä arvostavaan henkisen kasvun aikaan edellyttää muutosvalmiutta.” Hän arvioi, että koulutukseen pohjautuvasta jälkiteollisesta yhteiskunnasta oltiin siirtymässä tieto- ja informaatioyhteiskuntaan. Peruskoulujärjestelmä oli toteutunut ja sitä oli jatkuvasti kehitetty, mutta vieläkin tuli karsia raja-aitoja muun muassa yleissivistävän ja ammatillisen koulutuksen väliltä. Lasten päivähoito oli muuttumassa yhä kasvatuksellisemmaksi ja esiopetus oli laajentumassa. Backmanin tulevaisuusvisiossa korkeakouluopetus tehtäisiin mahdolliseksi myös ammatillisen koulutuksen tietä.¹⁴⁵

Kirjoituksessaan puheenjohtaja Jouni Backman kehotti sosialidemokraattista liikettä käynnistämään myös tulevaisuuskeskustelua. Aivan samaan ajatukseen kiinnitti huomionsa opintojohtaja Pertti Rantanen, jonka oma kirjoitus oli havainnollisesti taitettu lehteen Backmanin jutun jatkoksi. Muutamat TSL:n tutkivat opintokerhot olivat jo hyödyntäneet erityisiä tulevaisuusverstaita. Samaa oli tehty myös KSL:n parissa. Verstastyöskentely voisi Rantasen mukaan avata ”varsin käyttökelpoisia näköaloja suomalaisten sivistysjärjestöjen ja vapaan sivistystyön tulevaisuudelle”.¹⁴⁶ Samassa lehdessä oli myös kuvaus Keravalta, missä kunta hyödynsi tulevaisuusverstaita; kirjoittajana ilmeisesti *Aikamerkin* keravalainen toimittaja Juha Mäkinen.¹⁴⁷

Suomenlahden yli ja itärajan taakse

Viron, Latvian ja Liettuan uuden itsenäisyyden aika merkitsi uudenlaisia mahdollisuuksia myös järjestömuotoiselle sivistystoiminnalle. Itse asiassa Suomessa valtiovalta asennoitui julkisuudessa verraten varovaisesti esimerkiksi Viron itsenäistymisponnistuksiin. Sen sijaan tukea ja moninaista käytännön apua kanavoitiin aivan tarkoituksella laajasti ja hiljaisemmin kansalaisjärjestöjen välityksellä.¹⁴⁸

Suomalaisilla oli ollut sivistystyön yhteys viimeksi 1930-luvulla Suomenlahden yli erityisesti heimokansan, virolaisten kanssa. Nyt avautui uusi yhteys, kun Virossa marraskuun 11. päivänä 1991 perustettiin Avatud Hariduse Liit (AHL, ”avoin koulutusliitto”). Perustajina olivat sosialidemokraattinen puolue (Eesti sotsiaaldemokraatliku partei), Kulttuuriryöntekijäin ammattiyhdistys (Kultuuritöötajate ametiühingu) ja Viron harrastajateatteriliitto (Eesti harrastusteatriite liit). Esimerkiksi vuonna 1995 jäsenjärjestöjä oli 32, muun muassa

¹⁴⁵ Jouni Backman: Tulevaisuusvisiosta eväät koulutukselle. *Aikamerkki* 4/1990 s 8–10, lainaus s 8.

¹⁴⁶ Pertti Rantanen: Tulevaisuus on ihmisten tekoa. *Aikamerkki* 4/1990 s 11, myös lainaus; Rantanen viittasi tekstissään esimerkkinä Robert Jungkin ja Norbert R. Müllertin kirjaan ”Tulevaisuusverstaat. Käsikirja demokratian elvyttämisen mahdollisuuksista”, 1989.

¹⁴⁷ [Juha Mäkinen?] Verstaissa vapaakunnan voimavarat. *Aikamerkki* 4/1990 s 12–13.

¹⁴⁸ Vähittäisestä suhteiden kehittymisestä erityisesti Viron ja Latvian suuntaan sekä mm. kulttuurin merkityksestä ks. henkilökohtaista kuvausta Heikki Koski: *Virkamieshallitus, viinit ja läänit*. Helsinki: Like

ammattiyhdistyksiä ja -liittoja, kulttuurin tekijöitä ja harrastajaryhmiä. Puheenjohtajana oli filosofian tohtori, Tarton yliopiston professori Peeter Vihalemm (s. 1944). Sihteerinä oli Eda Seelman Tallinnan AHL:stä.¹⁴⁹

Puheenjohtaja Vihalemm kirjoitti AHL:n ohjelmaesitteessä syyskuussa 1994 olevansa ehkä liiankin optimistinen, mutta virolaisten elämä näytti nyt todella ottavan askelia eteenpäin. Ihmiset olivat päässeet ensimmäisestä säikähdyksestään, kun elämäntapa oli äkisti muuttunut. Elämänlaatu oli paranemassa. Hänen mukaansa koulutus oli entistä ajankohtaisempaa. Jokainen tarvitsi uudelleen koulutusta. Samaten oli huomiota kiinnitettävä laiminlyötyyn kulttuuritoimintaan.¹⁵⁰ Ehkä rivien välissä oli viestiä myös aikaisempaa menoa vielä haikaileville.

Esimerkiksi TSL:n Mikkelin opintojärjestöllä oli ollut yhteyksiä Viron suuntaan jo kauan ennen Neuvostoliiton hajoamista ja maan uutta itsenäistymistä. Myös Peeter Vihalemm oli tavattu. Uudessa tilanteessa yhteistyötä vahvistettiin, osin Ruotsin ABF:n tarjoaman avun helpottamana.

Samoin opintojärjestö lujitti monivuotista yhteistyötään itärajan taakse Venäjälle, Aunuksen suuntaan, minne autettiin muodostamaan Karjalan vapaa sivistysjärjestö (OCO). Mikkeliläiset auttoivat Aunuksessa koulujen suomen kielen opettajia kielikursseilla ja tekivät vastaavasti samaa Mikkelin seudulla naapurista tulleiden maahanmuuttajien keskuudessa. Lasten taideleirejä järjestettiin Aunuksen Taidekoulussa. TyöMikkeli-hankkeen parissa toteutettiin toimintaa työttömille niin Mikkelin seudulla kuin rajan toisella puolellakin. Lisäksi Aunuksen Alavoisten kylässä toimivan sahan henkilökunnan kanssa kehiteltiin opintokerhotoimintaa työsuojeluun ja demokratiavalmiuksiin liittyen. Tähän antoi tukea myös SAK:n Mikkelin aluetoimisto, samoin Puu- ja erityisalojen ammattiliiton Mikkelin toimisto.¹⁵¹

Yhdeksänkymmenluvun alussa virisi myös Opintotoiminnan Keskusliiton parissa yhteydenpitoa rajantakaiseen Karjalan tasavaltaan, Petroskoin seuduille sekä Aunuksen, jopa Siperian suuntaan saakka, suomensukutaustaisten asukkaiden keskuuteen. Opintokerhotoiminnasta, yhdistystoiminnasta ja kansalaisyhteiskunnan aikaansaamisesta kerrottiin. Martat antoivat käytännön neuvontaa muun muassa ompelun ja viljelemisen aloilla.¹⁵²

Viron AHL:n toiminnan käynnistämiseksi auttoivat erityisesti Ruotsin ABF, Tanskan AOF ja Suomen TSL. Järjestöjen ohella mainittiin monta henkilönimeä ainakin vuoden 1996 kausijulkaisuun sisältyneessä lyhyessä historiikissa. TSL alkoi osaltaan avalla ovia ja yhteyksiä

2005 s 160–208. – Heikki Koski kiinnitti kirjoittajan huomion muistelmakirjaansa.

¹⁴⁹ AHL. Avatud Hariduse Liit s 3–6; ks. myös Wikipeedia Peeter Vihalemm.

¹⁵⁰ Alkusanat julkaisussa AHL. Open Education Association. Avatud Hariduse Liit. Spring - Winter 1996. Published by Peeter Vihalemm, Eda Seelman. Tartu: AHL 1996. – Englanninkielisen julkaisun rakenne ja osin sisältökin oli hieman toinen kuin vironkielisen vihkoson. Käännöksestä vastasi Marika Kask.

¹⁵¹ Aatteen paloa [ei sivunumeroita]; ks. myös Joensuun seudun opintojärjestö s 15.

¹⁵² Ojanen s 96.

vuonna 1994. Suomalaisista kiitettiin tekstissä nimeltä Mikkelin Kalle Fröjdiä sekä keskusliiton Pirjo Jauhiaista, Jouko Muuria, Seppo Ylistä ja Jorma Turusta.¹⁵³ Mainitsemisen olisi ansainnut ainakin myös keskusliiton Lassi Ahtiainen.

Helsingistä oli linnuntietä meren yli etelään vain kuutisenkymmentä kilometriä naapuripääkaupunkiin. Varsinkin TSL:n Helsingin ja Uudenmaan piireillä oli 1990-luvun puolivälistä alkaen verraten paljon yhteistoimintaa Viron suuntaan. Valmistelujen jälkeen ensimmäinen varsinainen yhteistyömatka tehtiin Tallinnaan 15.–16.9.1995, ja sille osallistui kolmisenkymmentä henkilöä TSL:n keskustoimistosta, Helsingin ja Uudenmaan TSL-piireistä sekä Kotien puolesta -keskusliitosta. Näkökulmia oli useita, kun tavattiin runsas joukko AHL:n toiminnassa olleita henkilöitä eri puolilta Viroa. Monta osoitetta ja puhelinnumeroa vaihdettiin.

Helsinkiläisten kumppanina oli vuonna 1992 muodostettu Tallinnan AHL ja sen Ôppekeskus (opintokeskus, oppimiskeskus). Sen käytännössä muodosti kuuden henkilön ”neuvosto”; he edustivat kukin eri tahoja. Tallinnalaisten kanssa tehtiin jatkossa vastavuoroisesti tutustumiskäyntejä ja järjestettiin aikuiskoulutuksen seminaareja merenlahden molemmin puolin. Muun muassa monistuspaperipaketit havaittiin tervetulleiksi Helsingin-tuliaisina.

Helsinkiläiset auttoivat myös tallinnalaisen AHL-kumppaninsa pääsemään uutena järjestönä mukaan vuonna 1997 Göteborgissa pidettyyn pohjoismaiseen suurkaupunkikonferenssiin. Kahta vuotta myöhemmin kokoonnuttiin Kööpenhaminassa.¹⁵⁴ Helsingin opintojärjestö auttoi lisäksi osaltaan hieman henkilösuhteillaan syksystä 1995 alkaen, kun rakennettiin kahdenkeskisiä kunnallispoliittisia suhteita Helsingin ja Tallinnan sosialidemokraattien välille. Vuodesta 1996 alkaen eteläisen naapurimaan aatekumppanit tunnettiin ”maltillisina” (môôdukad), kun sosialidemokraatit ja Maakeskustan puolue yhdistyivät.¹⁵⁵

Sivistystoiminnassa oli yhteistyön lähtökohdissa kuitenkin eroja, jotka jossain määrin hankaloittivat niin sanotusti yhteisen sävelen löytämistä. Sen tunnistivat niin suomalaiset kuin pohjoismaisetkin järjestöjen edustajat. Tämän kirjoittajan laatimassa ensimmäisen tapaamisen muistiossa todettiin havainnollisesti pelkästään lähtökohtien erojen olleen niin suuria, ”että hetkittäin oli vaikea ymmärtää puolin ja toisin todellista käytännön toimintaa”.¹⁵⁶ Virolaisissa oli myös aistittavissa uuden opiskeluinnoituksen ohella ymmärrettävää syvää katkeruutta pitkän neuvostoajan ikävien

¹⁵³ Avatud Hariduse Liit s 3. Myös OK:lla oli jonkin verran koulutusyhteistyötä Viron suuntaan, esimerkiksi ortodoksista nuorisotoimintaa ja koulutusta tukien (Ojanen s 96).

¹⁵⁴ Tuomisto 1999 s 90–91.

¹⁵⁵ Helsingin sos. dem. piirin ja Tallinnan môôdukad-edustajat tapasivat Helsingissä lokakuussa 1997 työväentalon, kaupungintalon ja eduskunnan lisäksi Villa Furuvikissa, missä illan isäntänä toimi Helsinki-Tallinna-seuran puheenjohtaja Martti Asunmaa (Tero Tuomisto: Tallinnan Môôdukad visiitillä. Stadin Ruusu 4/1997). – Valtiotieteiden maisteri Martti Asunmaa (1942–2019) kiinnostui jo kaupunginvaltuutettuna 1980-luvulla Tallinna-yhteistyön kehittämisestä (Maija Anttila, Väinö Castrén: Kaksoiskaupungin visioija. Helsingin Sanomat 18.4.2019, lehtileike kirjoittajan kokoelmassa).

¹⁵⁶ Lainausta kirjoittajan muistiosta 18.9.1995 (kopio kirjoittajan hallussa).

kokemusten seurauksena. Se antoi omaa sävyään erityisesti muutamista kansainvälisistä kysymyksistä keskusteltaessa. Tapaamisissa ja seminaareissa oli mukana niitäkin, jotka olivat vielä 1950-luvun alussa lapsina joutuneet kokemaan perheen pakkosiirron kauas kotikonnuilta, muutamat Siperiaan saakka. Sellainen jättää lähtemättömät henkiset jälkensä.¹⁵⁷

TSL:n Etelä-Hämeen piiri avasi yhteyksiä Suomenlahden yli 1990-luvun alkuvuosina tavallaan pohjoismaisen mutkan kautta. Sen ruotsalainen yhteistyökumppani ABF:n Västmanlandin piiri tiedusteli kiinnostusta osallistua konferenssiin Viron Pärnussa. Se kyllä kiinnosti. Esillä olivat Itämeren alueen turvallisuus ja ympäristöasiat. Tilaisuuteen osallistuivat piirin puheenjohtajan, kansanedustaja Johannes Koskisen johdolla piiritoimikunnasta Anja Pitkämäki, Anja Kivistö ja Johanna Tuliainen. Konferenssi poiki kolme tilaisuutta lisää.

Tapaamisissa tutustuttiin AHL:n Pärnun Ôppekeskukseen ja sen toimintaan. Lisäksi solmittiin muitakin yhteistyösuhteita: Hausjärven opintojärjestö alkoi pitää yhteyttä Varbolaan ja Lahti Viljandiin. Jatkossa hausjärveläiset keräsivät ”useita lasteja erilaista hyötytavaraa” Varbolaan. Lahtelaiset puolestaan hankkivat Viljandiin kielistudion. Piiri toimitti Pärnuun opetusluokan kaluston. Tässä auttoi Hämeenlinnan ammatillinen opettajakorkeakoulu, Riihimäen kaupunki, Metallityöväen liitto sekä muutamat yksityiset tahotkin.¹⁵⁸

Myös TSL:n Uudenmaan piirillä oli virkeää yhteistyötä pohjoismaiden ohella Suomenlahden yli. Viron suuntaan lähdettiin hyvin toiveikkaina ja valmiina tarjoamaan koulutusapua. Uudellamaalla TSL:n aluesihteerinä toiminut Jouko Muuri muisteli myöhemmin (2008) noita yhteistoiminnan vuosia. Hän siirtyi vuonna 1988 liiton palvelukseen sos.dem. nuorison keskusliitosta. Ilmeisenä ja vilpittömänä tavoitteena oli viedä Viroon ja virolaisille käytännön avun ohella jotain pohjoismaista yhteiskunnallisen toiminnan mallia, mutta tällaiset odotukset eivät täyttyneet. Muuri tiivisti: ”Varsin idealistinen lähtökohta ei kuitenkaan oikein hyvin käytännössä kohdannut virolaista todellisuutta.”

Kansalaisyhteiskunta oli maassa monesta syystä heikko, eikä valtiokaan ollut samanlainen kuin koulutustiedon ja opiskeluneuvojen tuojilla oli tukenaan. Maan talouselämän perustakin viittasi kovanlaiseen kapitalismiin, ei pohjoismaissa vallinneeseen joustavampaan markkinatalouteen. Järjestölliselle sivistystyölle ei yleisesti ottaen ollut luontevaa tai riittävän vahvaa kasvualustaa. Siitä oli seurauksena, että lähes kaikki AHL-yhdistykset joko kuihtuivat muutamien vuosien kuluttua kokonaan pois tai sitten niiden toiminnalliseksi keskipisteeksi muodostui esimerkiksi liikeyritysten henkilöstökoulutus, taloudellisesti tuottava toiminta.¹⁵⁹

¹⁵⁷ Heikki Koski on todennut (s 208) Latvian kokemustensa osoittaneen tavallaan lohdullisesti, ”ettei historian vääryyksien tarvitse olla pysyviä”.

¹⁵⁸ Etelä-Hämeen piiri s 55–56, lainaus s 55.

¹⁵⁹ Sisukasta sivistystyötä s 42–43, lainaus s 43; esim. Viron liberalistisesta talouspolitiikasta Zetterberg 2017 s 314.

Vuonna 1999 TSL:n Uudenmaan piirille avautui Norjan AOF:n ja Ruotsin ABF:n yhteyksien kautta yhteistyömahdollisuus Liettuahan. Rahoitustakin näytti järjestyvän kolmen tahon yhteiselle, ammattiyhdistystoimintaan painottuvalle hankkeelle Olof Palme-säätiön kautta. Hanke saatiin alulle opintokerhoineen.¹⁶⁰

Imatran seudun opintojärjestöllä on ollut retkeily pitkään yhtenä toimintamuotona. Tutustumismatkat eivät rajoittuneet kotimaan kohteisiin ja paikkakuntiin. Eero Majurin kokoamassa historiikissa kuvataan, kuinka jo 1970-luvulla matkattiin molempiin Saksoihin, Tšekkoslovakiaan, Neuvostoliittoon Karjalan alueelle ja myös Imatran kummikaupunkiin Ludovikaan Ruotsiin. Kohteina olivat myös muun muassa Tallinna ja Petroskoi. Vastaavasti imatralaiset vastaanottivat kansainvälisiä vieraita. Sivistyskokemuksia vaihdettiin, ja tieto lisääntyi molemmin puolin. Opinto- ja kulttuurimatkailua jatkettiin seuraavillakin vuosikymmenillä, myös 2000-luvun puolella. Vastuu lähialueyhteistyöstä itärajan takana siirtyi kuitenkin Kymen piirin hoidettavaksi.¹⁶¹

Periaatelinjauksia aikuiskoulutuksen suuntaan

Maisteri Pentti Öhman astui vaikealla hetkellä Jussi Pikkusaaren jälkeensä jättämiin pääsihteerin saappaisiin, vaikka sitä ei luonnollisestikaan voitu vaihtoa suunnitella vielä tietää. Sama koski Sivistysliiton puheenjohtajan viestikapulan vaihtamista. Jouni Backmanin edessä avautui edeltäjänsä hankalampi näkymä. Vaikeuksia aiheuttavia, liittoa ympäröiviä yhteiskunnallisia tekijöitä oli useita. Harri Holkerin johtama sinipunahallitus pyrki Suomen Pankin kanssa hillitsemään talouden ylikuumenemistä, mutta sosialidemokraattistenkin kansanedustajien keskuudessa oli erilaisia näkemyksiä. Seuraavat vaalit lähestyivät keväällä 1991. Oli kuitenkin lujaa luottamusta siihen, että kansalaiset arvostavat kansanedustajien tekemää hyvää työtä.¹⁶² Vuonna 1990 nähtiin jo kansainvälisen taloussuhdanteen taittuvan, ja seuraavana vuonna kuumentuneet kasvunumerot kääntyivät Suomessakin jo voimakkaaseen laskuun.¹⁶³

Taloudellisesti levottoman kevään toukokuussa 1990 syntyi liiton tai oikeastaan ruotsinkielisen sihteeristön (ABFs svenska sekretariat) pariin Pohjanmaalle uusi ruotsinkielinen opintojärjestö (Österbottens Svenska Studieorganisation, ÖSS). Sellaista ei usein tapahtunut, ja tätäkin oli puuhattu pitemmän aikaa. Juhlavassa perustamistilaisuudessa Vaasan tuntumassa, Sundomin nuorisoseuratalolla oli väkeä paikalla ainakin Vaasasta, Pietarsaaresta, Kristiinankaupungista ja Uudestakaarlepystä. Puheenjohtajana toimi Christer Bogren ja sihteerinä liitosta opintosihteeriksi Joel Saurén. Juhlapuheen tapahtumassa piti Maire Paavola ja TSL:n tervehdyksen esitti pääsihteeriksi

¹⁶⁰ Sisukasta sivistystyötä s 69.

¹⁶¹ Vuosikymmenet Vuoksen varrella, eri kohdin, esim. s 79–83, 106–107, 125–126.

¹⁶² Sos.dem. eduskuntaryhmä julkaisi vaalien alla havainnollisen katsauksen vaalikaudelle asetetuista tavoitteista ja saavutuksista: Vaalikauden tasekirja 1987–1991. Helsinki: SDP 1991, esim. talouskehityksestä s 9–12. Vapaata sivistystyötä ei lainkaan mainita, vaan: ”Aikuiskoulutuksen painopisteeksi on viime vuosina noussut ammatillinen aikuiskoulutus” (koulutuksesta ja tutkimuksesta s 27–29, lainaus s 28).

¹⁶³ Eduskuntaryhmän tunnelmista ks. Iivari 2007 s 247–251; kasinotalouden kuumenemisestä ks. Suomen

Pentti Öhman. Uuden järjestön puheenjohtajaksi valittiin Helmer King.

Puheiden ja kokousasioiden ohella oli tarjolla ohjelmaakin. Sitä tarjosi tanssiva Kulturekot-ryhmä, jota säestivät Felspel-pelimannit. Ryhmä esitti rivitanssia lännen malliin, cowboy-tyylisiin asuihin sonnustautuneena. Järjestö toimi 16 kunnan alueella, kotipaikkana Pietarsaari. Vuoden lopulla siihen kuului jo 25 jäsenjärjestöä, joissa oli 3000 henkilöjäsentä.¹⁶⁴

Sivistysliiton suuren jäsenjärjestön SDP:n sääntömääräisessä puoluekokouksessa kesäkuussa 1990 Lappeenrannassa tunnelmat olivat eduskuntavaaleihin valmistauduttaessa vielä pohjanmaalaisten tavoin toiveikkaat. Pertti Paasio valittiin jatkamaan puheenjohtajana ja Ulpu Iivari puoluesihteerinä. Suoranaisesti Sivistysliittoa koskevia puoluekokousaloitteita ei ollut, sen sijaan lukuisia kouluja, oppilaitoksia ja opiskelua koskevia. Uusi korkeakoulu- ja tiedepoliittinen ohjelma hyväksyttiin. Lähtökohtaisissa tavoitteissa korostuivat ensimmäisinä ympäristökysymykset ja energiansäästö. Myös koulutuksen moniarvoisuutta painotettiin ja kokeilutoiminnan tärkeyttä. TSL:n laaja tontti hoitui hieman kärjistäen ilmaisten seitsemällä sanalla, lyhyellä lauseella: ”Aikuiskoulutus on laajennettava koko elämän pituiseksi mahdollisuudeksi.”¹⁶⁵

Sivistysliitossa katse oli ilmeisistä, voimistuvista ulkoisista paineista huolimatta vakaasti eteenpäin, kohti tulevaisuutta, josta oli juuri juhluvuonna ponnekkaasti laulettu. Samalla kuitenkin jonkin hetken verran muistettiin edeltäneitä vuosia ja vuosikymmeniä, kuin sieltä jotain osviittaa hakien.¹⁶⁶ Jukka Tuomisto on luonnehtinut 1990-lukua yleisesti siten, että vapaan sivistystyön asema muuttui, eikä pelkästään myönteisellä tavalla. Hänestä se joutui väkisinkin liikkeeseen ja ”hetkeksi jopa

poliittinen historia 1809–1999 s 325–326 (Nevakivi).

¹⁶⁴ Barbro Bäckstöm: Historiskt i Österbotten: ABF fick svensk studieorganisation. Arbetarbladet 10.5.1990 (lehtileike kirjoittajan kokoelmassa).

¹⁶⁵ Pöytäkirja SDP:n XXXV puoluekokous Lappeenranta 6.–10.6.1990. Helsinki: SDP 1990, valinnat s 191–195, 215–217, lähivuosien tavoitteet s 614–620, lainaus s 219; kotimaisten kutsuvieraiden tervehdyksen esitti SAK:n puheenjohtaja Pertti Viinanen (s 7–9) ja TSL:n edustajana, kutsuvieraana kokousta seurasi pääsihteeri Pentti Öhman (s 546).

¹⁶⁶ Syksyllä 1989 liitossa päätettiin uudelleen TSL:n historian laatimisesta, ja 1990 muodostettiin historiatoimikunta: puheenjohtajana Pentti Öhman, sihteerinä Juha Mäkinen, jäseninä Sakari Kiuru, Olavi Hurri, Marjaana Valkonen, Arja Pitkänen (vuoteen 1992), Esa Lahtinen, Juhani Hietanen (vuodesta 1993) ja historian kirjoittaja Tero Tuomisto (Aikamerkki 4/1990 s 23; TSL vuonna 1990 s 3). Kun käsikirjoitusluonnos valmistui, muodostettiin 1996 jatko-osaa varten (noin vuodesta 1950) uusi toimikunta: puheenjohtajana Erkki Tapola, sihteerinä Jorma Turunen, jäseninä Sakari Kiuru, Timo Toiviainen, Aimo Kairamo, Marja Rantala ja historian kirjoittaja Jussi Pikkusaari. Kun toimikunta ja sitten liittohallitus 1.12.1999 totesivat, ettei jälkimmäinen käsikirjoitus vastannut asetettuja tavoitteita, koko kaksiosainen hanke katkesi siihen (TSL vuonna 1999 s 19; Pikkusaari 2014 s 10–11, 251; historiatoimikunnan kannanoton 12.11.1999 kopio kirjoittajalla). – Tutkimustyö jatkui myöhemmin tämän kirjoittajan oman kiinnostuksen siivittämänä. Vuoden 2020 lopulla alkoi näyttää, että pitkään odotettu TSL:n historiategiä saattaa valmistua 1990 alkaneen kaksivaiheisen tutkimustyön tuloksena, vuosisadan kattavana kuvauksena (Seppo Korhonen: Historia kuin jättimäinen palapeli. Aikamerkki verkkolehti 19.11.2020). Näin tapahtui, ja ensimmäinen osa julkaistiin 426-sivuisena 1.9.2022 (Natasha Petrell: Menneisyyttä kannattaa muistaa. Aikamerkki verkkolehti 2.9.2022). Toisen, 552-sivuisen osan julkaisemisen ajankohdaksi päätettiin 13.2.2023.

tuuliajolle”.¹⁶⁷ Puhurit johtuivat aivan erityisesti maailmanlaajuisesta talouslamasta, joka seurauksineen iski Suomeenkin. Muitakin tekijöitä oli vaikuttamassa.

Ilmassa oli sentään jokunen myönteinenkin merkki. Esimerkiksi vuoden 1991 alussa astui voimaan tuloratkaisuun liittynyt aikuisopintotuen kehittämispäätös, jollaista SAK oli pitkään ajanut. Neljä vuotta kokeiluna käytössä ollut aikuisopintotuki vakainaistettiin, ja lisäksi uudesta Koulutus- ja erorahastosta ryhdyttiin tukemaan aikuisten omaehtoista ammatillista opiskelua. Taloudellinen tuki koostui monesta osasta.¹⁶⁸ Sen sijaan Lex Hurrin eli opintokeskusten valtioneuvoston lain (1975) uudistaminen ei toiveista huolimatta edennyt. Vuonna 1991 tarkoituksena oli kuitenkin hieman väljennettiin lakimuutoksella siten, että toiminta määriteltiin suunnitelmalliseksi aikuisopiskeluksi. On hyvä huomata, että tarkennus teki sivistysjärjestöille käytännössä mahdolliseksi myös ammatillisen koulutuksen järjestämisen. Opintokerhojen vähimmäiskokoontumisten määrä aleni kymmenestä viiteen.¹⁶⁹

Maaliskuun 1991 valtiolliset vaalit tuloksineen antoivat lisäksi oman kärkevän sävynsä muutamaksi vuodeksi. SDP kärsi toisen peräkkäisen vaalitappion, eikä paljoa lohduttanut, että sinipunan hallituskumppani kokoomus hävisi vielä enemmän. Puheenjohtaja Pertti Paasio veti puolueensa nopeasti pois hallituskavaliuista. Keskustapuolue sai ”veret seisauttaneen vaalivoiton”, kuten on sattuvasti luonnehdittu, ja puheenjohtaja Esko Ahon johdolla muodostettiin huhtikuun lopulla uusi, pitkstä aikaa puhtaasti porvarillinen enemmistöhallitus.¹⁷⁰ Ulkoministerinä oli aluksi Paavo Väyrynen (kesk), valtiovarainministerinä Iiro Viinanen (kok), opetusministerinä Riitta Uosukainen (kok) ja kulttuuriministerinä Tytti Isohookana-Asunmaa (kesk), vain muutamia valtioneuvoston jäseniä mainiten.

TSL:n edustajakokous pidettiin Helsingin työväentalolla toukokuussa 1991, viimeisen kerran voimassa olleiden sääntöjen mukaan kaksipäiväisenä. Nyt ei ollut tuttua, oman liikkeen ja jäsenjärjestön ministeriä kertomassa valtioneuvoston kuulumisia, ja muutenkin oltiin odottavalla kannalla suhteessa uuden hallituksen tuleviin otteisiin. Kokousedustajien pöydällä oli runsaasti päätettäviä asioita, jotka monella tavalla vaikuttivat TSL-purren tulevaan suuntaan. Elettiin jälleen kerran Sivistysliittoa ravistavan murroksen keskellä.

Periaatteellisissa linjauksissa tehtiin ratkaisuja, joita kohti oli jo jonkin aikaa ryhdytty henkisesti siirtymään. Edustajakokoukseen valmistauduttiin edellisen vuoden kuluessa pohtien laajasti liiton tulevaisuutta ja valmistellen toimintastrategiaa. Erityisesti puntaroitiin aluetoiminnan kehittämisen

¹⁶⁷ Jukka Tuomisto 2003 s 72, myös lainaus.

¹⁶⁸ Jari-Pekka Jyrkänne: Tupon koulutuspaketissa aikuisopintotuen kehittäminen jatkuu. Aikamerkki 2/1990 s 12–14; Vaalikauden tasekirja 1987–1991 s 29.

¹⁶⁹ Rantanen, Saari-Musakka s 99, 106.

¹⁷⁰ Keskustapuolue sai 55 kansanedustajaa (+15), SDP 48 (-8), kokoomus 40 (-13), vasemmistoliitto 19 (+3), ruotsalainen kansanpuolue 12 (-1), vihreät 10 (+6), kristillinen liitto 8 (+3), SMP 7 (-2), liberaalit 1 (+1). Keskustapuolueella oli 8 ministeriä, kokoomuksella 6, ruotsalaisella kansanpuolueella 2 ja kristillisellä

vaihtoehtoja.¹⁷¹

Jussi Pikkusaari on lainannut kirjaansa Pentti Öhmanin laatiman muistion kohtia, joilla muutoksia pohjustettiin. Pääsihteeri Öhman näki uhkina ja heikkouksina muun muassa kilpailun kovenemisen koulutustoiminnassa, yhteistyökumppanien aseman heikkenemisen, julkisen sektorin säästötoimet ja kunnallistalouden tiukentumisen. Kun TSL oli järjestöjen muodostama järjestö, tulokset riippuivat liiaksi muiden kuin liiton itsensä tekemisistä. Lisäksi alue- ja paikallistason organisaatioiden taloudelliset toimintaedellytykset olivat yleisesti heikot.

Vaakakupin toisella puolen Öhman näki kuitenkin mahdollisuuksia ja vahvuuksia: uutta tietotekniikkaa, jäsenjärjestöjen koulutustarpeiden kasvua järjestöjen kokemien uusien haasteiden edessä. Vapaa-aika oli lisääntynyt, koulutustason kohoaminen lisäsi opiskelunvalmiuksia, yhteisö- ja henkilöstökoulutus oli lisääntymässä, uusia kohderyhmiäkin oli olemassa varhaiskuntoutuksen ja eläkkeellesiirtymisen valmennuksen ansiosta. Myös aikuisten opintotuki oli paranemassa. TSL:n omina vahvuuksina Öhman näki edelleen kattavan alue- ja paikallisorganisaation, henkilökunnan ammattitaidon, suuret ja voimakkaat jäsenjärjestöt, laajat kansainväliset yhteydet sekä liiton keskeisen aseman niin työväenliikkeen kuin kansalaisjärjestöjenkin parissa. Vahvuutena oli myös vankka oma sivistyshistoria ja -perinne.

Edustajakokouksessa 1991 uudistettiin sääntöjä, ja erityisesti tarkoitussykälään tehtiin sanallisesti pieniä, mutta merkillepantavia muutoksia. Työväenliike- ja työväki-sanat poistettiin; varsinkin jälkimmäinen oli jossain muodossa ollut aina mukana Väinö Voionmaan ensimmäisistä puheenjohtajavuosista alkaen. Uusi kohta kuului: ”Liitto toimii jäsentensä yhteenliittymänä ja sen tarkoituksena on edistää sivistyksellistä tasa-arvoa, edistää kansalaisten yhteiskunnallista toimintaa ja kulttuuriharrastuksia sekä kehittää erilaisia vapaa-ajankäyttömuotoja ja edistää kansainvälistä sivistyksellistä yhteistyötä ja vuorovaikutusta.”

Toiminta-ajatuksen maininnat jatkoivat valitulla tiellä: ”TSL tyydyttää kansalaisten sivistystarpeita ja edistää sivistyksellistä tasa-arvoa, elämän hallintaa, yhteiskunnallista osaamista ja luovuutta.” Vanha tuttu omaehtoisuus mainittiin nyt muodossa ”ihmisten omaehtoisuus”. TSL:n kerrottiin kehittävän sivistysjärjestönä ja opintokeskuksena ”aikuiskasvatusta ja kulttuuritoimintaa”. Ovet pidettiin korostetusti avoinna: ”TSL:n palvelut ovat kaikkien kansalaisten käytettävissä.”

Lisäksi kokouksen antamassa julkilausumassa muotoiltiin tuleva viiteryhmä väljästi: ”Tulevaisuuden sivistysliikkeen on rohkaistava aikuisia uskomaan omiin mahdollisuuksiin ja kehitettävä sellaisia toimintamuotoja, joissa yhteinen osallistuminen, tekeminen ja vaikuttaminen on mahdollista.”

liitolla 1 (Suomen poliittinen historia 1809–1999 s 356–357).

¹⁷¹ TSL vuonna 1990 s 1.

Jussi Pikkusaaren mukaan tämä muotoilu irrotti TSL:n työväenliikkeestä, katkaisi pitkän yhteyden. Niin voisi helposti tulkita ilmaistujen käsitysten ja sanavalintojen perusteella. Se ei ollut kuitenkaan välttämättä aivan koko totuus, vaikka tiettyä perustaa sille olikin. On hyvä huomata, että liiton nimi ja nimilyhenne pysyivät entisellään ja jäsenistökin (yli 40 järjestöä) perustaltaan samana. Ovia oli avattu menneinäkin aikoina muun muassa läheiseen yhteistyöhön porvarillisten sivistysjärjestöjen suuntaan. TSL:n kulttuuri- tai muissa tilaisuuksissa ei ollut ennenkään tarkastettu ovelta jäsenkirjoja eikä niitä edellytetty opintokerholaisiltakaan.

Sanana työläisen tai työväen kaiku ei 1990-luvulla ollut enää sama kuin vuosikymmeniä aiemmin. Esimerkiksi tehdasta ajatellen palkansaaja, duunari tai ammattityöntekijä tuntuivat ajassa sopivammilta verstaan puolella, vaikka yhteiskunnallinen asema suhteessa työnantajaan oli sama kuin ennen. Toimistotyössä oli puolestaan yhä useammin toimihenkilöitä tai viranhaltijoita. Lakkokamppailuissa toki työväen vanhat taistelulaulut ja sanonnat nousivat vielä herkästi mieleen, suurporvarista ja riistokapitalistista alkaen.

Kaksi vuotta myöhemmin, liittokokouksessa 1993, tehtiin strategiaperussuunnitelmassa lisäksi merkille pantava linjanveto: omistajuus ja asiakkuus nähtiin nyt eri asioina. Se liittyi tavoitteisiin saada liiton koulutustoiminnan pariin uusia asiakkaita ja päästä taloudellisesti tuottaville markkinoille, sillä näkymät entistä vahvemman yhteyden saamisesta omaan perinteiseen jäsenkenttään eivät näyttäneet lupaavilta. Voi perustellusti arvioida Pikkusaaren tavoin, että uusi linjaus vähintäänkin murensi vanhaa ajatusta siitä, että työväki ylläpiti Sivistysliittoa ”omien järjestöjensä kautta itseään varten”. Kun lisäksi opinto- ja piirijärjestöt pysyivät edelleenkin toivottua heikompina toimijoina, johtopäätökseksi muodostui tukeutuminen selkeämmin liittokeskeiseen toimintamalliin ja ydintehtävien määrittämiseen.

Pikkusaari muotoilee kirjassaan niin, että edellä luonnehdituilla linjauksilla TSL siirtyi ”työväen omaehtoisesta sivistystyöstä aikuiskoulutuksen markkinoille”. Siitä pitkälti olikin muutoksissa kysymys: väljennettiin tarkoituksella julkisia periaatteellisia ilmauksia, kun tavoiteltiin uusia koulutettavia tahoja ja osallistujia koulutus- sekä opetustilaisuuksiin. Samalla kyllä TSL edelleen pyrki pitäytymään ”markkinoita” ja ”tuotteita” valittaessa oman pitkän ”perinteensä luomiin vahvuuksiinsa”, kuten hän on myös muotoillut.¹⁷² Tällaisia aatepohdintoja ei juuri tarvinnut käydä Opintotoiminnan Keskusliiton parissa.¹⁷³

On paikallaan esittää ainakin avoimia kysymyksiä, joita kenties lukijankin mielessä väikkyä. Menettikö TSL jotakin, kun edellä mainitut sana- ja linjavalinnat tehtiin? Kun työväki vaihtui kansalaiseksi? Pitkästä henkisestä sidoksesta katkesi ainakin jokin sanoin ilmaistu yhteyden säie Väinö Voionmaahan liittyneen menneisyyden sekä päätöksenteon hetken välillä. Mutta merkitsikö

¹⁷² Pikkusaari 2014 s 252–257, lainaukset s 252–253, 257. Sivistysliiton Aikamerkissä (4/1991, s 7–9) julkaistiin kouluhallituksen entisen pääjohtajan Erkki Ahon aikuiskoulutusseminaarissa Tampereella elokuussa pitämä puheenvuoro ”Tarvitaanko uudenmuotoisia, joustavia aikuiskoulutustutkintoja?”

¹⁷³ Ojanen s 101.

se jonkin päättymistä tai todellista menetystä siinä toimintakentässä? Ellei ajan paineissa olisi ulkoisesti joustettu, olisiko seurauksena ollut jääminen jonkinlaiseksi toiminnalliseksi museoksi, hieman liiton edesauttamana syntyneen Työväentalomuseon tavoin?

Eteenpäin on elävän mieli. Kun TSL:n toiminta ei hetkeksikään katkennut edelleen jatkuneen, aiempia voimakkaamman murroksen keskellä, vastauksia löytyi jatkosta, käytännön toiminnasta. On myös hyvä muistaa, että erittäin harvoin mikään muutos on täydellinen: jotain, ehkä paljonkin entisestä jatkuu. Jokainen muutos on aina myös mahdollisuus.

On myös aiheellista painottaa, ettei TSL ollut tällaisissa periaatteellisissa ratkaisuissa ollenkaan yksin. Muillakin sivistysjärjestöillä oli kasvavaa mielenkiintoa avartuviin aikuiskoulutuksen näkymiin.¹⁷⁴ Samalla julkisuudessa oli kyllä myös pelkoa siitä, että laajaksi muodostunut sivistysjärjestöjen ja kansanopistojen kokonaisuus saattaisi uudessa, taloudellisia tuottoja painottavassa tilanteessa kärsiä kaavailuista valtionavustusten leikkauksista.¹⁷⁵

Omalla tavallaan kiintoisa rinnastus oli myös Kansan Sivistystyön Liitossa jo paljon aiemmin havaittu asennoituminen, hienoinen etäisyyden hakeminen suhteessa kansandemokraattiseen/kommunistiseen liikkeeseen. Muutamat KSL:n parissa esitetyt suorasukaiset havainnot ja näkemykset olivat aiheuttaneet jopa ärtymystä liiton poliittisissa taustayhteisöissä. KSL:n Jukka Tainio korosti *Kansan Uutisten* haastattelussa vuonna 1989 hieman erikoisesti, että itse asiassa tuolloin perusteilla ollut vasemmistoliittokin oli eräänlainen ”oppimisprosessi” sekä ”aikuiskasvatuksellinen projekti”. Lisäksi hän arvioi, että ”raja-aita ammatillisen koulutuksen ja aikuiskasvatuksen välillä on vedetty liian tiukasti”. Liiton yleisenä tavoitteena oli ”edistää sivistyksellisen tasa-arvon toteutumista”, hahmotti Tainio.¹⁷⁶

TSL:n sääntömuutoksilla kevennettiin toukokuussa 1991 lisäksi hallintoa: edustajakokous muuttui liittokokoukseksi ja se kokoontui jatkossa joka toinen vuosi, käytännössä vain muutaman tunnin kerrallaan. Valtuustosta luovuttiin. Liittotoimikuntaan tulivat uudelleen mukaan varajäsenet, joista oli 1960-luvulla luovuttu. Piirijärjestöjen neuvottelukunta kokoontui Lapin piirin Seppo Lehtimäen puheenjohtajalla toimintaa arvioiden vielä muutamana vuonna keväin ja syksyin, mutta sittemmin vain kerran vuodessa keväällä. Vuonna 1994 sen puheenjohtajana aloitti imatralainen Urpo Tiainen

¹⁷⁴ Rinnastuksena olkoon Maaseudun Sivistysliitto: se ryhtyi jo 1980-luvulla ”tuottamaan entistä enemmän aikuiskoulutusmarkkinoille yleisesti suunnattuja koulutuspalveluja” (Henttinen s 209). OK:n osalta ks. Ojanen s 100.

¹⁷⁵ Olli Kaikkonen: Syrjäyttääkö liiketoiminta vapaan sivistystyön? Helsingin Sanomat 26.9.1991 (lehtileike kirjoittajan kokoelmassa).

¹⁷⁶ Esa Ålander: KSL haluaa auttaa ihmisiä rakentamaan tulevaisuuttaan. *Kansan Uutiset* 27.10.1989, myös lainaukset (lehtileike kirjoittajan kokoelmassa). Kansan Sivistystyön Liitossa ryhdyttiin 1990-luvun puolella hankkimaan rahoitusta omalle sivistystyölle ”maksullisella palvelutoiminnalla”, esim. ammattiliittokohtaisilla työttömien kursseilla ja osuuskuntien kouluttamisella sekä myös naisyrittäjyyskoulutuksella (Liisa Korhonen: KSL-pedagogiikan kaaria omakohtaisen kokemushistorian kautta, julkaisussa Sivistystyön itseymmärrys s 74).

Kymen piiristä, ja varapuheenjohtajana oli vihtiläinen Raija Talonen Uudenmaan piiristä.

Huomattava muutos liiton yleisilmeessä oli, kun Kuvataidetoimikunta irtautui kannatusjäsenineen Sivistysliitosta itsenäisenä yhdistyksenä vuonna 1991. Vielä edellisen vuoden kuluessa toimikunta järjesti useita näyttely- ja ateljeekäyntejä sekä huhtikuussa kuvataidematkan Pariisiin. Oopperasta ja kuvataiteesta nautittiin lisäksi Savonlinnan kesässä heinäkuussa. TSL:n parissa viimeiseksi kokoonpanoksi jäi: puheenjohtajana Kirsti Hynynen ja sihteerinä liiton kuvataidesihteerinä Hanne Elomaa sekä jäsenet Erkki Kannosto, Pertti Kukkonen ja Anneli Sipiläinen (Kuvanveistäjäliitto), Irmeli Kukkapuro (Taidegraafikot), Kaari Martikainen, Markku Pääkkönen ja Katriina Salo (Taidemaalari-liitto) sekä Harry Forsberg Lahdesta, Xenia Parros Helsingistä, Armas Salovirta Espoosta ja Sulo A. Savo Porista.

Vuoden 1992 alussa Sivistysliitossa otettiin käyttöön aluejärjestelmä: neljätoista piiriä muokattiin viideksi aluekeskukseksi. Ne olivat Etelä-Suomen, Länsi-Suomen, Sisä-Suomen, Itä-Suomen ja Pohjois-Suomen aluekeskukset. Seuraavina vuosina ne liitettiin osiksi Sivistysliiton edelleen kehittyvää atk- ja tietoliikenneperustaista opintokeskus- ja muuta hallintoa. Piiritoimistot muuttuivat aluetoimistoiksi. Kuhunkin aluekeskukseen kuului yhdestä kolmeen vanhaa piiriä ja vaihteleva määrä opintojärjestöjä. Lisäksi tehtiin paikoin pientä hienosäätöä. Vuoden 1997 alussa aluekeskusten määrä väheni yhdellä, kun Sisä-Suomi liitettiin Länsi-Suomeen. Samana vuonna piirijärjestöjen neuvottelukunnan luonne muutettiin aluekeskusten vapaaehtoistyön foorumiksi.¹⁷⁷

Talouslama iskee rajuna

Pitkään jatkuneen talouskasvun jälkeen vuoden 1991 kuluessa Suomen kansantalouden kokonaistuotanto putosi jyrkästi. Tilastoluvut olivat vuosikymmeniin poikkeuksellisen suuria ja hätkähdyttäviä. Lyhyesti ilmaisten syvän suomalaisen talouslaman taustalla oli monta, osin sattumalta yhtäaikaan vaikuttanutta tekijää: rahamarkkinoiden epäonninen vapauttaminen talouden kiihkeässä kuumentumisvaiheessa, sitten maailmanlaajuisen laman alkaminen ja vientimahdollisuuksien nopea heikentyminen. Samaan saumaan osui myös Neuvostoliiton hajoaminen ja sinne suuntautuneen merkittävän kokoisen viennin tyrehtyminen kuin seinään. Esimerkiksi Paavo Lipponen on muistelmissaan korostanut suomalaisen talouden sulkeutuneisuuden vaikutusta.¹⁷⁸

Kaiken seurauksena oli yritys- ja tuotantotoiminnan vaikeutuminen, konkurssien lisääntyminen ja voimakas työttömyyden laajentuminen. Pentti Puoskari on luonnehtinut, että Esko Ahon porvarillisen hallituksen ohjelma oli ”sekoitus vaalitaistelussa luvattuja uudistuksia ja heräävää tietoisuutta kansantalouden ongelmista”. Käytännössä pyrittiin ”suojaamaan perinteisiä elinkeinoja ja työpaikkoja”, mutta samaan aikaan ”työttömyys sai kaupungeissa kehittyä rakenteelliseksi

¹⁷⁷ Pikkusaari 2014 s 250–257, 260–262; TSL vuonna 1990 s 25; TSL vuonna 1992 s 19–20.

¹⁷⁸ Lipponen 2014 s 366–371; eduskuntaryhmän tunnelmista Iivari 2007 s 247–260.

ongelmaksi”.¹⁷⁹

Vakaan markan politiikkaa ajava porvarillinen hallitus velkaantui voimakkaasti muun muassa yltyvää työttömyyttä hoitaessaan ja pankkisektorin romahtamista estäessään. Velkarahan korko oli korkealla. Pankkien tukeen meni lopulta likimain sotakorvauksia vastannut määrä markkoja.

Hallitus ei sosialidemokraattien ja muutamien muidenkin toiveista huolimatta elvyttänyt talouselämää, vaan se ryhtyi ahdingossa moniin julkisten menojen supistuksiin ja leikkauksiin, joiden aiheellisuudesta ja oikeudenmukaisuudesta käytiin kyllä keskustelua. Jukka Nevakivi on muotoillut varovaisesti: ”Ahon keskusta-oikeistohallituksella oli Suomen pahimman talouskriisin kanssa otellessaan se vaikeus, että se ei kyennyt kohtelemaan työntekijäjärjestöjä niin, että ne olisivat lähteneet tädestä sydäimestään mukaan kansallisiin ponnistuksiin.” Toisaalta hallituksella oli vaikeuksia hillitä omia etupiiripyyteitä MTK:n ja teollisuuden taholla.¹⁸⁰

Sosialidemokraattisen liikkeen sisäisiä vaikeuksia kuvasti vaalitappion ja porvarillisen hallitusratkaisun jälkeen se, että nyt katsottiin aiheelliseksi kutsua uudessa tilanteessa koolle ylimääräinen puoluekokous marraskuussa 1991. Kokouksessa käytiin totista pyykinpesua vaalitappiota edeltäneestä politiikasta, tulevista näkymistä ja myös esimerkiksi hallitusneuvotteluista luopumisesta. Hyvinvointivaltion saavutusten turvaamisen tarpeeseen viitattiin. Helsingin työväentalolla vaihtui puheenjohtajaksi STS-pankin pääjohtaja Ulf Sundqvist ja puoluesihteeriksi Markku Hyvärinen. Julkisuuteen annetussa kannanotossa vaadittiin jo lamaannuttamisesta luopumista ja heti otsikossa haluttiin ”Suomi päättäväisesti nousuun”.¹⁸¹

Lama heijastui vääjäämättä myös sivistystoimintaan ja sen edellytyksiin. Opetushallituksen suunnitelmat leikata kansanopistojen valtionapuja noin kymmenellä prosentilla aiheuttivat niissä tuntuvaa levottomuutta ja pelkoa tulevaisuudesta.¹⁸²

Pääsihteeri Pentti Öhman muistutti uuden sosialidemokraattisen aikakauslehden kirjoituksessaan vuoden 1992 alussa, että taloudellinen lama merkitsi uhkaa ja myös haastetta suomalaiselle sivistisyhteiskunnalle. Hän muistutti SDP:n vuoden 1987 periaateohjelmasta, jonka mukaan ”ihmisten oikeus sivistykseen ja tietoon koskettaa vallankäyttöä koko yhteiskunnassa”. Ja lisäksi: ”Kamppailu sivistyksestä ja tiedosta on kamppailua yhteiskunnallisesta vallasta.” Sivistyksellinen eriarvoisuus saattoi olla tulevaisuuden yhteiskunnan suurimpana uhkana. Lasten ja nuorten koulutuksessa oli edelleen eriarvoisuutta luovia ja ylläpitäviä rakenteita, korkeakouluihin valikoitui

¹⁷⁹ Puoskari s 40, 81, myös lainaukset.

¹⁸⁰ Suomen poliittinen historia 1809–1999 s 325, 329, lainaus s 329;

¹⁸¹ Pöytäkirja SDP:n ylimääräinen puoluekokous Helsinki 16.-17.11.1991. Helsinki: SDP 1992, kannanotto s 270–272, lainaus s 270, valinnat s 273.

¹⁸² Mikael Pentikäinen: Opetushallitus sulkisi ainakin 18 kansanopistoa. Helsingin Sanomat 8.12.1992; Petri Seppä: Ilman valtionapuja kansanopistot nurin. Demari 16.12.1992; samoihin aikoihin epäiltiin, että KSL:n Kemin lukuisissa opintokerhoissa olisi ollut mukana myös ”paperikerhoja” hankkimassa varoja

ylimpien sosiaaliryhmien jälkeläisiä ja aikuiskoulutuksella ennestään hyvin koulutetut hankkivat mieluusti lisäkoulutusta. Kehittämisen tarpeita siten oli. Öhman muistutti vielä, että taloudellinen ahdinko pakotti miettimään tulevaisuutta. ”Aikuiskoulutuksen eri muodot tarjoavat myönteisiä mahdollisuuksia itsensä kehittämiseen työttömyyden ja lomautusten vaihtoehtona.”¹⁸³

TSL:n toimintakertomuksessa vuodelta 1992 mainittiin ensimmäisillä riveillä alakuloisesti, että liitto oli ”keskittynyt toimintaedellytystensä turvaamiseen”. Siihen oli tarvetta, sillä valtionapuja oli leikattu. Tuloja vähensi sekin, että merkittävä, suuri ja pitkäaikainen jäsen E-osuusliike (eli KK) luopui omien talousvaikeuksiensa keskellä liiton jäsenyydestä. Yhtenä uutena sisältönä toimintaan tuli entistä voimakkaammin työttömille suunnattu koulutus niin liiton parissa kuin myös monissa paikallisissa opintojärjestöissä.

Sivistysliiton vuosi 1992 ei kokonaisuudessaan kuitenkaan kuvastanut alavirettä. Opintokerhojen lukumäärä ja myös luennot lisääntyivät jonkin verran. Kurssien määrä sen sijaan laski. Kuopiossa juhlistettiin Ranta-Toivalan kurssikeskuksen 20 vuotta liittohallituksen kokouksella sekä siihen liitetyllä seminaarilla, Aikuiskoulutuksen Kalakukkopäivällä. Alustajana oli pääjohtaja Erkki Aho. Kurssikeskuksessa oli vuoden kuluessa kaikkiaan 140 tapahtumaa ja kävijöitä runsaat 3200 henkilöä. Käyttöaste oli kuitenkin aiempia vuosia vaatimattomampi.

Suomen suhde yhdentyvään Eurooppaan alkoi kiinnostaa suomalaisia yhä enemmän, ja EY-keskustelua virisi kansalaisjärjestöissä. TSL ei tarkoituksella ottanut suoraan kantaa, mutta tuotti opinto- ja keskusteluaineistoksi laaditun julkaisun *Eurooppa muuttuu, Eskoseni*. Sen ensimmäinen 4000 kpl painos myytiin loppuun vuoden kuluessa. Lisäksi TSL toteutti yhdessä ay-liikkeen kanssa yhdeksän alueellista kurssia otsikolla ”Suomi ja Euroopan integraatio”. Osallistujia oli keskimäärin nelisenkymmentä. Yhdentymistä tarkasteltiin laajasti talouden ja politiikan sekä palkansaajan näkökulmasta.

Jätjän kymmenennet kulttuuripäivät kesäkuussa Varkaudessa oli liiton kulttuuritoiminnan huomattavin tapahtuma. Se oli samalla liiton tarjoamaa antia tasavallan 75-vuotisjuhlavuoteen. Sen yhteydessä oli kaikkiaan 25 eri tilaisuutta, muun muassa asiantuntijakeskustelua, tukkilaiskilpailu, metsätaitokilpailu ja totuttuun tapaan moottorisahauksen SM-kisa. Oli taidenäyttelyä ja harrastustöiden näyttelyä, kuultiin Juice Leskisen sekä Topi Sorsakosken ja Agents-yhtyeen musiikkiesityksiä. Järjestelytoimikunta palkitsi 25-vuotiaan tapahtuman keksijän, opetusneuvos Olavi Hurrin kulttuuripalkinnolla. Muitakin palkintoja jaettiin, esimerkiksi tukkilaistaitoja ja perinnettä ylläpitänyt sekä monissa näytöksissä esitellyt Tukkilaisperinneyhmä – Martti Eronen, Olli Lehto ja Aulis Nousiainen – palkittiin Jätjän kulttuuripalkinnolla.¹⁸⁴

yhdistystoimintaan (Kansan Uutiset 23.12.1992, lehtileikkeet kirjoittajan kokoelmassa).

¹⁸³ Pentti Öhman: Suomi sivistisyhteiskuntana. Suunta 2000 1/1992 s 25–28, lainaukset s 26, 28; ks. myös Pentti Öhman: Aikuisopiskelu – silta yli laman. Aikamerkki 4/1991 s 2 (pääkirjoitus).

¹⁸⁴ TSL vuonna 1992 s 1, 10, 21–23, lainaus s 1. Mainittakoon, että puheenjohtaja Backman näytti esimerkkiä säästäväisyydessä: hänen aloitteestaan koko liittohallitus luopui 1993 vuosipalkkioistaan, mikä

Avustusten leikkaukset tulivat heijastumaan voimakkaasti Sivistysliiton toimintaan. Henkilökuntaa supistettiin. Irtisanomiset olivat kipeitä. Samaa kokivat laman vuosina monet muutkin julkisia avustuksia saaneet työväenjärjestöt, ja niiden toiminta vaikeutui. Niissä tuntuikin usein siltä, että valtiovarainministeriön leikkauslista juuttui paikoilleen t-kirjaimen kohdalle. T niin kuin työväenliike.

Aivan näin jäykkä ei leikkausten ja säästöjen lista tainnut kuitenkaan olla. Esimerkiksi Maaseudun Sivistysliitto joutui suuriin vaikeuksiin ja toiminnan supistuksiin heti vuonna 1991. Liitossa työskenteli keskimäärin 38 henkilöä, mutta vuosien 1991–92 kuluessa heistä irtisanottiin seitsemän valtionapujen supistuessa. Liiton vahvaa aluetta, kulttuuritapahtumia, lykättiin tai peruttiin kokonaan. Edeltäneiden vuosien omat talousvaikeudet vielä vahvistivat maan hallituksen tekemien leikkausten vaikutuksia. Toiminnanjohtaja Seppo Niemelän mukaan MSL yllätettiin ”housut kintuissa”. Enää ei ollut käytettävissä tutuiksi käyneitä, eduskunnan myöntämiä joululahjarahojakaan, joita eduskuntapuolueet olivat voineet hyödyntää itseään lähellä olleisiin hyviin ja tarpeellisiin hankkeisiin. Näin kävi siis siitä huolimatta, että kulttuuriministerinä oli Tytti Isohookana-Asunmaa, MSL:n johtokunnan jäsen.¹⁸⁵

Toisaalta maan suurin sanomalehti *Helsingin Sanomat* kertoi elokuussa 1992, että kokoomusta lähellä ollut Kansallinen Sivistysliitto oli onnistunut kasvattamaan valtionapujaan opetusministeri Riitta Uosukaisen kaudella parisataa tuhatta markkaa. Voi arvata, että ihan lähtökohdista ja perusteluista riippumatta se jonkin verran harmitti muita, sillä sivistysmäärärahat supistuivat kokonaisuudessaan kahdessa vuodessa 19 miljoonasta 15 miljoonaan markkaan (noin 3,7 miljoonaan euroon). Kokonaistilanne oli vaikea: työttömyys jatkoi kasvuaan, mutta yleissivistävää aikuiskoulutusta tarjonneet järjestöt joutuivat valtiollisen leikkurin edessä yleensä supistamaan tarjontaansa, joka arvatenkin kiinnosti myös työttömiä, joiden pakollinen vapaa-aika lisääntyi.¹⁸⁶

Sosialidemokraattien kaipaamaa taloudellista elvytystä ja nousua ei tullut, vaan lama syveni vuodesta toiseen. Vuoden 1992 kaksi devalvaatiota ja markan kelluttaminen heikensivät markan arvoa, ja viennille avautui näin uudelleen mahdollisuuksia. Markan arvon alentaminen merkitsi kuitenkin samalla sitä, että omaisuusarvot heikkenivät ja ulkomainen velka sekä ulkomaiset tuotteet kallistuivat. Lukuisat yrittäjät jäivät pitkään, raskaaseen velkavankeuteen lainoja ja velkoja maksaessaan. Monet työtä vaille jääneet syrjäytyivät kokonaan työmarkkinoilta jääden kituuttamaan työttömyyskorvauksen varassa. Vuonna 1993 työtä vailla oli jo runsaat puoli miljoonaa suomalaista. Työttömyys väheni tuskallisen hitaasti.¹⁸⁷

oli ollut pitkään käytäntönä (Pikkusaari 2014 s 250).

¹⁸⁵ Henttinen s 223, 226, lainaus s 223; Tytti Isohookana-Asunmaa (s. 1947) oli MSL:n johtokunnan jäsen 1984–99 ja kansanedustajana 1983–2003 (Henttinen s 294; ks. myös Suomen kansanedustajat I s 286).

¹⁸⁶ *Helsingin Sanomat* 1.8.1992 (lehtileike kirjoittajan kokoelmassa).

¹⁸⁷ Suomen poliittinen historia 1809–1999 s 325–329 (Nevakivi).

Punapääoma ahdingossa

Konkurssiaallosta tuli hyvin voimakas. Moni jäi pitkäksi aikaa velkavankeuteen. Suomalainen talouselämä koki syvällisiä ja pitkälle ulottuvia rakenteellisia muutoksia.

Aivan erityinen, ellei suorastaan erikoinen tapahtumasarja koski Suomen kommunistista puoluetta. Vaikka vasemmistoliitto oli perustettu vuonna 1990, oli SKP jäänyt toistaiseksi vielä jäljelle ns. alasajovaiheeseen. Arvo Aalto arvioi muistelmissaan (1988) ajankohdan talouden kuumentumisesta, että parhaiten kiihtyneessä talouselämissä, ”pelikapitalismissa”, pärjäisivät ”ammattipelurit”.¹⁸⁸

Aalto osui hämmästyttävällä tavalla oikeaan, sillä muutamia vuosia myöhemmin paljastui, että SKP:n oma varainhoito oli muuttunut holtittomaksi. Puolue oli ylivelkaantunut, eikä se kyennyt hallinnoimastaan yritysryppästä huolimatta selviytymään veloistaan. Rahaa oli hupennut epävarmoihin sijoituksiin, sinkkiämpäreistä ja ravihevosista alkaen, kuten lehdissä kerrottiin. Vuonna 1992 se ajautui konkurssiin ensimmäisenä puolueena Suomessa. Se oli kaikkea muuta kuin mairitteleva päätös pitkän tien käyneelle poliittiselle liikkeelle. Aatteellisille vastustajille se oli aivan herkullinen uutinen, kuten oli ollut myös isonveljen, NKP:n romahdus naapurimaassa. Mukana meni myös Helsingin maineikas Kulttuuritalo, arkkitehti Alvar Aallon luomus, joka sittemmin mutkien kautta päätyi yhteiskunnan haltuun.

SKP ei jäänyt ainoaksi suureksi ja valtakunnallisesti näkyväksi järjestöksi, joka kaatui lamavuosina nurin. Konkurssin kokivat myös toiseksi suurin ammatillinen keskusjärjestö Toimihenkilöiden ja virkamiesten keskusjärjestö (TVK) ja 90-vuotias, puolentoista miljoonan jäsenen suuruinen Suomen valtakunnan urheiluliitto (SVUL). Sivistysliiton tavoin jatkoi taloudellisten vaikeuksien keskelläkin TUL omaa toimintaansa, ei tosin aivan entisessä laajuudessaan, vaan niukentuneiden varojen mahdollistamin muodoin.

Pankkien, etenkin säästöpankkiryhmän vakavaraisuus heikkeni vuosia kestäneen väljän, riskipitoisen luotonannon seurauksena. Säästöpankkien Keskusosakepankki (SKOP) sortui miljardiluokan luottotappioihin ja Suomen Pankki joutui ottamaan sen haltuunsa syksyllä 1991. Vuotta myöhemmin ajautui niin sanotun punapääoman eräänlainen lippulaiva, STS-Pankki, Kansallis-Osake-Pankin syliin. STS:n punaiset valokirjaimet poistui pankkitalon ulkosivulta, Hakaniemen torin maisemasta, torstaina 21.1.1993. Lisäksi kolme vuotta myöhemmin KOP ja Suomen Yhdyspankki (SYP) fuusioituivat ja muodostivat Merita Pankin. Kiihkeää oli ajan riento. Myöhemmin vuonna 2000 sen nimeksi vaihtui pohjoismaisen pankkiyhteistyön tuloksena Nordea.¹⁸⁹

¹⁸⁸ Aalto s 200, myös lainaukset.

¹⁸⁹ Suomen poliittinen historia 1809–1999 s 326–327 (Nevakivi); Iltä-Sanomien 22.1.1993; Asko Tanhuanpää: Kasinokeinottelu kaatoi kommunistit. Iltalehti 17.11.2012 (lehtileikkeet kirjoittajan kokoelmassa). Mainittakoon, että seuraava konkurssin tehnyt puolue oli 1995 SMP.

Lyhyesti voi todeta, että työväenpankin kaatuminen synnytti osin hyvinkin kiihvasta keskustelua, joka kohdistui myös aiempaan pääjohtajaan. Helmikuussa 1993 Ulf Sundqvist päätti jättäytyä pois SDP:n puheenjohtajan tehtävästä, sillä hän ”arvioi itseensä kohdistuneen STS-pääjohtajakauden tapahtumia koskevan julkisen ajolahdin muodostuneen rasitukseksi puolueelle”, kuten puolueen toimintakertomuksessa kuvattiin. Hetken aikaa puoluetta johti ns. virkaatekevänä varapuheenjohtaja, toimittaja Antero Kekkonen.¹⁹⁰

Sääntömääräisessä puoluekokouksessa kesäkuussa 1993 HTY:n talolla Helsingissä käytiin perusteellista keskustelua ajankohtaisesta tilanteesta ja tarpeellisista askelista parempia aikoja kohti. Uudeksi puheenjohtajaksi valittiin äänestyksen jälkeen valtiotieteiden maisteri Paavo Lipponen.¹⁹¹ Kokouksessa vahvistettiin loppukevään jäsenäänestyksen tulos: vuoden 1994 presidentinvaaleihin valittiin ehdokkaaksi valtiosihteeri Martti Ahtisaari. Kokouksen päätöksiin kuului myös tavoite saada Suomi jäsenenä mukaan yhdentyvään Eurooppaan. Aloitteita oli 169, mutta ei yhtään aivan suoranaisesti TSL:n toimintakenttää koskevaa.¹⁹²

Kokouksesta alkoi Lipposen johdolla puolueen määrätietoinen kamppailu uudesta noususta. Hallituspolitiikan vaihtoehdottomalle leikkauslinjalle rakennettiin kestävämpää vaihtoehtoa.

STS:n ohella muukin ns. punapääoma joutui yrityksineen talousvaikeuksiin. Monen yrityksen kohdalla jouduttiin saneerauksiin, uudelleenjärjestelyihin, fuusioihin ja myös vararikkoihin. Vakuutus konserni Kansan kohtaloksi koitui uhkarohkea ulkomainen jälleenvakuutustoiminta. Huomattavat tappiot heijastuivat laajemmallekin punapääoman kokonaisuuteen. Rakennuskunta Haka joutui konkurssiin. Myös E-osuusliikkeelle (Eka-yhtymä, Tradeka-yhtymä) tuli saneeraustoimenpiteissä osuustoiminnallisen tien pää vastaan, ja seurasi omistussuhteiden muutoksia. Muutos oli alkanut vuonna 1983, kun kymmenet paikalliset osuusliikkeet yhdistyivät OTK:n kanssa E-osuuskunta EKA:n muotoon. Elanto jäi silloin fuusion ulkopuolelle.¹⁹³ Pitkään E-liikkeessä työskennelleen Sakari Kiurun muotoilun mukaan liike ajautui syvään kriisiin ”osin omien strategisten virheidensä vuoksi, osin ulkopuolisista syistä”.¹⁹⁴

Tässä ei ole mahdollisuutta eikä tarpeen käsitellä yksityiskohtia. Yritysten perusteelliset

¹⁹⁰ Sosialidemokraattisen Puolueen toimintakertomukset 1993–1995. Helsinki: SDP 1996 s 5, myös lainaus.

¹⁹¹ Ks. Lipponen 2014 s 449–462. – Esim. Pentti Puoskari on tiivistänyt Lipposen eli ”Mooseksen” valinnan tunnelmista, että ”politiikassa henkilö ei määrää tilannetta, vaan tilanne valitsee henkilön” (s 89).

¹⁹² Pöytäkirja SDP:n XXXVI puoluekokous Helsinki 3.–6.6.1993. Helsinki: SDP 1994, puheenjohtajavaali s 234–240, 244–245; presidenttiehdokkaan valinta s 537–544. Kokousta tervehtivät Viron sos.dem. puolueen puheenjohtaja Marju Lauristin (s 201) ja Ruotsin SAP:n puheenjohtaja Ingvar Carlsson (s 415–416) ja Euroopan sos.dem. puolueen parlamenttiryhmän varapuheenjohtaja Eisso Woltjer (s 465–467); TSL:n edustajana kokousta seurasi jälleen pääsihteeri Pentti Öhman (s 559).

¹⁹³ Ks. Anitra Komulainen: Punapääoman linnake. Työväen osuustoiminnan vaiheet. Helsinki: Siltala 2021, eri kohdin.

¹⁹⁴ Kiuru 2004 s 173, myös lainaus.

historiateokset kertovat tapahtumien käännteistä.¹⁹⁵ Iskut olivat taloudellisesti raskaita. Tapahtumat olivat myös henkisesti raskaita niille, jotka olivat työskennelleet pitkään näissä organisaatioissa tai toimineet luottamushenkilöinä hallinnossa.¹⁹⁶

Lamalla ja leikkauksilla on seurauksensa

Talouselämyksen vuodet heikensivät entisestään myös työväenlehdistön asemaa Suomessa. Monen perinteikkään painetun sanomalehden taival päättyi julkisen lehdistötuen supistuttua. Vauhtia alamäkeen antoi myös kuntien ja kuntaliittojen säästöistä seurannut ilmoitusten vähentyminen. Ongelmia oli toki riittämiin muullakin painetulla lehdistöllä.¹⁹⁷

Kohtalo kolhi sivistysjärjestöjenkin lehtiä. KSL:n uudelle, yleistä kiinnostusta herättäneelle ARG-lehdelle (aiemmin *KSL-Tieto*, *Kantti*, *Chant*) tuli loppu vuoden 1993 alussa, kun liitto menetti hallituksen leikkauksissa neljänneksen sivistystoimintaan saamastaan valtionavusta.¹⁹⁸ TSL:n oma aikakauslehden muotoinen ja neljästi vuodessa ilmestynyt *Aikamerkki* tuli sekä painettuna lehtenä kustannussyistä lopullisesti tiensä päähän vuonna 1994. Jo sitä ennen toimitetun lehden jonkin numeron sijasta oli vuoden 1991 jälkeen julkaistu lähinnä aineistotiedotteita. Myöhemmin, vuodesta 2014 alkaen lehti jatkoi verkossa ilmestyvänä julkaisuna.¹⁹⁹ On muistettava, että lamassa oli myös selviytymiskokemuksia. Esimerkiksi Tampereen pääkonttoristaan maanlaajuisesti toiminut vakuutusyhtiö Turva selviytyi ponnistelujensa jälkeen 1990-luvun vaikeuksista.²⁰⁰

Punapäätösten yritysten kaatuminen tai useiden kokema, joskus hyvinkin perusteellinen muodonmuutos aiheutti omia seurauksiaan. Paikalliset osuusliikkeet, työväenpankin ja vakuutusyhtiön konttorit sekä muut vastaavat olivat olleet luotettuja ja tarpeellisia ilmoittajia

¹⁹⁵ Suomen poliittinen historia 1809–1999 s 326–327 (Nevakivi); ks. Timo Soukola: Sallitun riskinoton rajat. STS-pankki ja sen edeltäjä 1980–1992. Vantaa: Kellastupa 2008; Jorma Kallenautio: Kansan tarina. Vakuutusyhtiö Kansa 1919–1994. Helsinki: Otava 1994 (Kallenautio 1994); Unto Luukko: Rakentajan elämänpäiväkirja. Helsingin Hakan noususta Haka-konsernin tuhoon 1938–1994. Helsinki: Otava 2000; Jorma Kallenautio: Lamasta uuteen nousuun. Eka-yhtymän ja Tradeka-yhtymän historia 1983–2008. Helsinki: SKS 2009 (Kallenautio 2009).

¹⁹⁶ Esim. Sakari Kiuru havaitsi oman tutun pankkikonttorinsa henkilökuntaa tavattuaan, että ilman surutyötä ei STS-pankin kaatumisen myllerryksestä helposti selvittäisi, kun lisäksi talouselämyksen painoi päälle (”Utan sorgearbete går vi inte vidare.”). De traumatiska följderna. Arbetarbladet 3.12.1992 (lehtileike kirjoittajan kokoelmassa).

¹⁹⁷ T-lehdistön vaikeutuneesta taipaleesta 1960-luvulta alkaen Reijo Hämäläinen: Työväenlehden arktinen taival. Vantaa: Kellastupa 2015; Hyvönen s 263–265. Laman ensimmäisiä lehtiuhreja oli 1991 kokoomuksen äänenkannattaja Uusi Suomi, jo 1847 Suomettarena aloittanut päivälehti (Suomen poliittinen historia 1809–1999 s 326).

¹⁹⁸ Jyrki Alkio: ARG-lehteä uhkaa lopettaminen. Helsingin Sanomat 1.8.1992 (lehtileike kirjoittajan kokoelmassa); Kantasalmi s 54–55; ARGia seurasi Älli.

¹⁹⁹ TSL vuonna 1990 s 11; Pikkusaari 2014 s 52–53; Demari 22.10.1991. – OK lopetti Opintokerholainen-lehtensä 1994, kun sille ei ollut ”enää riittävästi tarvetta ja kysyntää”, kuitenkin vuosikymmenen lopulla korvaajaksi tehtiin Kerhorinki-tiedote (Ojanen s 99).

²⁰⁰ Hietanen-Loppi s 135–152.

esimerkiksi TSL:n paikallisten järjestöjen tapahtumien ilmoituslehdissä ja muissa julkaisuissa. Ilmoituksia ja esimerkiksi yleisötilaisuuksien arpajaispalkintoja oli jatkossa yritettävä hankkia muualta. Henkilöstön koulutustapahtumiakaan ei enää voitu jatkaa. On myös paikallaan huomata, että lisäksi tämän yritystoiminnan isossa muutoksessa toimihenkilöt ja valitut luottamushenkilöt menettivät sen paikallisen keskusteluyhteyden, yhteisen taloudellisten asioiden keskinäisesti vertailtavan ammatillisen kokemuspohjan, jota oli voitu monin tavoin hyödyntää kotikunnassa.

Kaiken kaikkiaan myös Sivistysliitto joutui paikallisesti ja liittona sopeutumaan monien myllerrysten jälkeiseen uuteen tilanteeseen. Mielenkiintoinen esimerkki on maan pääkaupungista. Helsinkiläinen osuusliike Elanto joutui velkasaneeraukseen. Lopulta, muutamien vaiheiden jälkeen, vuonna 2004 toteutui Helsingin Osuuskaupan kanssa fuusio, jota ainakin jotkut olivat ajatelleet jo pitemmän aikaa. Tuloksena oli pääkaupunkiseudulle huomattavan suuri osuustoiminnallinen yksikkö HOK-Elanto.²⁰¹

TSL:n Helsingin opintojärjestö oli päässyt toteuttamaan kaiken muun toimintansa ohella monenlaisia Elannon jäsenilleen suuntaamia kursseja. Uudessa tilanteessa avautui uusi, hyödylliseksi osoittautunut mahdollisuus: koulutus- ja kurssitoiminta laajeni HOK-Elannon jäsenistöä koskevaksi. Opetuspaikkoja oli työväentalolla, osin myös Vallilan työväentalolla Sturenkadulla.²⁰²

TSL:n kehitysyhteistyöhankkeiden loppusuora

Taloustilanteen vaikeutuminen heijastui myös välittömästi TSL:n kehitysyhteistyöhankkeisiin. Kaiken kaikkiaan suomalaisten kehitysyhteistyöhön liittyi joskus muitakin ongelmia, mutta niitä ei liiton toimintakertomuksiin kirjattu. Kwanza Sulin rakennusprojekti oli päättynyt vuonna 1989, ja liiton projekti Kongon Loudimassa namibialaisten pakolaisten hyväksi päättyi vuonna 1991. Namibia pääsi viimein itsenäistymään vuonna 1990 Etelä-Afrikan miehityksestä. Suomalaisella diplomaatilla Martti Ahtisaarella oli tapahtumissa merkittävä panos pitkäaikaisena YK:n Namibian valtuutettuna ja sovittelijana.²⁰³

Nicaraguassa kehitysyhteistyöhankkeet jatkuivat jonkin aikaa. Vuonna 1992 TSL lähetti maan kohteisiin kuukauden jaksoina kaksi työprikaatiryhmää, yhteensä 22 henkilöä. Seuraavana vuonna 1993 hankkeet saatiin siihen vaiheeseen, että tuotantolaitokset siirtyivät nicaragualaiseen omistukseen. Sinne suunniteltu seuraava hanke jäi Kansainvälisen solidaarisuussäätiön hoidettavaksi.

Ulkoministeriö irtisanoi vuonna 1992, kaksi vuotta ennen määräaikaa, Tansaniassa toteutetun

²⁰¹ Kallenautio 2009 s 503–514.

²⁰² Ks. kurssioppaat.

²⁰³ Martti Ahtisaaresta (s. 1937) ja Namibiasta ks. Katri Merikallio, Tapani Ruokanen: Matkalla. Martti Ahtisaaren tarina. Helsinki: Otava 2011, s 97–156.

eteläafrikkalaisten pakolaisten koulutushankkeen, jota TSL oli konsultointisopimuksella hoitanut. Tämäkin esimerkki kertoo, millaisesta inhimillisestä mittakaavasta oli kyse: viimeisen lukukauden aikana yhteensä 40 henkilöä sai päästötodistuksen suomalaisten opettajien vastuulla olleilta LVI-, vaatturi-, ompelukonemekaanikko- sekä kenkien valmistuksen linjalta. Heinäkuussa voitiin luovuttaa pakolaiskeskus Dakawassa Tansanian hallitukselle.

Vuoden 1992 loppuun mennessä päästiin loppuun myös ammattikoulun eteläafrikkalaisen henkilökunnan täydennyskoulutuksessa. Siihen oli sisältynyt kymmenen kuukauden mittainen atk-kurssi Dar es Salaamissa Tansaniassa ja lisäksi Kansainvälisen työjärjestön (ILO) järjestämä kahden kuukauden kurssi ammattikoulujen rehtoreille Italiassa. Kun valta sitten viimein vaihtui Etelä-Afrikassa, valkoisten toteuttama pahamaineinen rotuerottelupolitiikka päättyi ja Nelson Mandelan presidenttikausi alkoi vuonna 1994, päättyi siellä viimeinen koulutusprojekti.

Kehitysyhteistyön määrärahoja leikattiin vuodelle 1992 voimakkaasti erityisesti ulkoministeriön tukemien hankkeiden osalta. Liitossa mietittiin kokonaistilannetta keväällä 1992. Syksystä alkaen liiton kehitysyhteistyön projektihallintoa ryhdyttiin liittämään osaksi Kansainvälisen solidaarisuussäätiön hallintoa, jonka toimisto oli Helsingin Kalliossa, Agricolankadulla. Pian sen jälkeen TSL alkoi taloudellisten paineiden vuoksi luopua kokonaan omista kehitysyhteistyöhankkeistaan. Vuodenvaihteessa 1993–94 koko hallinto ja myös kehitysyhteistyösihteeri Jukka Pääkkönen siirtyivät TSL:stä Solidaarisuussäätiön palvelukseen.

Nicaraguassa vuosina 1987–93 toteutettu rakennus- ja koulutusprojekti päättyi, mutta vuoden 1994 puolella riitti vielä hallinnollista jälkihoitoa ja seurantaa. Muun muassa taloudellisia järjestelyjä selvittämässä olivat mukana myös Kansainvälinen solidaarisuussäätiö ja Kehitysyhteistyön Palvelukeskus (KePa). Vielä vuoden 1994 kuluessa TSL lähetti yhdessä Solidaarisuussäätiön kanssa Nicaraguahan kaksi työprikaattia, yhteensä 15 henkilöä. Heille järjestettiin myös etukäteen koulutusta. Liitto osallistui jatkossakin kehitysyhteistyötiedotukseen Solidaarisuussäätiön kanssa, muun muassa puolivuositain julkaistun *Apuraportin* kustantamiseen ja jakeluun.²⁰⁴

---tietolaatikko

VUODEN 1994 NUMEROITA JA NIMIÄ

Sivistysliiton jäsenmäärä väheni hiljalleen 1970-luvulta alkaen. Siitä huolimatta liitto pysyi jatkuvasti kokonaisuudessaan merkittävänä kansalaisjärjestönä. Esimerkiksi vuonna 1988 jäsenjärjestöjä ja -yhteisöjä oli noin viiden miljoonan asukkaan maassa yhteensä 55, ja ne maksoivat jäsenmaksuja kaikkiaan runsaan 2,3 miljoonan henkilöjäsenen perusteella. Muistettakoon samalla jälleen kerran päällekkäisyydet. Vuonna 1994 jäsenmäärä oli yhteensä 41. Niistä 21 oli

²⁰⁴ TSL vuonna 1992 s 10–12; TSL vuonna 1994 s 11–12; Pikkusaari 2014 s 284–285; Etelä-Afrikan oloista ks. Suve Pääsukene: Johannesburg - paratiisi ja painajainen. Aikamerkki 3/1987 s 16–17.

ammattiyhdistysliikkeestä, kuusi poliittisesta työväenliikkeestä ja 14 oli muita. Viisi vuotta myöhemmin jäseniä oli 42.²⁰⁵

Liittotoimikunnan puheenjohtajana jatkoi vuonna 1994 kansanedustaja Jouni Backman, varapuheenjohtajina olivat Erkki Tapola ja Sirkka-Liisa Laamanen sekä jäseninä Ulla-Marja Aalto, Ulf Forsman, Teuvo Ikonen, Markku J. Jääskeläinen, Risto Laakkonen, Anita Mauno, Pentti Vainio ja Kari Virtanen. Varajäseninä olivat Matti Kouri, Kaarina Nissinen, Sulo Hentula, Jukka Kärnä ja Eine Mikkonen. Piirijärjestöjen edustajina läsnäolo- ja puheoikeudella olivat Urpo Tiainen varsinaisena ja Tero Tuomisto varalla 20.4. saakka sekä Raija Talonen 20.4 alkaen. Liittotoimikunnalla oli vuoden kuluessa yhdeksän kokousta.

Ruotsinkielisen sihteeristön (ABF svenska sekretariat) johtokunnan puheenjohtajana oli Risto Laakkonen, varapuheenjohtajana Brita Seppänen (varahenkilö Timo Puumalainen) sekä jäseninä Christer Björkstrand (Kaj Wallenius), Ismo Nokelainen (May Nyman), Stig Kumlin (Christian Bäcklund), Nancy Lökfors (Eeva-Kaisa Oksama-Bärlund), Carola Grönlund (Viveca Lahti), Mikael von Nandelstadh (Torsten Gabrielsson), Monica Storränk (Tiina Nurmi), Gösta Wolin (Judith Sundman) ja Sixten Lindfors (Gun-Marie Broo). Johtokunta kokoontui vuoden aikana neljästi.

Martti Ahtisaaren vuoro

Esko Ahon keskusta-oikeistolaisen hallituksen asialistalla oli taloudellisten ja muidenkin ongelmien keskellä ratkaistavana myös merkittävä koko maanosaa koskeva asia: suhde Euroopan integraatioon. Sanoisiko Suomi kyllä tai ei uudelleen muotoutuvalle, yhdentyvälle Euroopalle? Ensimmäinen hahmotelma Euroopan unioniksi valmistui maaliskuussa 1991. Ruotsi jätti jäsenhakemuksensa yhteisölle saman vuoden heinäkuun alussa.

Suomelle ratkaisun teko ei ollut aivan helppoa. Erityisesti keskustapuolueen sisällä oli erilaisia linjanvetoja, mutta oli niitä muuallakin. Oppositio puolue SDP tuki hallitusta jäsenyyspyrkimyksessä. Maaliskuussa 1992 otettiin ratkaiseva askel ja jätettiin jäsenhakemus, vain runsasta kuukautta ennen Euroopan talousaluetta (Euroopan yhteisön maat ja Efta-maat) koskevan sopimuksen allekirjoittamista. Hallituksen maaliskuisen tiedonannon eduskunnalle EY-jäsenyydestä hyväksyi 108, vastaan äänesti 55, ja tyhjää oli 32.

Helmikuussa 1993 Suomi, Ruotsi ja Itävalta ilmoittivat alustavasti hyväksyvänsä voimaan tulleen Maastrichtin sopimuksen ja aloittivat jäsenyysneuvottelut Brysselissä. Toukokuussa 1994 Euroopan parlamentti hyväksyi valmistellut liittymissopimukset.²⁰⁶

²⁰⁵ TSL vuonna 1988 s 6; TSL vuonna 1994 s 2; TSL vuonna 1999, tilastoliite.

²⁰⁶ Euroopan yhdentymisen kronologia s 17–22, 26–32; Satuli s 22–23.

Kuten edellä huomattiin, Työväen Sivistysliitto oli jo vuonna 1992 nopeasti liikkeellä laatien käyttöön Euroopan yhdentymistä koskevia asioita käsitelleen ensimmäisen opintoaineistonsa. Aihetta oli jo parin vuoden ajan käsitelty. Valtiovalta tuki seuranneina vuosina taloudellisesti kansalaisjärjestöjä niiden omassa, integraatiota koskevassa tiedotustoiminnassa.

Suomessa sekoittui ajankohtaisiin integraatiokeskusteluihin ja talouslaman suitsimisen ponnistuksiin lisäksi tasavallan presidentin vaali keväällä 1994, kaikkine valmisteluineen. Valtiosäännön muutoksen jälkeen nyt siirryttiin suoraan, kaksivaiheiseen kansanvaaliin. SDP:n ehdokkaaksi nousi loppukevään 1993 jäsenäänestyksen perusteella pitkän linjan diplomaatti ja valtiosihteeri, viipurilaissyntyinen Martti Ahtisaari. Hänen alkuperäinen ammattinsa oli opettaja ja hän oli myös Oulun yliopiston kasvatustieteiden kunniatohtori (1989). Ohjelmallinen vaalikiertue ulottui laajalti maan eri puolille.²⁰⁷

Pitkästä vaalikamppailusta ja sen asetelmista riittänee tässä maininta, että muiden puolueiden ehdokkaista ylsi toiselle vaalikierrokselle ruotsalaisen kansanpuolueen ehdokas, puolustusministeri Elisabeth Rehn. Toisella kierroksella sunnuntaina 6.2.1994 Ahtisaari sai 53,9 prosenttia äänistä, noin neljännesmiljoona enemmän kuin kilpakumppaninsa. Martti Ahtisaari aloitti Mauno Koiviston kahden kauden jälkeen tasavallan kymmentenä presidenttinä maaliskuun alussa.²⁰⁸ Varsin nopeasti hänen kotimaiseksi tavaramerkikseen tulivat maakuntamatkat, joiden aikana hän pääsi tapaamaan lukemattoman monia suomalaisia ja kuuntelemaan heidän ajatuksiaan maailmanmenosta.²⁰⁹

”Loistavat vuodet” takana?

Samalla kun valtioneuvosto useiden kuntien tavoin kohdisti leikkaus- ja säästötoimiaan sivistyksen, koulutuksen ja kulttuurin alueelle, oli vireillä myös odotettu yleissivistävää koulutusta ja aikuiskoulutusta koskenut lakiuudistus. Sivistysjärjestöt odottivat sitä osin toiveikkaissa, osin levottomissa tunnelmissa.

Esimerkiksi aikuiskoulutuksen ja kansansivistystyön asiantuntija, opetusneuvos Olavi Alkio ei arvioissaan kuvia kumartanut vuonna 1992. Hänen mukaansa nyt oli ilmeisesti jo eletty ”vapaan sivistystyön loistavat kasvun ja laadun kehittämisen vuodet”. Se aika oli ohi, eikä enää ollut myöskään sitä ”koulutuksesta osattomaksi jäänyttä sivistysreserviä, jolle me vapaan sivistystyön olemme rakentaneet” (alleviivaus TT). Hieman alakuloisesti hän myös kärjisti, ettei valistusaatteilla ollut ”nykyoloissa yhteiskunnallista tilausta”. Lisäksi häntä häiritsi sekin, että tuossa ajassa ajettiin

²⁰⁷ Lasse Lehtinen, Jorma Komulainen: Matkalla Mäntyniemeen. Martti Ahtisaaren tie presidentiksi. Helsinki: WSOY 1994; ks. myös Lipponen 2014 s 491–496; Iivari s 257.

²⁰⁸ Suomen poliittinen historia 1809–1999 s 340–341 (Nevakivi); vaaleista ja Martti Ahtisaaresta ks. Merikallio, Ruokanen s 224–262.

²⁰⁹ Ks. Terve, Mara! Presidentti Martti Ahtisaaren maakuntamatkat. Toim. Raimo Seppälä. Jyväskylä: Gummerus 1999.

tulosvastuuta ”kuin käärmettä pyssyyn kaikilla hallinnonaloilla”. Vapaata sivistystyötä tekevät laitokset joutuivat uuteen tilanteeseen lisääntyvän kilpailun kanssa. Vaikeaa olisi arvioida laatua ja tulostavoitteita.

Alkio halusi kuitenkin nähdä laman ja leikkausten pahasti puristaessa, että kaikesta ahdingosta voisi seurata jotain hyvääkin. Ehkä kuluneina vuosina oli tyydytty helppoihin ratkaisuihin, mahdollisesti oli myös ”hieman laitostuttu”, ja kenties pieni ravistelu pakottaisi sisäiseen uudistumiseen.²¹⁰

Huolimatta Olavi Alkion ehkä tarkoituksellisen synkstä valistusaatteiden kysynnän arviosta tilastot kertoivat aika lailla muuta suomalaisten opintoahalluudesta. Se oli edelleen hämmästyttävän laajaa. Pertti Rantasen ja Marjatta Saari-Musakan artikkeliinsa (1994) kokoamat numerotiedot kuvasivat varsin hyvää ja jatkuvaa opinnollisten harrastusten kasvua runsaan vuosikymmenen ajanjaksolla 1980–92. Vuonna 1980 kaikkien opintokeskusten kaikkien opintojen parissa osallistujia oli 440 034 ja vuonna 1992 määrä oli 731 183. Kasvu oli yli 66 prosenttia. Tuntien yhteismäärä oli kasvanut vähemmän, vajaat 18 prosenttia: 538 384 ja 633 461 tuntia. Opintokerhoja oli vastaavasti 20 670 ja 21 281, ohjaajakursseja 746 ja 888, luentoja 1364 ja 8025 sekä kursseja 6285 ja 8472 kappaletta.

Aikakauden ilmettä ja henkeä kuvasi se, että vähiten mainitulla ajanjaksolla kasvoi opintokerhojen määrä, vain kolme prosenttia, ja eniten luentojen määrä, peräti noin 490 prosenttia. Tilastoja voi kuvata niinkin, että vuonna 1980 opintokerhojen osuus kaikista tunneista oli 85 prosenttia ja kurssitoiminnan 14 prosenttia, kun vuonna 1992 luvut olivat vastaavasti 75 ja 20 prosenttia. Valtiovallan taloudellinen tuki kasvoi tämän ajanjakson kuluessa reaalisesti 45 prosenttia.

Kun tarkastellaan kaikkien opintokeskusten opintoaiheiden kehitystä 1980-luvun kuluessa, havaitaan, että yhteiskunnallisten aiheiden osuus väheni niin opintokerhoissa, luentotunneissa ja kurssitunneissa laskettuna. Vuonna 1990 opintokerhoissa suurimpana ryhmänä oli taide (20,4 prosenttia), toisena musiikki (17,7) ja kolmantena yhteiskunnalliset aiheet (16,8 prosenttia kerhoista). Luentotunneissa laskettuna oli vuonna 1990 edelleen suurimpana yhteiskunnalliset aiheet (40,3 prosenttia) huolimatta parinkymmenen prosenttiyksikön laskusta. Toisena olivat uskonto ja filosofia (21,6) ja kolmantena kasvatus ja psykologia (10,9 prosenttia luentotunneista). Kurssituntien ykkösenäkin oli vuonna 1990 edelleen yhteiskunnalliset aiheet (40,5 prosenttia), vaikka laskua oli vuosikymmenessä lähes 30 prosenttiyksikköä. Toisena olivat taideaiheet (18,9) ja kolmantena liikunta ja terveys (10,9 prosenttia kurssitunneista). Mainittakoon vielä, että opintokerholaisten enemmistö vuonna 1992 oli naisia (69 prosenttia) ja samoin kurssien osallistujien kohdalla (56 prosenttia).²¹¹

Mainittakoon, että vuonna 1992 Työväen Sivistysliiton parissa oli mainituissa opiskelumuodoissa

²¹⁰ Olavi Alkio: Vapaan sivistystyön näkymät laman oloissa ja sen jälkeen. *Aikuiskasvatus* 1/1992 s 33–37, lainaukset s 36, 37. – Pertti Rantanen kiinnitti kirjoittajan huomion artikkeliin.

²¹¹ Rantanen, Saari-Musakka s 105–110.

osallistujia yhteensä 115 693 henkilöä. Opintokerhoja oli kaikkiaan 4135, ohjaajakoulutuksen tilaisuuksia 198, luentotilaisuuksia 512 ja kursseja 2353. Opintokerhojen osallistujissa oli selkeä, noin 70 prosentin naisenemmistö, muiden osalta ei ole tilastoja jakaumasta, joka oli kyllä jonkin verran tasaisempi.²¹²

TSL:n tavoin kaikki sivistysjärjestöt ja opintokeskukset olivat 1990-luvun alussa tilanteessa, jossa pitkään jatkunut valtiollisen tuen suotuisa kasvu taittui. Siihen vaikutti yleinen heikentynyt taloustilanne, ja vaikeuksia lisäsi sekin, että järjestöjen omarahoitusosuuden keräämisen mahdollisuus oli heikentymässä. Kun voimavarat vähenivät, oli luonnollista kiinnittää entistä enemmän huomiota sivistysjärjestöjen toiminnan tuloksellisuuteen. Valtionhallinnon ja opintokeskusten keskinäissuhde alkoi muuttua, kuten on kuvattu, normiohjauksesta tulosohjaukseen.

Uuteen valtioneupulakiin liittyen opetushallitus asetti keväällä 1993 työryhmän, jonka tehtäväksi tuli pohtia ja selkeyttää sivistysjärjestöjen tuloksellisuuden arvioinnin kehittämistä. Ryhmään koottiin hyvin laaja kirjo sivistystyössä mukana olleiden tahojen edustajia. Puheenjohtajana toimi MSL:n toiminnanjohtaja Seppo Niemelä ja sihteerinä TSL:n kehittämispäällikkö Pertti Rantanen. Perusteellisen työn tuloksena valmistunut 55-sivuinen muistio luovutettiin opetushallitukselle maaliskuun alussa 1994.

Edeltä ehkä muistetaan, että jo professori Zachris Castrénin aikoina oli todettu sivistystyön vaikuttavuuden ja tuloksellisuuden määrittelemisen olleen kaikkea muuta kuin itsestään selvää. Työryhmäkin totesi, että tuloksellisuus oli itse asiassa moninaista, tarvittiin erilaisia näkökulmia. Keskeisiä elementtejä olivat toiminnan vaikuttavuus, tehokkuus ja taloudellisuus. Julkisen vallan tekemässä arvioinnissa tuli siten tarkastella lukuisia erilaisia seikkoja. Esimerkiksi valtionavun käytön avoimuus ja läpinäkyvyys olivat tarpeen valtiovallan suuntaan ja samalla hyödyksi kerrottaessa laajemmin julkisuuteen sivistysjärjestöjen toiminnasta. Menemättä tässä yksityiskohtaisemmin tarkoin jäsennellyn muistion yksityiskohtiin ja ehdotuksiin todetaan vain, että paljon painoa asetettiin myös sivistysjärjestöjen omaehtoiseen toimintansa itsearviointiin.

Työryhmä muistutti, että valtionavun käyttöä arvioitaessa tulisi ottaa huomioon ”järjestöllisen sivistystyön toiminnan erilaisuus suhteessa muihin aikuisoppilaitoksiin”. Lisäksi valtion tekemän arvioinnin tuli työryhmän mukaan ”luoda perusteita valtionapuresurssien kohdentamiselle ja kannustaa sivistysjärjestöjä/opintokeskuksia toimintansa kehittämiseen yhä tuloksellisemmaksi”. Samalla tulisi arvioida uuden opintokeskuslain vaikutuksia, ja tarvittaessa ryhtyä välittömästi korjaustoimiin.

Sivistysjärjestöt olivat lisäksi itse valmiita käynnistämään vuoden 1994 kuluessa erilaisia hankkeita oman kokeilu- ja kehittämistoimintansa merkeissä. TSL ilmaisi valmiutensa ryhtyä kehittämään

²¹² TSL vuonna 1992 s 13–15.

laadun ja tuloksellisuuden arviointia oman opintokeskuksensa puitteissa. Esimerkiksi KSL oli puolestaan valmis työttömien ryhmävetäjäkoulutuksen arviointiprojektiin.²¹³

Valtionapu suoriteperusteiseksi

Uusi, väliaikaiseksi tiedetty laki muutti vuonna 1994 aikaisempaa koulutus- ja opintotoiminnan asetelmaa merkittävästi. Opintokeskusten valtionapu muuttui laskennalliseksi ja suoriteperusteiseksi aiemman menoperusteisen käytännön sijaan. Laskentayksiköitä olivat opetustunti ja opintokerhotunti. Kerhon voisi edelleen perustaa vähintään viiden aikuisen henkilön ryhmä, joka kokoontuisi vähintään viisi kertaa vähintään kymmenen opintotunnin verran.

Opintokeskustoiminta määriteltiin lakiin liittyneessä asetuksessa. Toimintamuotoina mainittiin opintokerhot, avoimet luennot, kurssit, ohjaajakoulutus sekä muut opintotilaisuudet. Opinnot oli mahdollista järjestää myös monimuoto-opetuksena.

Opetusministeriö tuli vahvistamaan kullekin opintokeskukselle valtionavun perusteena olevien tuntien määrän. Opintokeskus jakoi puolestaan tuettuja tunteja jäsenjärjestöilleen niiden hakemusten perusteella. Opintokeskusten ja valtion kustannusten jako säilyi pääpiirteissään entisellään. Valtionavun osuus oli edelleen pääsääntöisesti 80 prosenttia yleismenoista sekä luento- ja kurssitoimintaan sekä opinto-ohjaajakoulutukseen liittyvistä kuluista. Opintokerhojen valtionapu oli ennenkin ollut laskennallinen, mutta kerhokohtainen. Opintokeskukset voivat saada lisäksi harkinnanvaraista lisäavustusta valtion vuotuisen talousarvion rajoissa.

Opintokeskusten päätösvalta lisääntyi ja samalla aiempi valtionhallintoon liittynyt byrokratia väheni tuntuvasti. Arvio oli, että uusi järjestelmä kannustaisi kehittämään toimintaa, ja pyrkimään parempaan tuloksellisuuteen ja taloudellisuuteen. Valtionapurahoituksen määrä tuli jatkossa riippumaan siitä, miten hyvin toiminnassa onnistuttiin.

Lain perustelujen mukaan kymmenen opintokeskuksen pääasiallisena tehtävänä oli edelleen yleissivistävä opintotoiminta. ”Toiminnan todetaan rakentuvan erilaisten kansalais- ja intressiryhmien oikeuteen organisoida omista arvoistaan ja tarpeistaan lähtevää sivistystyötä, jonka tarkoituksena on vahvistaa kansalaisyhteiskuntaa, edistää erilaisten ihmisryhmien osallistumista yhteiskunnan toimintaan sekä tukea aikuisten henkistä ja sosiaalista kasvua.” Myös ammatillinen koulutus ja maksupalvelukoulutus olivat mahdollisia.²¹⁴ Jukka Tuomisto on luonnehtinut sivistystyön yhdeksänkymmenlukua hieman synkäsävyysesti, että silloin oltiin ”markkinoiden

²¹³ Järjestöllisen sivistystyön tuloksellisuuden arviointi. Opetushallituksen asettaman työryhmän muistio. Opetushallituksen julkaisusarjat. Raporttisarja 68/1994. Opetushallitus: Helsinki 1994, eri kohdin, esim. s 5–7, 39–48, lainaukset s 52.

²¹⁴ Rantanen, Saari-Musakka s 99, 103, lainaus s 99; Ojanen s 97; Henttinen s 226–227; Marjukka Liiten: Opintokeskusten valtionapu muuttuu laskennalliseksi. Helsingin Sanomat 29.8.1993 (lehtileike kirjoittajan kokoelmassa).

vietävänä”. Mukaan tuli keskinäistä kilpailua ja väljempää koulutusmarkkinoita. Muutoksista saattoi seurata myös lamaannusta. Joka tapauksessa tulevaisuutta oli pohdittava vakavasti, uudelta pohjalta.²¹⁵

Kauas taakse olivat jääneet ne ajat, jolloin TSL:n luennoilla ja koulutustilaisuuksissa annettiin perustietoja yhteiskunnan toiminnasta, kunnallisvaalien merkityksestä, neuvottiin opintokerhojen työssä ja opastettiin hyödyllisen työväenkirjallisuuden pariin. Mutta sittenkin: pitkää punaista lankaa oli toiminnan kokonaisuudessa edelleen löydettävissä, monien muutosten jälkeinkin.

Kaikkien opintokeskusten kurssitoiminnan ja yleiskulujen kattamiseen tarkoitettu määräraha oli alenemassa edellisestä vuodesta jopa 13,4 prosenttia. Määrärahan supistuminen kosketti sivistysjärjestöjä hieman eri tavalla, riippuen esimerkiksi niiden aiemmasta toiminnasta ja talouden rakenteesta. ”Vuodet 1993–1994 olivat lähes tainnuttaa Maaseudun Sivistysliiton”, totesi Annastiina Henttinen MSL:n historiategoksessa. Sisäiseltä riitelyltäkään ei vältytty. Neljän vuoden kuluessa noin 40 toimihenkilön joukko supistui alle puoleen, ja lisäksi 11 toimipisteestä maan eri puolilla lopetettiin kuusi.

Historiateoksen mukaan säännösten muuttumisen seurauksina MSL menetti sivistysjärjestöistä eniten perusvaltionapuaan. Yhtenä syynä viitattiin siihen, että opetustunti laskennallisena perusteena mittasi huonosti ”modernia vapaata sivistystyötä”, kuten esimerkiksi kulttuuriin liittyntä toimintaa, kampanjoita ja projekteja.²¹⁶

Opintotoiminnan Keskusliitossa oltiin uuteen malliin ”lähtökohtaisesti tyytyväisiä”, etenkin kun määrärahojen käytännön maksatus muuttui tarkoituksenmukaisemmaksi. OK kuitenkin koki edelleen olevansa ”kohtuuttoman huonossa asemassa” verrattuna poliittisia puolueita lähellä toimineisiin sivistysjärjestöihin. Vähitellen tällaiset vastakohtaisuudet kuitenkin Eero Ojosen mukaan laantuivat.²¹⁷ Kansan Sivistystyön Liitossa opintojohtaja Jukka Tainio arvioi *Kansan Uutisten* haastattelussa, että lain astuessa voimaan vuoden 1994 alussa 36 hengen suuruista työntekijäjoukkoa jouduttaisiin noin 3,1 miljoonan markan leikkauksen seurauksena supistamaan alkajaisiksi ehkä neljänneksellä, 9–10 henkilöllä.²¹⁸

Työväen Sivistysliitollekin uusi laki merkitsi vuodelle 1994 noin kolmen miljoonan markan (noin 730 000 euroa) pudotusta aiemmalta tasolta. Kyllä sellainen tuntui ja kirpasi. Liitto kykeni hieman paikkaamaan vajetta lakimuutoksesta johtuneella siirtymäkauden korvauksella. Jo vuosien 1990–92 kuluessa henkilökunnan kokonaismäärää vähennettiin peräti 28 henkilöllä (98 ja 70). Sellainen ei tapahtunut ilman tuskallisia ratkaisuja ja pettymyksiä. Joskus tyytymättömyys liiton ratkaisuihin

²¹⁵ Jukka Tuomisto 2003 s 12–13, lainaus s 12.

²¹⁶ Henttinen s 226–227, 232, lainaukset s 227, 232.

²¹⁷ Ojanen s 97–98, lainaus s 98; ks. myös Rantanen, Saari-Musakka s 111–112.

²¹⁸ Risto Korhonen: KSL saneeraa väestään runsaan neljänneksen. *Kansan Uutiset* 22.9.1993 (lehtileike kirjoittajan kokoelmassa); ks. myös Tainio, Hietaneva em. artikkeli.

purkautui ymmärrettävästi sanomalehden sivuillakin. Esimerkiksi jyvaskyläläinen Elvi Erkkilä kertoi marraskuussa 1991 *Demarin* sivuilla toimistotyön lopettamisilmoituksen tulleen shokkina. ”Ei lohduta sekään, että monelle työtoverilleni kävi samoin.”²¹⁹ Opintokeskuksen valtionapuhenkilökunta aleni vain kahdella, mutta muu vakituinen henkilökunta suunnilleen puolittui eli väheni 15:llä ja kehitysyhteistyön henkilökunta supistui 16:sta viiteen. Vielä vuoden 1994 kuluessa vakinaisen henkilökunnan määrä väheni neljällä.²²⁰

Kymmenen opintokeskusta

Sivistysjärjestöjen ja niiden opintokeskusten määrä oli uuteen lakiin mennessä vakiintunut kymmeneen. Ne koostuivat erilaisista yhteisöistä, olivat monella tavalla ilmeeltään erilaisia, kullakin tavallaan ytimenä oma arvosidos. Yhteisiäkin piirteitä ja tavoitteita löytyi. Niillä oli kaiken kaikkiaan noin 350 jäsenjärjestöä, joillakin kymmeniä, toisilla vain muutamia.²²¹

Demokraattinen Sivistysliitto (DSL) ja sen opintokeskus, 1986

- jäsenet SKP (y), Kansan Raittiusliitto, Kulttuurityöntekijän Liitto, Sairaus- ja tapaturmainvalidien Liitto, Asukasliitto, Suomen Rauhanpuolustajat

Kansallinen Sivistysliitto ja sen opintokeskus Kansio, 1980

- suurimmat jäsenet: Kokoomuspuolue jäsenjärjestöineen sekä sitoutumattomia porvarillisia kulttuurijärjestöjä

Kansan Sivistystyön Liitto (KSL) ja sen KSL-opintokeskus, 1964

- suurimpia jäseniä Vasemmistoliitto, Rakennusliitto, Elintarviketyöläisten Liitto, TUL, Eläkeläiset, Folkets Bildningsförbund

Kristillinen opintokeskus, 1980

- ylläpitäjä Suomen Kirkon Seurakuntien Keskusliitto
- taustalla kristillisiä järjestöjä, kirkkokunnat

Maaseudun Sivistysliitto (MSL) ja sen opintokeskus, 1952

- jäseniä Maataloustuottajien Keskusliitto, Suomen Keskusta ja sitä lähellä olevat järjestöt, Eläkeliiitto, sosiaalialan ja maakunnallisia järjestöjä

Opintotoiminnan Keskusliitto (OK) ja sen OK-opintokeskus, 1943

- 58 jäsenjärjestöä, suurimpia Punainen Risti, Marttaliitto, Suomen Laulajain ja Soittajien Liitto, Maaseutokeskusten Liitto, Mannerheimin Lastensuojeluliitto, Karjalan Liitto, Suomen 4H-Liitto, Reumaliitto, Syöpäyhdistys

²¹⁹ Elvi Erkkilä: Työt on nyt kai tehty. Demari 8.11.1991 (lehtileike kirjoittajan kokoelmissa).

²²⁰ TSL vuonna 1992 s 29; TSL vuonna 1994 s 1, 11

²²¹ Koottu Sivistysjärjestöt Suomessa s 7–35; Rantanen, Saari-Musakka s 99–103, 114.

Studiecentralen Svenska Studieförbundet (SSF), 1921

- opintokeskuksen ylläpitäjä Svenska Folkskolans Vänner (1882), jäseninä Finlands Svenska Marthaförbund, Finlands Svenska Song- och Musikförbund, Finlands Svenska Ungdomsförbund, Församlingsförbundet, Samfundet Folkhälsan, Svenska Pensionärsförbundet

Toimihenkilöiden Sivistysjärjestö (TJS) ja sen TJS Opintokeskus, 1978

- jäsenet Akava, Suomen Teknisten Toimihenkilöiden Liitto STTK

Työväen Sivistysliitto (TSL) ja sen opintokeskus, 1919

- 41 järjestöä ja yhteisöä, keskeiset jäsentahot SAK ja lähes kaikki sen liitot, SDP sisarjärjestöineen, sosiaali- ja vanhusalan järjestöjä; ay-liikkeen järjestöjä 21, poliittisen työväenliikkeen 6, muita 14

Vapaan Sivistystoiminnan Liitto (VSL), 1976

- jäseniä Kalevan Nuorten Liitto, Suomen Kansanmusiikkiliitto, Suomen Nuorison Liitto, Suomen Puhallinorkesteriliitto

Opintokeskustoiminnan perustavanlaatuisista, kaikille yhteisistä ominaispiirteistä voi mainita muutamia keskeisiä Pertti Rantasen ja Marjatta Saari-Musakan vuonna 1994 kuvaamalla tavalla.²²² Opiskelu tapahtui tai kanavoitui valtaosin järjestöjen kautta. Se oli omaehtoista ja itseohjautuvaa. Esimerkiksi opintokerhossa ohjaajana toimi tavallisimmin yksi kerholaisista.

Kunkin opintokeskuksen parissa tehtiin sitä, minkä jäsenistö koki mielekkääksi ja myös tärkeäksi, sekä lisäksi siellä missä kokoontuminen oli osallistujille luontevinta, ja silloin kun se ajankohdaltaan sopi. Tavallisimmin kokoontumiset tai tilaisuudet olivat iltaisin, viikonloppuisin tai loma-aikoina. Opintotoiminta ei ollut alueellisesti tai ajallisesti sidottua. Harvemmin kuitenkaan esimerkiksi kerholaiset sijaitsivat alueellisesti kaukana toisistaan, vaikkapa maan eri puolilla. Sekään ei ollut mahdotonta.

Kaikkeen opintokeskustoimintaan liittyi järjestöulottuvuus. Suomi tunnettiin yhdistystoiminnan maana, eikä aikuisen väen opintotoiminta tehnyt poikkeusta. Käytännössä esimerkiksi aloite kursista tai ehdotus luennoista nousi usein järjestöväen keskuudesta. Pääosa suunnittelusta tapahtui järjestöissä, samaten toteutus ja osa toiminnan rahoituksesta. Myös tiedottaminen opintokerhoista, opintoaineistoista, ohjaajakoulutuksesta, valtionavuista ja muusta tarpeellisesta tapahtui järjestöpohjalta. ”Yhteinen henkinen ilmasto” edisti myös yhteisöllistä oppimista. Järjestöjen kautta voitiin välittää myös eri alojen ja teemojen asiantuntijoita.

Jokaisella opintokeskuksella oli huomattava merkitys omassa yhteisössään. Ne tukivat jäsenjärjestöjensä opintotoimintaa pedagogisella ohjauksellaan ja myös muilla tavoin. Tuki saattoi

²²² Jakso pohjautuu Rantanen, Saari-Musakka s 103–104, 114–115, lainaus s 115.

olla vähäistä: esimerkiksi neuvoja valtionavun hakemisessa. Tai sitten laajempaa: innostamista pienryhmäopiskeluun, ajankohtaisten teemojen ja aiheiden esiin nostamista, koulutustapahtumien toteutuksen neuvontaa, ohjaajakoulutuksen toteuttamista sekä opintoaineistojen tuottamista ja edelleen välittämistä. Joillakin opintokeskuksilla oli myös aivan omaa toimintaa, esimerkiksi omia kursseja, mikä osaltaan vahvisti omaa rahoitustilannetta. Muutamilla oli myös jonkin verran omaa kokeilutoimintaa työ- ja toimintatapojen kehittämiseksi. Sellainen tuli vuonna 1986 valtionavun piiriin.

Yksi erityispiirre on tässäkin hyvä muistaa. Omaehtoisuus erotti opintokeskustoiminnan ja muunkin vapaan sivistystyön peruskoulusta, lukiosta ja ammatillisista oppilaitoksista. Mikään taho tai kukaan henkilö opintokeskuksen ulkopuolella ei velvoittanut järjestämään tällaista opiskelua. Lisäksi oppilaitoksissa määräytyivät opiskelun tavoitteet, toteuttamismuodot ja myös kesto aivan toisella tavalla kuin yleisen innostuksen ja harrastuksen pohjalta.

---tietolaatikko

TAITEELLA VOI ILAHDUTTAA KANSSAIHMISIÄ

Sivistysliitto oli 75-vuotias vuonna 1994, ja se näkyi erityisesti kulttuuritoiminnassa sekä pitkin vuotta yhteensä 106 opintojärjestön sekä 14 piirijärjestön tapahtumissa maan eri puolilla. ”Osallistu tulevaisuuteesi” kannusti vuoden tunnuksena.

Viisi vuotta aiemmin oli ryhdytty jakamaan erityistä Reino Helismaa-palkintoa ansioituneille sanoittajille ja lauluntekijöille. Vuonna 1994 palkinnon sai monipuolinen kansanomaisten kuplettien tekijä ja esittäjä Jaakko Teppo (s. 1953). Hänen lauluissaan, pakinoissaan sekä näytelmässään tuntui vahvana Savon ja Pohjois-Karjalan murre. Teppo tarkasteli muuttuvaa maailmaa erityisesti maaseudun näkökulmasta ja huumorin sävyttämänä. Hänen laajaa tuotantoaan on julkaistu lukuisilla LP-, CD- ja DVD-levyillä.²²³

Torstaina, maaliskuun 17. päivänä oli Helsingin työväentalolla juhlavastanotto jäsenjärjestöjen ja yhteistyökumppanien edustajille. Myös tiedotusvälineiden edustajia oli paikalla. Juhlasalissa avattiin liiton historia- ja toimintänäyttely sekä lisäksi ainutkertainen harrastajataiteilijoiden näyttely *Kuvassa presidentti - Mallina Manu*. Näyttelyn avasi rouva Tellervo Koivisto. Työväentalon jälkeen näyttely kiersi vuoden kuluessa nähtävillä liiton muissakin 13 piirissä. Vieraskirjan mukaan siihen kävi tutustumassa runsaat 10 000 henkilöä.

Näyttelyn ohjelmalehtisessä Mauno ja Tellervo Koivisto kirjoittivat, että ilman kulttuuriharrastuksia

²²³ Pikkusaari 2014 s 289; Helsingin Sanomat 18.3.1994; Ilta-Sanomat 18.3.1994 (lehtileikkeet kirjoittajan kokoelmassa). – Viihdealan yrittäjänäkin toiminut Teppo tunnetaan myös lempinimellä Ruikonperän multakurkku, ks. myös Wikipedia/Jaakko Teppo. Mielenkiintoista oli, ettei palkinnosta mainittu TSL:n vuoden 1994 monistetussa toimintakertomuksessa.

ihmisen elämänkokemukset jäisivät karuiksi ja vaille virikkeitä. Ja lisäksi vielä: ”Taiteen olemukseen kuuluu, että sillä voi ilahduttaa myös kanssaihmiä. Elämysten ei tarvitse olla kalliisti tuotettuja.” Esillä oli 18 työtä, muotokuvaa, jotka oli tehty presidentistä eli kaikkien tuntemasta Manusta vuosien 1981–93 kuluessa ja jotka oli lahjoitettu presidenttiparille. He ilmaisivat teoksista kiitollisuutensa ja toivat osan saamistaan harrastelijoiden töistä tällä tavoin suuren yleisön nähtäville.

Koivistot kiinnittivät huomiota myös taiteen laajaan harrastustoimintaan. Se antoi pohjaa sille, että ”Suomeen kasvaa ja kehittyy kansainvälisesti arvostettuja taiteilijoita”. Heidän näkökulmansa oli kotimaata laajempi: ”Tämä on tärkeä osa kansallista identiteettiä, jonka vaaliminen on tärkeää yhäti kansainvälistyvässä maailmassa.”²²⁴

²²⁴ TSL vuonna 1994 s 1, 21; Pikkusaari 2014 s 281; lainaukset Kuvassa presidentti - Mallina Manu - ohjelmalehtisestä (kirjoittajan kokoelmassa).